

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
Sisearhitektuuri osakond

Kadri Kallaste

Sisekaemuslik rada
Kolga mõisa vahekasutus

Magistritöö

Juhendajad:
Prof. Tüüne-Kristin Vaikla, Ph.D.
Gregor Taul, M.A.

Tallinn
2020

Ma tänan abi ja nõuannete eest:

Prof. Tüüne-Kristin Vaiklat, Gregor Tauli, Andrea Tamme, Keiti Kljavinit, Prof. Jüri Kermikut, Silver Sternfeldti, Grete Arrot, Triin Talki, Anita Jõgistet, Kai Laidlat, Ulvi Meierit, Anu Koppelit, Mare Revinit, Ene Kivi, Ivo Lambingut, Karmel Jõesood, Tuuli Orgu, Kadri Taela, Kaisa Sööti, Bertil Tüvi, Marco Rodriguezt, Avo Tragelit, Eva-Maria Truusalu, Ruumiringluse meeskonda ja oma vanemaid.

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
 - kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
- Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

SISUKORD

Abstrakt.....	6
Sissejuhatus.....	8
Manifest.....	12
Peatükk 1. Mõis	
1.1. Mõisad täna: nende hulk ja otstarve.....	15
1.2. Mõis ja selle tähendus Eesti kultuuriruumis.....	15
1.3. Mõisaruumi väärtused.....	16
Peatükk 2. Uurimisobjekt	
2.1. Uurimisobjekti valik.....	20
2.2. Kolga mõisa tulevik.....	24
Peatükk 3. Mõisa kui ajaloolise keskkonna omadused	
3.1. Stress ja selle mõju inimesele	27
3.2. Mõis kui tervendav keskkond	27
3.3. Restoratiivne keskkond.....	31
3.4. Ajaloolise pärandi lõõgastavast toimest.....	33
Peatükk 4. Vahekasutus	
4.1. Vahekasutus: kellele ja miks?.....	38
4.2. Mõisakeskkonna vahekasutamine.....	40
Peatükk 5. Disainikontseptsioon	
5.1. Teedrajavad projektid.....	45
5.2. Metodoloogia.....	48
5.3. Mõisaruumi materiaalsed ja mittemateriaalsed kihistused.....	51
5.4. Kolga mõisa sisekaemuslik rada.....	55
Kokkuvõte.....	77
Summary.....	80
Kasutatud kirjandus.....	83
Illustratsioonide nimekiri.....	86

Abstakt

Eestis on arvukalt tühjalt seisvaid ajaloolisi hooneid, mida pole seni kasutusele võetud vahendite või sobiva otstarbe puudumisel. Kui hoonele ei suudeta leida pikemaajalist otstarvet, tasub selle asemel kaaluda vahekasutust. Keskkonna psühholoogid on viimasel kümnendil analüüsinud esteetiliste ajalooliste hoonete mõju inimpsüühikale ja jõudnud järeldusele, et see keskkond mõjub lõõgastavalt. Nendest tõdemustest lähtuvalt uurib käesolev magistr töö kuidas hüljatud ajaloolist hoonet vahekasutada nii, et selle lõõgastavad omadused tuleks kõige paremini esile. Uurimisobjektiks valis autor Lahemaa rahvusparkis asuva Kolga mõisa peahoone.

Lisaks teoreetilisele uurimusele ja erinevate spetsialistidega läbiviidud intervjuudele, tugineb autor oma disainkontseptsiooni loomisel Kolga mõisas läbiviidud ruumilistele eksperimentidele. Nende käigus uuris ja dokumenteeris autor hoone materiaalseid ja mitterateriaalseid väärtuseid. Kui materiaalsed väärtused on defineeritavad vaatluse ja mõtestamise teel, siis mitterateriaalsete väärtuste uurimisel tugines autor mõisas lapsepõlve veetnud, Theophile von Bodisco (1873 - 1944) meenutustele erinevatest ruumilistest aistingutest.

Töö tulemiks on installatiivne rada, mis on planeeritud Kolga mõisa restaureerimisele eelneva vahekasutusena. Rajal on mitmeid eesmärke. Ühest küljest rõhutab see mõisa lõõgastavaid omadusi. Teisalt juhivad raja moodustavad installatsioonid tähelepanu mõisa siseruumidega seotud kihistustele. Mõisa ruumidega suhestuvate installatsioonide eesmärk on valguse, heli, lõhna ja kompamise abil esile tuua erinevaid aistinguid, mis seostuvad Kolga mõisa ajalooga.

Töö pealkiri „Sisekaemuslik rada“ viitab erinevatele sisekaemustele. Hoone ja selle ajalooga tutvumine annavad töö autorile sisekaemusliku kogemuse selle erinevatest ehituslikest ja pärismuslikest kihistustest. Raja küllasta ja puhul võib eristada erinevaid sisekaemuseid – mõisa toorete restaureerimata siseruumide kaemist, kogetu põhjal enesega dialoogi astumist aga ka mõisaruumi kasutusvaliteedist lähtuvat sisekaemust, mis kompab hoone võimalikke tuleviku stsenaariume.

Märksõnad: vahekasutus, installatsioon, keskkonna psühholoogia, ajalooline ruum, mõis

Illustratsioon I

Sissejuhatus

Teemapüstitus ja uurimisküsimused

Eestis leidub hulgaliselt tühjalt seisvaid mõisakeskuseid, millel puudub otstarve. Tingituna hoonete seisukor-
rast, suurest mahust ja vallakeskustest kaugele jäävast asukohast ei sobi paljud mõisad koduks, kooliks, hotel-
liks, konverentsi- või hoolduskeskuseks. On ka teisi põhjuseid, miks neid hooned ei ole seni kasutusele võetud.
Lisaks ressursside nappusele, on suurimaks takistuseks sobiva otstarbe puudumine. Hoonete tühjalt seismise
asemel võiks neile leida sobiva vahekasutuse, mis võimaldaks neid asustada kuni leitakse pikaajalisem otstarve.

Minu magistritöö eesmärk on uurida Eesti mõisapärandi väärtuseid keskkonnapsühholoogia seisukohalt ja
kujundada vastavalt oma analüüsile välja mõisa ruumi väärtustav vahekasutus. Eesti mõisaid on uuritud palju
ja neile on omistatud erinevaid väärtuseid. Peale selle, et tegemist on kaitsealuste arhitektuuri mälestistega,
omistatakse neile ka kultuurilist ja majanduslikku väärtust. Oma töös soovin analüüsida, kas ja kuidas mõi-
saruum inimese vaimset heaolu mõjutab ja kuidas seda teavet saaks disainlahenduste väljatöötamisel kaasata.
Seega omistaks minu töö mõisa ruumile ka raviva või restoratiivse väärtuse.

Oma uurimuse läbiviimiseks valisin Lahemaa rahvusparkis asuva klassitsistliku Kolga mõisa, mis seisab alates
1990ndatest aastatest tühjalt. Kuigi Eestis leidub ka arvukalt teisi tühjalt seisvaid mõisahooned tegin valiku
lähtuvalt pragmaatilistest kaalutustest. Kuna Kolga mõisaansambel asub Tallinna lähedal, võimaldab see re-
gulaarselt mõisasse sõita, et seal töö jaoks vajalikke eksperimente läbi viia. Mõisa peahoone on heas korras ja
konserveeritud, mistõttu on seal võimalik vältida ebamugavusi seoses varisemisohtlike põrandate ja lagedega.
Olulised on ka mõisa omaniku, Anu Koppeli toetav suhtumine ja sellest tulenev võimalus toimetada iseseisvalt.
Paljude tühjalt seisvate eravalduses olevate hoonete puhul on keeruline omanikega ühendust saada või tuleb
neisse siseneda koos muinsuskaitse ametnikuga. Selline tingimus muudaks aga uurimise ja eksperimenteeri-
mise protsessi vaevaliseks.

Keskkonnapsühholoogid ja meditsiiniteadlased on viimastel aastatel läbi viinud mitmeid uuringuid,¹ mis vi-
itavad sellele, et kokkupuude esteetiliselt nauditavate ajalooliste objektide ja ruumidega suurendavad inimese
heaolutunnet ja alandavad stressi. Uurisin põhjalikumalt raviva ja restoratiivse keskkonna põhijoonte ühildu-
vust ajaloolise keskkonnaga Kolga mõisa näitel. Üldjuhul järgitakse raviva keskkonna põhiteese rehabilitatsi-
ooni keskuseid või kontorihoonetesse stressimaandavaid tsoone luues. Restoratiivse keskkonna kriteeriumid
ühilduvad üldjuhul loodusliku keskkonnaga. Siiski on ka viiteid ajaloolise keskkonna restoratiivsusele, mida
oma töös ka ülevaatlikult käsitlen.

Käesoleva uurimustöö küsimused võiks sõnastada järgmiselt:

Milline on ajaloolise keskkonna mõju inimese vaimsele tervisele?

Kuidas rakendada teadmisi keskkonnapsühholoogiast disainlahenduse välja töötamisel?

Milline vahekasutus aitaks tuua välja ajaloolisele ruumile omased kihistused?

¹ Ander, Erica, Thomson, Linda, Noble, Guy, Lanceley, Anne, Menon, Usha and Chatterjee, Helen. Heritage, health and wellbeing: assessing the impact of a heritage
focused intervention on health and wellbeing. *International Journal of Heritage Studies*, 19(3):1-14, January 2014. DOI: 10.1080/13527258.2011.651740 , p. 1-14;
Grossi, Enzo, Tavano Blessi, Giorgio, Sacco, Pier Luigi. Magic Moments: Determinants of Stress Relief and Subjective Wellbeing from Visiting a Cultural Heritage
Site. *Cult Med Psychiatry* (2019) 43:4-24, p. 4 – 24 ; Jeong, Tae Jong. Sustainable Use of Cultural Heritage in the Formation of Healing Environments: A Case Study
of a Healthcare Facility on a Historic Urban Site. *Sustainability*, 2019, 11, 1866; DOI:10.3390/sul11071866, www.mdpi.com/journal/sustainability, p. 1 - 19.

Kirjanduse ülevaade

Mitmel pool maailmas on läbi viidud uuringuid, mis käsitlevad ajaloolisi ruume kui ravivaid ja restoratiivseid keskkondi. Californias töötav meditsiinilise hoolekande asutuste kujundamise spetsialist Jain Malkin defineerib tervendava keskkonna põhipunktid.² Bonnie Sakallaris ja tema kolleegid Ameerika Ühendriikidest analüüsisid mitmesuguseid tervendavaid keskkondi, kinnitades, et lisaks välisele tervendavale miljöole saab rääkida ka sisemisest, inimestevahelisest ja käitumuslikust olustikust.³ Chicagos töötava Paul L. Alt'i artikkel võtab ette teekonna läbi terve rea taastavate keskkondade, alustades Antiik-Kreeka rekreatsioonile keskendunud linnast Epidaurusest ja lõpetades Ameerika Ühendriikides Iowas asuva sõjaveteranidele ehitatud mälestushoonena.⁴ Minu magistr töö seisukohalt ühe olulisema uuringu koostas Itaalia meditsiiniteadlane Enzo Grossi oma kolleegidega. Nende uurimus kirjeldab 150 katsealusega läbiviidud eksperimenti, mis tõestab, et ehituspärandil on inimese üldisele heaolule positiivne mõju.⁵ Üks teine rühm Itaalia teadlasi katsetas kunstimuuseumide ja erinevate kunstistiilide mõju inimeste heaolule. Neil õnnestus tõestada katses osalenud inimeste heaolu tõusu ja stressi vähenemist.⁶ Suurbritannias läbi viidud uuring *Calm and Collected. Museums and Galleries: The UK's untapped wellbeing resource?* (Rahulik ja tasakaalukas. Muuseumid ja galeriid: Suurbritannia kasutamata heaolu ressurs?) näitab, et 63% muuseumide ja galeriide külastajatest viitab selle keskkonna stressi leevendavatele omadustele.⁷ Tao Jong Jeong Souli Rahvusülikoolist uuris, kuidas ehituspärandit jätkusuutlikult integreerida tervishoiuasutustesse ja kasutada seda taastava keskkonna osana.⁸

Olgugi, et Tallinna Ülikooli Loodus- ja terviseteaduste instituudis õpetatava loovteraapia üks alakategooria on muuseumiteraapia, pole seni Eestis muuseumide (ja ka ajaloolise keskkonna) mõju inimapsüühikale veel uuritud. Ülikooli kunstiteraapia osakonnas on seni kaitstud viis muusikateraapia doktoritööd ja 68 magistr tööõ loovteraapiate mõjust lastele ja täiskasvanutele.⁹

Teine oluline aspekt, mida keskkonna psühholoogid on ajaloolise miljöõ puhul hakanud esile tooma, on selle olustiku restoratiivsus. Üldjuhul peetakse loodust ideaalseks restoratiivseks keskkonnaks, kuid see ei viita muude keskkondade, sealhulgas ajaloolise ehituspärandi restoratiivsuse puudumisele. Yannick Joye ning Agnes van den Berg¹⁰ ja Silver Sternfeldt¹¹ toovad välja restoratiivse keskkonna uurimise põhilised teooriad ja kriteeriumid.

2 Malkin, Jain. The Business Case for Creating a Healing Environment. BUSINESS BRIEFING: HOSPITAL ENGINEERING & FACILITIES MANAGEMENT, 2003. lk. 1 - 5.

3 Sakallaris, Bonnie R., MacAllister, Lorissa, Voss, Megan, Jonas, Wayne B.. Optimal Healing Environments. Global Adv Health Med. 2015;4(3):40-45. DOI: 10.7453/gahmj.2015.043 lk. 40 - 45.

4 Alt, Paul L. Sacred Space and the Healing Journey. Annals of Palliative Medicine, DOI: 10.21037/apm.2017.06.09, lk. 284 - 296.

5 Grossi, Enzo, Tavarno Blessi, Giorgio, Sacco, Pier Luigi (2019).

6 Mastandrea, S., Maricchiolo, F., Carrus, G., Giovannelli, I., Giuliani, V., Berardi, D.. Visits to figurative art museums may lower blood pressure and stress. Arts Health, 2018. March 5:1-10 DOI: 10.1080/17533015.2018.1443953, lk. 1-10.

7 Study „Calm and Collected“. Conducted by Delineate for the Art Fund, London, UK, 2018.

8 Jeong, Tae Jong. Sustainable Use of Cultural Heritage in the Formation of Healing Environments: A Case Study of a Healthcare Facility on a Historic Urban Site. Sustainability, 2019, 11, 1866; DOI:10.3390/sul11071866, www.mdpi.com/journal/sustainability, lk. 1 - 19.

9 Rüütel, Eha. Loovteraapia kontseptsioonist, rakendamise ja tõendus põhiseusest. Eesti Arst 2017; 96(11):661-668 URL:https://eestiartst.ee/loovteraapia-kontseptsioonist-rakendamise-ja-toendus-pohiseusest/ (URL viimati kasutatud 4.04.2020) lk. 665.

10 Joye, Yannick, van den Berg, Agnes E. Chapter 6. Restorative Environments. Environmental Psychology: An Introduction. Edited by Linda Steg, Agnes E. van den Berg, Judith I. M. de Groot, Wiley-Blackwell, Chichester, U.K., 2013, lk. 58.

11 Sternfeldt, Silver. Paigakiindumus ja restoratiivsus Piriita rannaalal. Magistr tööõ, Tallinna Ülikool Loodus- ja terviseteaduste instituut Psühholoogia eriala, 2018.

Kolga mõisa ruumikasutuse ja perekonna traditsioonide kohta ammutasin informatsiooni mõisas lapsepõlve veetnud, Theophile von Bodisco memuaaridest¹² ja ühest ilukirjanduslikust teosest.¹³ Tema loomingust saadud teabe põhjal oli mul võimalik hakata ruume ja nende kasutust paremini mõistma. Mõisa ruumi ümbermõtestamise ja sellele uue kasutuse omistamisest kirjutas paeluvalt semiootik Tiit Remm.¹⁴

Metoodika

Magistritöö on kombinatsioon teoreetilisest uurimusest ja praktilistest katsetustest, mis päädivad nn. sisekaemusliku museaalse raja kujundamisega Kolga mõisa peahoones. Lõputöö teoreetilise osa koostamisel töötasin läbi asjakohase kirjanduse, millest tegin eelpool lühikese ülevaate. Lisaks intervjuueerisin erinevate valdkondade spetsialiste: (keskkonna)psühholooge, loovterapeuti, lõhnade ja heli asjatundjaid, muinsuskaitseametnikke, urbaniste, et näha erinevaid perspektiive, mis aitaksid mind praktiliste eksperimentide loomisel ja läbiviimisel. Magistritöö praktilise osaga töötamisel olid määrava tähtsusega objekti külastused, hoones eksperimentide korraldamine ja kontseptsiooni testimine.

Magistritöö tulemiks olev sisekaemuslik rada on planeeritud restaureerimisele eelneva vahekasutusena Kolga mõisale. Rajal on mitmeid eesmärke. Ühest küljest rõhutab see mõisa ravivaid ja restoratiivseid aspekte. Teisalt juhivad raja moodustavad installatsioonid tähelepanu mõisa siseruumidega seotud nähtavatele ja nähtamatute ajaloolistele kihistustele. Sellega seoses lisandub rajale teatud didaktiline ja museaalne perspektiiv.

Raja sisekaemuslikkus väljendub mitmel viisil. Hoone ja selle ajaloo põhjalik tutvumine on andnud mulle kui autorile sisekaemusliku kogemuse selle erinevatest ehituslikest ja pärimuslikest kihistustest. Samuti olen õppinud lugema ajaloolist ehituspärandit kui lõõgastavat ja restoratiivset keskkonda.

Raja külastaja puhul võib eristada kahte sisekaemust – esiteks mõisa siseruumide kaemist ja teiseks ruumis kogetu põhjal enesega dialoogi astumist. Oluline on ka mõisaruumi kasutusvaliteedist lähtuv sisekaemus, mis kompab selle võimalikke tulevikustsenaariume.

Minu magistritöö on kui poeetiline luud,¹⁵ mis puhastab välja ununenud kihistused mõisakeskkonnas ja aitab märgata olulist. Töö tulemiks on ruumilistest rituaalidest ja installatsioonidest koosnev rada, mis võimaldab mõisaruumi kas üksi või väikese grupi koosseisus lõõgastava ja hariva keskkonnana kogeda.

Siinkohal tuleks lühidalt selgitada, mis on ruumiline rituaal. Rituaal on tegevus või tegevustekogum, mida viiakse läbi kindlas situatsioonis ja alati ühte moodi. Erinevalt harjumusest või rutiinist, on rituaalil eriline, ka sümboliline tähendus. Üheks rituaali eesmärgiks on inimese käitumise ja taju muutmine.¹⁶ Sellest tulenevalt võib ruumilisteks rituaalideks pidada näiteks ruumimahtude ja vaadete sulgemist või avamist, ruumide valgustamist või pimendamist mingi tegevuse paremaks läbiviimiseks. Magistritöö raames loodud ruumilised rituaalid aitavad muuta kujunenud arusaamu mõisaruumist ja selle kasutusest.

12 Von Bodisco, Theophile. *Versunkene Welten: Erinnerungen einer estländischen Dame*. Herausgegeben von Henning von Wistingshausen, Konrad, Weissenhorn, 1997.

13 Von Bodisco, Theophile. *Vana vabahärra majas*. Huma, Tallinn, 2001.

14 Remm, Tiit. Mõisaruumi ümbertähendustamisest. *Acta semiotica estica*, nr. 14, detsember 2017. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JVactasemioticaest201712.2.10> (URL visited on 11. January 2020), lk. 117 – 131.

15 Täna selle leidliku kujundi eest Malle Jürgensoni.

16 Ozenc, Kursat. *Introducing Ritual Design: meaning, purpose, and behavior change*. Ritual Design Lab, 2016. URL: <https://medium.com/ritual-design/introducing-ritual-design-meaning-purpose-and-behavior-change-44d26d484edf> (URL viimati kasutatud 04.04.2020).

Ruumiga suhestuvate installatsioonide eesmärk on valguse, heli ja lõhna abil esile tuua erinevaid aistinguid, mis seostuvad Kolga mõisa ajalooga. Nende loomisel olen tuginenud arhiiviallikatele ja mõisas elanud inimeste memuaaridele.

Sisekaemuslik rada on kujundatud kohaspetsiifilise sekkumisena, mille loomise metoodikat on võimalik rakendada ka teistes sarnaste omadustega keskkondades.

Manifest: Materiaalsus - mittemateriaalsus¹⁷

Paul Virilio¹⁸ on öeldnud, et arhitektuur on rohkem kui valik erinevaid tehnikaid, mis kaitsevad meid tormise ilma eest. See on mõõteriist ja teadmiste summa, mis suhestub meid ümbritseva keskkonnaga ning on võimaline korraldama selle kasutaja aega ja ruumi. Ta toob välja, et arhitektuuril on kaks üksteisele vastanduvat aspekti: materiaalsus ja mittemateriaalsus. Neist esimene koosneb füüsilistest detailidest, seintest, lävedest ja tasemetest, millest igal ühel on oma kindel koht. Arhitektuuri mittemateriaalsus väljendub aga sõnumites ja aistingutes, mis aitavad mõtestada aega ning ruumi. Samas pole Virilio ainus, kes selle aspekti arhitektuuri puhul välja toob. Ka pärandi, sealhulgas ehituspärandi säilitamise põhimõtetega tegelev alustekst, Nara Harta viitab arhitektuuri puhul samadele aspektidele, küll aga läbi väärtuste prisma.

Minu lõputöö eesmärk on luua Kolga mõisa peahoonele vahekasutus, mis ühest küljest viitaks selle hoone materiaalsetele ja mittemateriaalsetele väärtustele, teisest küljest aga rõhutaks selle keskkonna psühholoogilisi kriteeriume. Lisaks teoreetilisele tööle, on minu töö koostamisel olnud oluliseks meetodiks arhitektuurse ruumi lugemine, et mõista, milline on olnud selle hoone sisedünaamika ning kasutus kvaliteet.

Hüljatuse ja hoonele uue funktsiooni omistamise vahelise etapi narratiiv on rikkalikum kui selgelt defineeritud faasi oma. Rem Koolhaas¹⁹ kirjeldab möödunud sajandivahetuse Manhattani pilvelõhkujate ehitusbuumi. Tema termin virgin space ehk neitsilik ruum on küll antud juhul ehk kontekstist välja rebitud, kuid otsapidi saab seda laiendada ka ajaloolistele hoonetele, mis on minetanud oma algse otstarbe. Ruumi, millele pole veel arhitekti poolt omistatud funktsiooni saab seega pidada neitsilikuks ruumiks, mis pakub laia tõlgenduste ning võimalike lõpplahenduste spektrit.

Kui toetuda Bernhard Tschumile²⁰ pole arhitektuur enam taustaks sündmustele. Sellest on ise saamas sündmus. Kui üks minu metodoloogia eesmärkidest on ruumides toimunud sündmuste dokumenteerimine, klassifitseerub ka minu enda tegevus sündmuseks ruumis. Tschumi arvates tuleb ruumis asetleidnud sündmuste dokumenteerimiseks kasutada muid meediume kui plaane, lõikeid ja aksonomeetriaid. Arhitektuuri kogemus pole võrreldav tummfilmi vaatamisega, mis tähendab, et peale nägemise kaasab see ka kõiki teisi meeli. Seetõttu on põhjendatud ka hüljatud ajaloolise ruumi kogemuse loomisel kaasata heli, valgust, lõhnu ja taktiliseid aistinguid tekitavaid sekkumisi. Oma töös soovin meelelisi aistinguid kasutades viidata mõisa ruumi erinevatele omadustele ja ruumides asetleidnud sündmustele, mis hoone materiaalse kehandiga võrreldes on jäädavalt kadunud. Nende sekkumiste lähtepunktiks on ühest küljest ruum ise, teisest küljest hoones oma lapsepõlve veetnud inimese memuaarid, mis aitavad elustada üksikuid fragmente suuremast üksusest, mida täna enam ei eksisteeri.

Lähtudes oma töö konseptsioonist kõlas mõnevõrra kosutavalt Mark Foster Gage`i²¹ sõnum, et arhitektuuri pealiskaudsuse asemel tuleks seda ärgitada olema millegi sügavama markeeriv välispiir. Mida arhitektuur vajab, on filosoofia seniste teeside ümbermõtestamine. Meil ei ole vaja uusi vorme ja stiile, vaid sügavamat sissevaadet oma elukutse loomusesse. Selle valguses näen lootuskiirt suurematest linnakeskusetest eemal olevate hoonete uuesti kasutuselevõtmiseks. Alati ei ole vaja midagi ehitada, et uut luua, piisab teistsugusest perspektiivist. Uue ehitamise asemel tuleks vaadelda vana läbi seni harjumatu prisma.

17 Manifest esitati EKA Kaasaegse arhitektuuri tekstide loengu eksamitööna.

18 Virilio, Paul. *The Overexposed City*. The Blackwell City Reader (ed. by G. Bridge and S. Watson). Blackwell Publishing, 2002. URL: https://www.gla.ac.uk/0t4/crcees/files/summerschool/readings/Virilio_2002_TheOverexposedCity.pdf (URL viimati külastatud 28.04.2020).

19 Koolhaas, Rem. *The Frontier in the Sky*. Delirious New York. The Monacelli Press. URL https://summerssce10.files.wordpress.com/2010/06/koolhaas-skyscraper_optimized.pdf (URL viimati külastatud 28.04.2020).

20 Tschumi, Bernhard. *Spaces and Events*. URL: <https://concretevolga.files.wordpress.com/2016/09/tschumi-spaces-and-events.pdf> (URL viimati külastatud 28.04.2020).

21 Gage, Mark Foster. *Killing Simplicity: Object-Oriented Philosophy in Architecture*. Log. No. 33 (Winter 2015), lk. 95 – 106. URL: <https://www.jstor.org/stable/43630853?seq=1> (URL viimati külastatud 28.04.2020).

Illustratsioon II

1. PEATÜKK MÕIS

1.1. Mõisad täna: nende hulk ja otstarve

Pilk vanadele kaartidele annab aimu sellest, kui palju on Eestis varem mõisavalduseid olnud.²² Eesti mõisate veebiandmebaasi, Mõisaportaali andmetel oli 1910. aasta paiku Eestis ilma karjamõisateta 1353 mõisa. Pastoraate arvestamata oli mõisaid kokku 1245.²³ 2004. aasta lõpu seisuga oli arvukate kõrvalehoonete kõrval säilinud enam-vähem algses vormis või äratuntaval kujul vaid 414 peahoonet.²⁴ Ülejäänud hooned on kas ümber ehitatud, lagunenenud või sootuks hävinud.

Mõisate pärand on tänaseni jõudnud nii moonutatud ja killustatud kujul sotsiaalsete muudatuste tõttu, mis 20. sajandi alguses Eesti ühiskonda raputasid. Mõisaomanikke mõjutasid eelkõige bolševistlik revolutsioon ja vabadussõda, mis viis iseseisva Eesti riigi kujunemiseni. Üks esimesi seadusi, mille noor riik 1919. aastal vastu võttis, oli Maaseadus, millega kaotati suured maavaldused²⁵ ja sundvõõrandati maad, mis olid seni olnud valdavalt saksakeelse aadli omand. Vaid mõni aasta pärast Maaseadust ilmus ajakirjanduses arvukalt teateid mahajäetud hoonete ja ülekasvanud parkide kohta.²⁶ Paljudele tühjaks jäänud mõisatele omistati juba siis uus otstarve kooli või kultuurikeskuseks. Viimased baltisakslased lahkusid Eestist 1939 – 1941 Nõukogude okupatsiooni ja Siberisse küüditamise hirmus. See oli viimane löök Eesti mõisaomanikele kui sotsiaalsele grupile. Seetõttu ei leidu Eestis ühtegi teist arhitektuurimälestiste alagruppi, mida aeg nii palju räsitud kui endisi mõisasüdameid.²⁷

Nõukogude ajal kasutati mõisaid kooli, kultuurikeskuse, kolhoosi kontori, kortermaja, laona või hiljem ka muuseumina. Täna on pilt veelgi mitmekülgsem. Lisaks muuseumidele (näiteks Palmse ja Sagadi) ja koolidele (Albu, Heimtali, Puurmani, Suure-Kõpu, Väana ja mitmed teised) teenivad mõisad ka muid eesmärke. Neid kasutatakse eramajadena (Kulina, Karlova, Neeruti, Pidula), kultuurikeskuste (Anija, Kostivere, Pikaküla, Vöidula), hoolekandeesutustena (Uderna, Paunküla, Pruuna), konverentsikeskuste, restoranide, hotellide, spaade, ravi- ja joogakeskustena. Mõisakeskused on osutunud sobivaks foto- ja filmivõtete, hooajaliste restoranide ja kohvikute ning erinevate suveürituste korraldamiseks.

Eravalduses mõisate sisekujunduses on erinevaid suundumusi. Hea tulemus sõltub ühest küljest säilinud kõneka ajaloolise materjali hulgast, kuid ka kujundaja kompetentsist. Pean üheks suurimaks komistuskiviks mõisate kujundamisel mitesobivat mööbli- ja valgustivalikut. Stilistilisi ja sisulisi apsakaid tingivad erinevad aspektid – väike eelarve, mõisat haldava austuse (kooli, kultuurikeskuse, hotelli) praktilised vajadused ja ka vähene interjööriajaloo tundmine. Levinud on ajaloostava joonega massmööbli kasutamine, mis võib ka tundlikult restaureeritud ruumi kauni üldmulje ära rikkuda. Sellise olukorra vältimiseks oleks mõistlik valida üks kolmest variandist – kas koguda ja rekonstrueerida regioonile omast originaalmööblit, kasutada ajaloost inspireeritud, kuid rõhutatult kaasaegseid mööbliesemeid või ajaloolisele keskkonnale esteetiliselt kontrasti pakkuvat modernset sisustust.

1.2. Mõis ja selle tähendus Eesti kultuuriruumis

Olgugi, et mõisaansamblid on olulised maamärgid ja sümbolid hääbunud ühiskonnakorrast, eksisteerib mõisaruum Eesti kultuuris omapärase ja olulise, samas muutliku tähendusliku nähtusena.²⁸ Ehkki Eesti kultuur ei

22 Hein, Ants. Eesti mõisad: 250 fotot aastaist 1860 – 1939. Herrenhäuser in Estland : 250 Ansichten aus den Jahren 1860 – 1939. Estonian Manor Houses: 250 Photos from 1860 – 1939. Tänapäev, Tallinn, 2009, lk. 7.

23 Eesti mõisaportaal .URL:<http://www.mois.ee/arv/> (URL viimati külastatud 09.01.2020).

24 Ibidem.

25 Hein, Ants. Hüljatud mõisad. Ghost Manors of Estonia. Exhibition Catalogue, January – February 1996. Hattorpe, Tallinn, 1996, lk 23.

26 Ibidem.

27 Hein (2009) : 5.

28 Remm (2017) : 118.

piirdu mõistagi mõisakeskkonnaga, mängib see siiski olulist rolli meie rahvuslikus identiteedis.²⁹ Tulenevalt inimese kultuurilisest ja hariduslikust taustast on mõisa keskkonda võimalik tõlgendada väga erinevalt.

Mõisad on baltisaksa kultuuri iseloomulikemad mälestised. Need on ühe kadunud maailma veel nähtaval püsisivad tipud. Kui peaks seletama sõna „baltilik“, võiks sõna „mõis“ selle superlatiivi tähistada, nentis kunagi baltisaksa arhitekt ja arhitektuuri ajaloolane Heinrich Gerhard Pirang.³⁰ Kunstiajaloolase, Juhan Maiste sõnul on mõis paik, kus väsinud hing võis leida rahu. Kuhu võis linnast pageda, kus kohtuda sõpradega ja pidada kirjavahetust. Mõisas võis võtta seljast tooga ja jalutada üle roheliste aasade ja kuldsete viljapõldude, et näha, kuidas kari läheb hommikuti kellade kõlksudes sööma.³¹ Mõis on kindel rahupaik, kus erinevad põlvkonnad saavad koos aega veeta. Baltisakslased vaatlesid seda sageli kui esivanemate kodu, mida seostati mälestustega lapsepõlvest ja noorukieast. Mõis oli koht, kus oli piisavalt ruumi ja võimalusi, et üksilduses mõtteid mõlgutada või erinevatel koosviibimistel pere ja sõprade ringis aega veeta.

Mõisate rajamist eesti maapiirkondadesse võib näha aadli püüdena luua oma terviklikku ja korrastatud maailma, luua ideaalmaailma või selle ruumilist mudelit³² väljapool linnu ja väiksemaid asulaid. Mõisate arendamine on keskkonna ümbermõtestamine arhitektuuri ja pargikunsti abil. Need väljendavad nii omanikke maailmapilti kui nende kultuurilisi ideaale.³³

Eesti keelt kõnelenud elanikkonna narratiiv erineb aga baltisaksa aadli omast. Pikk ja paljuski traumeeriv kogemus valdavalt saksakeelsete mõisaomanikega kujundas eestlaste arvamust mõisate osas. Tänapäevaks eksisteerib Eesti ühiskonnas mitu paralleelset ja eripalgelist narratiivi. Sõna „mõis“ ei jäta kedagi ükskõikseks. On neid, kes räägivad veel tänagi mõisast kui orjuse ja rõhumise sümbolist. Seda illustreerib näiteks 1990ndate alguses Kolga elanike pahatahtlik suhtumine riigilt mõisa tagasi saanud von Stenbockide püüdlustesse oma perekonna pärandit taastada. Kohalikud kartsid, et Mart Laari valitsus „müüb“ taasiseseisvunud Eesti siit enne sõdu lahkunud välismaalastele laiali.

Siiski on palju ka neid, kes näevad balti aadlit kui kohaliku kultuuri, teaduste ja kaubanduse arendajat. Silmapaistvaks näiteks on vastavatud Eesti Meremuuseumi Paksu Margareeta ekspositsiooni interaktiivne maailma avastusretkede kaart. See illustreerib mitmete Vene keiserliku mereväe teenistuses olnud baltlaste (ja ka sinise mõisaomaniku) teeneid, mis on ka rahvusvaheliselt silmapaistvad saavutused. Aastate jooksul on paljudest eestlastest ja siinsetest ettevõtjatest saanud mõisaomanikud. Neist mitmetele on mõisa omamise missiooniks väärtuslikule hoonele uue elu andmine. Siiski on ka vastupidiseid näiteid, kui mõisaomanik valduse aastateks hooletusse jätab ja mõisa omamist kui staatusesümbolit käsitleb.

1.3. Mõisaruumi väärtused

Peale erinevate ajalooliste tähenduste mängivad mõisate puhul rolli ka neile ühiskonna ja omanike poolt omistatud väärtused. Need on aga suhtelised ja mittepüsivad. Tulenevalt erinevatest aspektidest võivad väärtused aja jooksul kas väheneda või kasvada. Näiteks tähendab see seda, et hästi säilinud ajaloolise hoone väärtus ajas kasvab, kuna selle sarnaseid võib jääda erinevatel põhjustel vähemaks. Hoone väärtus väheneb, kui sellel

29 Ibid., 123.

30 Hein (2009) : 5.

31 Maiste, Juhan. 101 Eesti mõisa. Varrak, Tallinn, 2014, lk 11.

32 Remm (2017) : 125.

33 Ibid., 125.

lastakse laguneda, hävida või muudetakse tundmatuseni selle väljanägemist.

Tuginedes Austria kunstteadlasele, Alois Rieglile, on kogu inimtegevuse tagajärjel tekkinul ajalooline väärtus. Kunstilist väärtust võib omistada igale inimese poolt loodud käegakatsutavale, nähtavale või kuuldavale teosele. See väärtus sõltub aga sellest, mil määral see vastas kaasaegse kunstilise tahte (Kunstwollen)³⁴ nõuetele. Siin kohal on seega äramainitud mõisate kaks põhiväärtust. Erinevateks üritusteks kasutatavatele mõisatele lisandub ka majandusväärtus, kuna need on omanikele tuluteenimise allikad. Samuti võib see väärtus kasvada hüljatud hoone korrastamise ja sellele uue otstarbe lisamisega.

Nii nagu ülal mainitud, on iga väärtus, suhteline ja muutub vastavalt ühiskonnas levivatele normidele ning arusaamadele. Samas ei piirdu mõisa väärtused vaid ajaloolise, kunstilise ja majandusliku väärtusega. Vastavalt konservator, Barbara Applebaumile võib sellesse nimekirja lisada veel kasutus-, uurimis-, mälestus-, sentimentaalse, didaktilise ja ka haruldusväärtuse.³⁵ Tulenevalt Kolga mõisa rikkalike kihistustega kehandid on nimetatutest seni väljendunud kasutus-, uurimis- ja ka didaktiline väärtus. Minu omistatud väärtuste skaala võib teise fookusega uurijal väljenduda aga muud moodi. Pean oluliseks märkida, et antud olukord on kõike seda võimaldanud, kuna tegemist on puutumata ja vaid konserveeritud keskkonnaga. Kui Kolga mõis oleks restaureeritud, ei pakuks see kindlasti nii rikkalikku pinnast uurimiseks ja vaatlusteks, sest seljuhul oleks hetkel veel lahtised valikud kellegi poolt ära tehtud.

Vastavalt antud töös uuritud keskkonnapsühholoogia kahele alasuunale, saab ajaloolisele ruumile omistada ka tervendavat ja restoratiivset väärtust. See väärtus väljendub minu jaoks keskkonnapsühholoogide poolt väljatöötatud kriteeriumide täitmisel. Mainitud kriteeriume olen selles töös nimetanud ja kirjeldanud peatükides 3.2. ja 3.3.

Raviva keskkonna puhul võivad selleks olla näiteks looduslähedus, stressorite puudumine ja ka positiivsete, õpetlike segajate olemasolu. Restoratiivsetest aspektidest täidab ajalooline keskkond näiteks igapäevastest tegemistest eemalolemise ja lummuse aspekti. Kui ruum need kriteeriumid suures osas täidab võib seda vaadata kui väärtuslikku ravivat ja/või restoratiivset keskkonda.

34 Alois, Riegl. *The Modern Cult of Monuments: Its Essence and Its Development*. Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Readings in Conservation, toimetajad Nicholas Stanley Price, M. Kirby Talley Jr. and Alessandra Melucco Vaccaro, The Getty Conservation Institute, The J. Paul Getty Trust, Los Angeles, 1996, lk 71.

35 Appelbaum, Barbara. *Conservation Treatment Methodology*. Buitenworth-Heinemann, Oxford, 2007.

↑ VÄGA VÄRTUSLIK
SEINAMAAL
PALUN MIITE
KATSEDA

Illustratsioon III

2. PEATÜKK

UURIMISOBJEKT

2.1. Uurimisobjekti valik

Ajaloolised mõisakeskused on arhitektuurimonumendid, mis kujundavad kultuuri ja identiteeti. Tänapäeval nähakse neid tihti kui staatuse sümbolit või tuluteenimise võimalust. Olenemata nende suurest potentsiaalst ja kõnekusest seisavad paljud mõisasüdamed tühjalt ja kasutuseta. Asi pole pelgalt ressursside puuduses, vaid ideede vähesuses. Uute kasutusvõimaluste leidmiseks on oluline ükskõik millist keskkonda, kaasrvatult mõisa vaadelda harjumuspäraseid raame eirates. Kui seni on mõisaid vaadeldud läbi ajaloolase, etnograafi, muinsuskaitse ja ettevõtja ja muude prisma, pakkus mulle kontrastina huvi, milliseid väärtuseid ja kihistusi saab mõisale keskkonnapsühholoogia erinevate teooriate seisukohalt omistada.

Selleks, et uurida mõisa keskkonna erinevaid aspekte ja korraldada ruumilisi sekkumisi, mis toetaksid minu eesmärki kujundada mõisa keskkonnale sobilik ja uudne vahekasutus, oli oluline leida keskkond, mis minu ootustele vastaks. Soovisin leida mõisa, mis oleks olnud pikalt kasutuseta, ei oleks restaureeritud, kuid oleks piisavalt turvaline ja transpordiga kergelt ligipääsetav. Magistritöö koostamise algfaasis olin võimalikeks uurimisobjektideks välja valinud kolm mõisa – Kirna, Kolga ja Raikküla. (Illustratsioon 1.) Nendest kolmest osutus kõige sobivamaks Kolga, mis asub Tallinnast umbes 60 kilomeetri kaugusel Lahemaa rahvusparkis. (Illustr. 2.)

Kolga mõis osutus sobivaks uurimisobjektiks, kuna hoone on konserveeritud, seal ei toimu hetkel aktiivset korrastustegevust ja see on piisavalt soe ning mugav keskkond, kus pikemat aega viibida. Lisaks esteetilisele keskkonnale ja rikkalikule ajaloole, tuleb Kolga puhul esile tuua ka teatud konflikti olemasolu. Olenemata sellest, et Kolga mõis on eravalduses ja omanik üürib selle ruume välja erinevateks üritusteks (foto- ja filmiülesvõtted, kontserdid, pulmad jms), toimib hoone ka museaalse keskkonnana. Peamaja kõrval asub Kuusalu vallavalitsuse haldusalasse kuuluv Kolga Muuseum, mis viib tühjalt seisvas hoones omaniku nõusolekul läbi ekskursioone. Peale kahe ruumi, kuhu on kogutud erinevaid kipsist ehisdetaile, on mõisa ruumid möbleerimata ja tühjad. Seega ei saa seda hoonet esmapilgul muuseumiks pidada, siiski on sellel tugevad museaalsele keskkonnale omased jooned.

Sarnaselt Kolgale, pärinevad ka Kirna ja Raikküla mõisate peahooned põhikehandid 18. sajandi teisest poolt. Kõik kolm mõisa ehitati 19. sajandi alguses ümber klassitsistlikuks häärberiks, mille üheks tunnuseks on eenduv sammastega portikus. Mõlema puhul pean oluliseks tugevuseks hoonete klassitsistlikku selgust ja rikkalikku pärimust, mis tuleneb nende kujunemise ajaloost, geograafilisest eripärast ja omanikest.

Illustratsioon 1. Plaanitud uurimisobjektide asukoht.

Illustratsioon 2. Kolga mõisa peahoone.

Illustratsioon 3. Raikküla mõisa peahoone.

Raikküla mõis (Illustr. 3.) asub Tallinnast umbes 65 kilomeetri kaugusel, Rapla maakonnas. Raikkülale mõisale lisab kaalu tema seos Venemaa Keisririigi rahandusministri Georg Kankriniga ja perekond von Keyserlingiga, kelle omandusse mõis kuni Maaseaduseni jäi. Olulisteks Raikküla mõisa von Keyserlingidest omanikeks olid Otto von Bismarcki hea sõber, kuulus geoloog ja maadeuuriija, Alexander von Keyserling (1815 – 1891) ja filosoof Hermann von Keyserling (1880 – 1946), kes 1920ndatel Darmstadtis Tarkuse Kooli asutas. Hetkel seisab Raikküla peahoone tühjana. Omanikud plaanivad peahoonesse teha kõrgkultuuri ürituste toimumise koha, kus eksponeeritakse ka nende raamatukogu ja mööblikollektsiooni. Hoonesse tulevad ka Mõisate Muuseumi ruumid. Valitsejamaja teisele korrusele on plaanitud majutus, teisele korrusele töötoad ja muu selline. Ait-kuvatisse peaks tulema trahter ja kastellihoone saali saab rentida sünnipäevade, pulmade ja muude ürituste tarbeks. Hetkel toimuvad kastellihoones restaureerimise teemalised koolitused, töötoad ja konverentsid.

Praegused mõisa omanikud, Karmel Jõesoo ja Ivo Lambing on koostanud väga põhjaliku ülevaate mõisa ajaloost ja pärimusest. Tegemist on väga kõneka kohaga, millel on suur potentsiaal arhitektuuri kaudu oma lugu rääkida ja omanike poolt kogutud materjali oleks saanud magistritöö kontseptsiooni välja arendamisel kasutada. Siiski tuli Raikküla puhul arvestada teatud raskendavate aspektidega. Hoones toimunud tulekahju ja rüüstamiste tagajärjel on vähe säilinud seda, mis võiks kõnetada inimest, kes läheb sellesse keskkonda üksi. Ruumi lugemiseks on vaja seal rohkem kõrvalist abi ja ettekujutust kui Kolgal. Esinduskorruse aknad on kas kile või plankudega kinnikaetud, mistõttu on siseruumidest välise keskkonna kogemine raskendatud. Ühes hoone tiivas on toimunud varing, mistõttu pole enam seda hoone poolt läbinud teenindav koridor selgesti loetav. Peale tööd raskendavate aspektide likvideerimist, võib Raikküla edaspidi olla võimalik objekt, kus Kolgale sarnaseid eksperimente läbi viia.

Illustratsioon 4. Kirna mõisa peahoone.

Kirna mõisa (Illustr. 4.) asub Tallinnast umbes 90 km kaugusel, Järva maakonnas. Mõis on kuulunud von Stenbockide kõrval teisele olulisele Eestis kanda kinnitanud Rootsi päritolu suguvõsale, von Fersenitele ja hiljem järjestikku kahele Balti aadli suguvõsale, von Osten-Sackeni ja Pilar von Pilchau perekonnale. Võrreldes Raikküla mõisa peahoonega on Kirna aktiivses kasutuses. Selle esimesel korrusel asub hooajaliselt lahti olev restoran ja toimuvad erinevad tervendamisega seotud tseremooniad (meditatsioonid, kristallkausside kontserdid). Maja alumisel korrusel elavad majahoidja ja aednik. Esinduskorrusel toimuvad hetkel korrastustööd. Kaalukaim ettevõtmine on pehkinud katusekonstruktsioonide väljavahetamine.

Hoone sisestruktuur on hästi säilinud ja igal korrusel leidub palju kõnekaid detaile, mis viitavad ruumidevahelistele seostele ja kasutusele. Hoone omanikud, Tuuli Org ja Reimo Lilienthal on oma hoone ajalugu ja erinevaid kihistusi põhjalikult uurinud. Seoses Kirna mõisapargi tervendavate aspektidega on omanike eesmärk mõisast teha vaimse tervise keskus, kus oleks võimalik tegeleda erinevate lõõgastavate rituaalidega ja vajadusel üürida endale pikemaks viibimiseks ruum.

Põhjus, miks ma otsustasin Kirna kõrvale jätta, olid kaugus linnast ja aktiivne ehitustegevus, mistõttu oli ruumidesse kogunenud palju kõrvalist materjali. Sarnaselt Raikkülaga, näen Kirna puhul potentsiaali peale selle korrastamist vajadusel edasi tegeleda.

2.2. Kolga mõisa tulevik

Praegusel Kolga mõisa omanikul, ettevõtjal ja restauraatoril Anu Koppelil on mõisaga suurejoonelised plaanid. Mõisast peaks taaskord saama majandusüksus, kus tegeletakse erinevat masti tootmise ja teenustega, mis vastaksid praegustele turuvajadustele.

Põhirõhk saab olema taastusravi keskuse rajamisel, sest tema arvates on seda Eesti turul pikkade ootejärjekordade tõttu väga vaja. Vastavalt tema visioonile võiks muuhulgas kehahoolduseid ja iluravi protseduure pakuv taastusravi keskus basseini ja vaimse tervise keskusega asuda Kolga mõisa karjakastelli müüride vahel. Kui hoone selle alguses mahus üles ehitada, võimaldaks selle kõrge viilkatus ka lisakorruse välja ehitamist. Karjakastelli rajatud taastusravi keskuse patsientidele võiks olla kompleksis väljaehitatud kaks eri tasemel hotelli. Kolga mõisa peahoonesse on planeeritud erinevad tegevused. See peaks toimima meelelahutuskeskusena, kus toimuvad kontserdid, teatrietendused, peod, banketid ja näitused. Hoones peaks toimima ka restoran. Omaniku arvates võiks mõisa peahoone restaureerida, mitte konserveerida.

Mõisa valitsejajamaja, kus hetkel asub Kuusalu valla hallatav Kolga muuseum, on planeeritud muuseum, koolituskeskus, audiovisuaalse kultuuri keskus ja puutöökoda. Hetkel varemeis seisvasse aita peaks praeguste plaanide kohaselt tulema nelja täрни hotell.

Teistesse kõrvalhoonetesse on planeeritud mitmeid põnevaid otstarbeid. Pikast rehist peaks saama niinimetatud mängude maja, kus saaks ka keeglit mängida. Viinaköögis loodab omanik hakata viina tootma, härjatalli on ettenähtud kalakasvatus musta kalamarja tootmise eesmärgil. Sepikojas peaks toimetama sepp nagu varemgi. Teenijatemaja, kus on mõisa ajal asunud ka telegraaf ja postijaam, kus on elanud õllepruulija ja tisler, on hetkel ainus, mille puhul puudub omanikul hetkel visioon.

Mõisale kuulub umbes 57 hektari suurune maa-ala, millest 10 hektarit moodustab mets. Anu Koppel planeerib seal välja arendada seikluspargi, mille kõrvale saaks ehitada palli- ja tenniseplatsid, jalgratta- ja ATV-laenu-tused. Ridamajade taha on soov rajada täispikkuses golfirada. Mõisa aladel on ette on nähtud ka marja- ja puuviljakasvatus. Kasvuhooneis on soov hakata kasvatama aprikoose ja hinnalisi maitsetaimi. Valitsejajaja keldrisse on plaanitud seenekasvatus.

Vastavalt esialgsetele arvutustele läheb kompleksi taastamine – restaureerimine, konserveerimine ja ülesehitamine maksma umbes 80 miljonit eurot. Peamaja taastamine läheks sellest maksma 8 miljonit eurot.³⁶ Küsimusele, millisel tingimusel oleks omanik avatud loomingulistele ja mittestandardsetele lahendustele, vastab ta, et esialgu võib loomingut teha peamajas, seni kuni laed ja põrandad on ära remonditud. Siiski ei saa seda teha jääkülmas majas, kui kütet pole. Kolm kuud suvel on liiga lühike aeg, et hoones loominguga tegeleda. Seega võib tema vastusest järeldada, et ta on avatud loomingulisele vahekasutusele, mis välistaks hoone kütmise.³⁷

36 Anu Koppeli e-mail 17.02.2020.

37 Ibidem.

Illustratsioon IV

3. PEATÜKK

MÕISA KUI AJALOOLISE

KESKKONNA OMADUSED

3.1. Stress ja selle mõju inimesele

On ilmne, et heaolu ja stress on omavahel seotud tervislikud aspektid, sest pole mõeldav, et stressi all kannatav isik tunnistaks, et tal on hea olla. Olemasolevad tõendid kinnitavad aspekti, et heaolu on otseses seoses stressi hormooni, kortisooli tasemega veres.³⁸

Tuginedes ühele esimesele stressi uurijale, endokrinoloogile Janos Hugo Bruno Selyele, on stress üks põhjustest, miks inimesed haigestuvad. Seega on haigused mittetoimetulek stressoritega, mille tagajärjeks on tervisehäired. Tema sõnastuses on stress mittespetsiifiline keha vastus igasugusele välismõjule. Stressi võib liigitada järgmiselt: eustress ehk hea stress tõstab motivatsiooni ja inspiratsiooni; neustress ehk neutraalne stress ei ole hea ega halb; distressi ehk halba stressi saab omakorda jagada ägedaks ja krooniliseks; hüperstress ehk igasugune stress liiges hulgas ja hüpostress on ebapiisav hulk stressi. Et jääda terveks on igale organismile vaja mingil hulgal stressi. Tervist ohustavad aga krooniline distress ja hüberstress.³⁹

Tõsiste tervisehädade vältimiseks ja stressi mõju vastupidiseks pööramiseks tuleb kaaluda aja veetmist kas tervendavas või restoratiivses keskkonnas. Järgnevalt tuleb juttu mõlema keskkonna eripäradest ja nende ühilduvusest mõisa keskkonnaga.

3.2. Mõis kui tervendav keskkond

Tervendav keskkond on meditatsiooni, palve ja rituaalide tööriist, mis võimaldab inimesel enne kohtumist meditsiiniteenuse pakkujaga stressi leevendada või muuta teraapia efektiivsemaks, mille tulemusel on taastumise kestvus lühem ja paranemine efektiivsem.⁴⁰

Tervishoiudisaini ühe juhtfiguuri Jain Malkini sõnul on füüsilisel keskkonnal potentsiaal olla teraapiline, kui see täidab järgmised kriteeriumid:

- seal puuduvad keskkonnast tingitud stressorid (müra, tugev valgus, privaatsuse puudumine, halb õhukvaliteet)
- see võimaldab saada kontakti loodusega (vaated õue, siseaiad, akvaariumid, vee-elementid)
- see pakub võimalust ja valikut suurendada kontrolli tunnet (need võivad kaasata privaatsuse eelistamist sotsialiseerumisele, valgustustatuse taset, muusika tüüpi, istumisvõimalusi, vaiksusi, privatseid ning aktiivset suhtlust võimaldavaid ootealasid)
- see pakub võimalusi sotsiaalseks toeks (istekohtade korraldamine, mis tahab perekonna privaatsuse, pereliikmete või sõprade majutamine raviasutuses; ööbimisvõimalust lähedastega samas ruumis/hoones)
- see pakub positiivseid segajaid (interaktiivset kunsti, kaminad, akvaariumid, interneti-ühendus, muusika, juurdepääs videoprogrammidele, mis on kombineeritud rahustavatest loodusvaadetest ja muusikast, mis on loodud just taastumise eesmärgil)
- see annab võimaluse tunda rahu ja lootust, toetab mõtisklust ja vaimse seotuse teket ja annab võimaluse lõõgastumiseks, enese harimiseks, huumoriks ja veidrusteks⁴¹

38 Lindfors, P., U. Lundberg. Is Low Cortisol Release an Indicator of Positive Health? *Stress Health* 18:153-160, 2002, p. 153-160 (viidatud Grossi, Tavarno Blessi, Sacco (2019) kaudu).

39 Järvelaid, Mari. Stress tervisehäirete põhjustajana. *Eesti Arst – Eesti Arstide Liidu Ajakiri*, Aprill 2004, URL: <https://eestiartst.ee/stress-tervisehairete-pohjustajana/> (URL viimati kasutatud 31.03.2020), lk. 2-3.

40 Alt (2017) : 295.

41 Malkin (2003) : 2.

Malkini poolt välja toodud aspektid ei seostu vaid kaasaegse keskkonnaga, vaid ühilduvad ka ajaloolise miljööga, sealhulgas mõisatega. Siinkohal soovin kõrvutada ja lahti mõtestada tema poolt väljatoodud kriteeriume tühjalt seisva Kolga mõisa näitel.

Malkin väidab, et tervendav keskkond välistab erinevad stressorid – valju heli, tugeva valguse, inimmassid ja muud häirivad faktorid. Mõisakeskused asuvad üldjuhul väikeasulates, hõreda asustusega või sootuks inimtühjades maapiirkondades, kus võrreldes linnaruumiga on tunduvalt vähem pinget tekitavaid faktoreid. Kui varem pakkus maapiirkond vaheldust suurasulate saginale ja olmemürale, siis tänapäeval lisandub neile ka vähene valgusreostus. Hõreda asustuse või sootuks selle puudumise ja looduse läheduse tõttu on maapiirkondades, sealhulgas mõisates õhk puhtam kui linnas ja seetõttu ka tervislikum. Mõisaruumi avarus ja looduslähedus pakuvad suuremat isiklikku ruumi, mis on eeltingimuseks segamatuks sisekaemuseks. Kolga mõis asub Lahemaa rahvuspargi aladel Kuusalu valla alla kuulavas Kolga alevikus. Sealne elanikkond jääb alla 500 inimese. Mõisa vahetus ümbruses liigutakse vähe, mistõttu on võimalik mõisa ansambli aladel ja seda ümbritsevas looduslikus pargis segamatult aega veeta.

Ka looduse lähedus on üks tervendavat keskkonda iseloomustav omadus. Side loodusega ei teki vaid selle keskel viibides, vaid ka siseruumidest loodusvaadet nautides. Veel tänagi reedavad maastikul nähtavad maamärgid – pikad alleed ja maaliliselt paigutuvad tihedad puudesalud mõisakeskuse asukohta. Need hoonete kogumid on olnud alati tihedalt seotud ümbritseva maastikuga. Peahoone asukohtki on tihti valitud nii, et maastik arhitektuuriga harmoneeruks ja aitaks sellel paremini esile tulla. Looduslik keskkond, pargid, aiad ja suured maavaldused on pakkunud mitmekülgseid võimalusi loodusega kontakti saada, kas väljas liikudes või vaatena siseruumidest. Olgugi, et palju ilust, mis nõuab inimese hoolt on küll tänaseks hääbunud, on Kolga ümbrus endiselt looduslikult mitmekesine. Ka paljud olulised vaated, mis mõisa siseruumidest on avanenud on veel alles. Äratuntavad on kõik kõrvalhooned, viljapuu- ja majandusaed, park ja mets.

Tervendav keskkond pakub võimalusi suurendada kontrollitunnet. See tähendab, et selles keskkonnas viibijal on võimalus valida sotsiaalseid olukordi, olla üksi või sotsialiseeruda, kontrollida ka valgustatuse taset, istumisvõimalusi ja muud sellist. Mõisakeskkond on varasemalt pakkunud erineva privaatsusastmega tsoone – üldkasutuses esindusruume ehk nii-öelda elutubasid ja erineva otstarbega privaatseid eluruumi. Hoone suured mahud ja pargid võimaldasid nii privaatset töötegemist kui perekonna ning sõprade seltsis ajaveetmist. Kolgal elas kuni teise maailmasõjani suur kogukond, mis pakkus elanikele lõputuid võimalusi sotsialiseerumiseks.

Tänapäeval tühjalt ja kasutuseta seisvaid mõisahooni võib vaadelda keskkondadena, kus on võimalik üksi või väikese grupi koosseisus aega veeta. Kolga puhul suurendab kontrollitunnet selge klassitsistlik põhiplaan, mille puhul joonistuvad välja erinevad tsoonid. Suurte klassitsistlike hoonete puhul lisab ruumi eripärast tuletavat kontrollitunnet pikad anfilaadvaated, mis ulatuvad läbi mitme ruumi ja läbistavad kogu hoone. Lisaks eelmainitule leidub tervendavas keskkonnas ka positiivseid segajaid – kunsti, muusikat, küttekehasid ja tänapäeval ka interneti-ühendust ning juurdepääsu videoprogrammidele. Varasemalt on mõisaruumis positiivseteks segajateks olnud esteetiliselt viimistletud siseruumid ja perekonnale kuulunud väärtuslik mööbel, raamatukogu, kunstiteosed, küttekehad ja loodusvaated hoone siseruumidest.

Illustratsioon 5. Kolga mõisa kaminatuba 19. sajandi lõpus.

Illustratsioon 6. Kolga mõisa kaminatuba praegu.

Nähes kontrasti ajalooliste interjööri-fotode ja praeguse olukorra vahel (Illustr. 5. ja 6.), on tühjaks jäänud hoone puhul keeruline ülaltoodud positiivseid segajaid leida. Loomulikult pole need nii ilmsed, kui muusika, kunst ja põlevad kaminad. Siiski on mõisaruumis säilinud palju informatsiooni, mida võib pidada positiivseks segajaks. Selleks on aspektid, mis võrreldes varasemaga on praegu selgemalt väljajoonistunud. Need on dekoratiivsed elemendid, pikad anfilaadivaated ja tühi korrastatud ruum, mille vorm, materiaalsus ja paljastunud kihistused nüüd ilustamata esile tulevad. See on mitmekülgne ja kõnekas materjal, kui see tundlikult esile tuua ja lahti seletada.

Tervendav keskkond annab võimaluse tunda rahu ja lootust, see toetab mõtisklusi ja vaimse seotuse teket ning annab võimaluse lõõgastumiseks, enese harimiseks, huumoriks ja ka veidrusteks. Juhan Maiste on viidanud võib-olla enese teadmata mõisale kui tervendavale keskkonnale. Ta kirjutab, et mõis on koht, kus vaikus valutab meeled ja puhkus taastab jõu.

Olgugi, et tänaseks on Kolgalt pärit esemeline kihistus suures osas laiali kantud, on mõisas säilinud palju aspekte, mis soodustavad mõtisklusi ja vaimse seotuse teket. Tühje mõisa siseruume võib käsitleda kui parki, kus defineeritud radu pidi edasi liikudes ruumid ja teljed kui vaated maastikul avanevad. Vaimne seotus tekib kohaga kui sellesse on võimalus sekkuda – näiteks ruumis midagi avastades või selles sekkumise teel midagi muutes. Harimiseks pakub ka näiliselt tühi ruum erinevaid võimalusi. Sel juhul on oluline leida viise, kuidas harivad aspektid ruumis arusaadavalt välja tuua.

Illustratsioon 7. Mõisa ehisdetailide kogu.

Tervendav keskkond pakub võimalusi sotsiaalseks toeks. Sotsiaalse toe olemasolu toetavateks aspektideks peetakse üldjuhul lähedastele privaatsete tsoonide loomist ja nende majutamise võimaldamist samas ruumis või hoones. Algselt on mõisad olnud suurema kogukonna keskused, kus on mitu põlvkonda koos elanud ja kus on alati ka külalisi vastuvõetud. Kolga puhulgi on mainitud mõisas elanud ja selle asukaid küllastanud inimeste arvukust. Tänapäevaks on Kolga mõis minetanud oma otstarbe koduna, kuid sellest hoolimata annavad selle suured mahud võimaluse korraldada üritusi, mis kaasavad suurema kogukonna ja pakuvad teatud määral sotsiaalset tuge. Enamasti on Kolga mõis koht, kus aega üksi veeta. Ravi asutusele omasel viisil see sotsiaalset tuge ei paku. Samas võib selle lünga täita mõisasse kaasatunud perekonna liige või sõber.

3.3. Mõis kui restoratiivne keskkond

Lisaks tervendava keskkonna kriteeriumidele, võib mõisa vaadelda ka kui restoratiivset keskkonda. Mõlemad, nii raviv kui restoratiivne keskkond mõjuvad selles viibijale lõõgastavalt ja stressimaandavalt. Siiski kehtivad nende kahe puhul teatud erisused.

Restoratiivsus on üldmõiste, mis keskkonna psühholoogia valdkonnas viitab psühholoogilise ja/või füsioloogilise taastumise protsessile, mis on tingitud teatud keskkonnast või selle omadustest.⁴² Restoratiivne keskkond taastab vaimseid ressursse, mis varasema tegevuse käigus on ära väsinud.⁴³ Tavaliselt peetakse restoratiivseteks keskkondadeks looduslikke keskkondi, kus on piisavalt paeluvaid stiimuleid, mis ei nõua spetsiaalset pingutust tähelepanu suunamiseks millelegi spetsiifilisele.⁴⁴

Restoratiivsete keskkondade uurimine tugineb põhiliselt kahele teooriale, millest mõlemal on oma arusaam restoratiivsuse mõistest. Esimene neist on psühho-evolutsiooniline stressi maandamise teooria. See uurib palju keskendumist nõudvatest või üldist heaolu ohustavatest situatsioonidest tekkinud stressist taastumisele.⁴⁵ Teine on tähelepanu taastamise teooria. See keskendub keeruliste ülesannete lahendamisele tekkinud tähelepanu puudujäägist taastumisele.⁴⁶ Vastavalt sellele teooriale taastub inimese tähelepanu kurnatusest keskkonnas, kus tähelepanu on haaratud paeluvate, kuid vähest vaimset pingutust nõudvate stiimulite poolt. Michigani ülikoolis õpetavate keskkonnapsühholoogide, Rachel ja Stephen Kaplani poolt välja töötatud teooriale tuginedes saab keskkonda restoratiivseks pidada, kui see täidab neli tingimust:

- see on lummas, mis tähendab, et mingi osa keskkonnast köidab pingutuseta inimese tähelepanu
- see pakub võimalust olla eemal rutiinist ja igapäevastest probleemidest
- see on avar keskkond, mille erinevad osad on üksteisega temaatiliselt või vormiliselt seotud
- selle omadused ühilduvad inimese ootustega

Esimene neljast tingimusest on lumm, mis köidab pingutuseta inimese tähelepanu.⁴⁷ Lumm on sundimatu haaratus huvitavatest keskkondlikest nüanssidest ja protsessidest, mis soodustavad pidurdusmehhanismide puhkust tahtliku tähelepanu töös. Nendele nähtustele keskendumine ei nõua erilist pingutust ja jätab võimaluse mõelda muudele asjadele.⁴⁸ Kolga mõisas lummas külastajat ajahambast puretud ruumide viimistlus ja paljanduvad varasemad kihistused. Avatud ukseid lasevad pilgul rännata mööda vaatesihte ning mööta hoone sügavust. Lummas on hoone esindusruumide suured tühjad mahud, mis on pakuvad ettekujutusele laia mängumaad. Kõrgelt hoone akendest välja vaadates avanevad vaated nostalgilistele lagunevatele kõrvalhoonetele ja pargile. Eriliseks vaatamisväärsuseks on restauraator Cornelius Suure poolt kokku kogutud stukkdetailid, mille ilu ja mitmekesisus võtab sõnatuks.

42 Joye, Yannick, van den Berg, Agnes E. (2013) : 58.

43 Korpela, Kalevi. Place attachment. In The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology, edited by S. Clayton, Oxford University Press, New York, 2012, lk. 148-163 (viidatud Sternfeldt, Silver, 2018 kaudu).

44 Sternfeldt (2018) : 14.

45 Joye, van den Berg (2013) : 58.

46 Ibid., 58 - 59.

47 Ibid., 60.

48 Sternfeldt (2018) : 16.

Huvitav on kogeda, milliseid tundmuseid tekitavad erinevad ruumid tulenevalt sinna tungivast valguse hulgast. Pimedus tekitab rahutust ja muudab ettevaatlikuks. Kui sellesse olukorda sekkuda kasvõi vähese valgusega, muutub ruum näiliselt turvalisemaks ja tekitab uudishimu. Teine oluline restoratiivse keskkonna omadus on eemalolek igapäevastest probleemidest ja kohustustest.⁴⁹ Eemalolek on Kaplani sõnul pääs tahtliku tähelepanu kasutamist nõudvatest soovimatutest segajatest ja argielust kas geograafiliselt või psühholoogiliselt.⁵⁰ Üldjuhul peetakse sellest lähtuvalt looduslikke keskkondi kõige sobivamaks variandiks. Sellele kvalifitseeruvad aga ka linnakeskustest eemalolevad mõisad. Kolga mõis paikneb Tallinnast umbes 40-minutilise sõidu kaugusel Lahemaa rahvuspargis. See pakub head võimalust olla eemal, nii geograafiliselt kui psühholoogiliselt. Mõisa ümbruses ja hoonetes valitseb võrreldes väikese Kolga asulaga teine atmosfäär, oma loogika ja võimalustega. Tühjad mõisa ruumid annavad külastajale vabaduse avastada, fantaseerida ja end alteratiivsetes minevikuning tulevikuskujutlustes ära kaotada.⁵¹

Kolmas restoratiivse keskkonna tingimus on avaruse ja seotuse tunne.⁵² Kaplani arvates peab restoratiivne keskkond olema piisavalt suur. Siinkohal pole silmas peetud ainuüksi mõõtmeid, vaid ka erinevaid sundimatu tähelepanu köitvaid aspekte, mis on omavahel seotud. Restoratiivne keskkond peab võimaldama inimesel seda kogeda kui tervet uut maailma.⁵³ Lähtudes ülaltoodud seletusest on mõisa keskkond avar nii sõna otseses mõttes kui ka tähelepanu köitvate omaduste poolest. Mõisal on lai semiosfäär, mida võib pidada eesti kultuuri üheks alustalaks. Mõisamaailma võib vaadelda laiemalt, läbi ühiskonna- ja arhitektuuriajaloo prisma. Ka iga mõis eraldi moodustab omaette tähenduste kogumi. Mida sügavamale ja põhjalikumalt kaevata, seda rohkem ilmneb erinevaid kihistusi. Paljude hääbunud mõisate puhul pole need enam selgelt loetavad või on need sootuks kadunud. Mõisa kompleks, seda ümbritsev maastik ja suuline pärimus moodustavad ühe terviku. Ka Kolga puhul on mõisa kompleks ja kirjalik pärimus lahutamatud. Mõlemaid saab küll eraldi tarbida, kuid koos annavad need põhjalikuma arusaama mõisast ja selle olmest.

Neljas restoratiivse keskkonna tingimus on ühilduvus inimese ootuste ja keskkonna omaduste vahel.⁵⁴ Enamasti peetakse looduslikku keskkonda parimaks restoratiivseks keskkonnaks, kuna see võimaldab inimesel harrastada erinevaid lõõgastavaid tegevusi. Kui aga selle väite valguses analüüsida ajaloolisi ehitisi, siis selgub, et ka need võimaldavad mitmeid tegevusi, mida looduses harrastatakse: jalutamine, istumine ja vaatlemine. Kõiki looduses harjumuspäraseks saanud tegevusi mõisakeskkond siiski ei võimalda. Sarnaselt loodusega saab mõisakeskkonnas jalutada, vaadelda, võimalusel katsuda ja nuusutada, nautida siseruumides avanevaid vaateid, harvadel juhtudel ka mõisa keskkonnas leiduvat materjali korrastada ja süstematiseerida, mõtiskleda, istuda ning võimalusel lamada, et kogeda ruumis harjumatuid perspektiive.

49 Joye, van den Berg (2013) : 60.

50 Sternfeldt (2018) : 15.

51 Jansson, André. „This is not ruit tourism“: exploring the spreadable city. Conference paper: Locating Imagination conference, Rotterdam, Netherlands, 5-7 April, 2017. URL: www.researchgate.net/publication/317328512 (URL viimati külastatud 18.04.2020).

52 Joye, van den Berg (2013) : 60.

53 Kaplan, Stephen. The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. (viidatud Fornara, Ferdinando, Troffa, Renato. Restorative experiences and perceived affective qualities in different built and natural urban places, January, 2009 kaudu).

54 Joye, van den Berg (2013) : 60.

3.4. Ajaloolise pärandi lõögastavast toimest

Mitmed uuringud viitavad sellele, et kokkupuude muusika⁵⁵ ja loodusliku keskkonnaga⁵⁶ avaldab inimesele positiivset mõju stressi vähendamisel ja võib suurendada isiklikku heaolu. Siiski on veel teisigi kultuurilisi ja keskkondlikke aspekte, mida on uuritud stressist taastumise ja vaimse heaolu allikatena. Üheks selliseks positiivseks ja stressi maandavaks tegevuseks on osutunud ajalooliste objektide vaatlemine ja käsitlemine. Teine oluline, kuid veel vähe uuritud aspekt, mida võiks ka kaudselt muuseumikülastusega seostada, on kokkupuude ehitatud pärandiga, sealhulgas ajalooliste ruumidega. Ehituspärand hõlmab nii tänavamaastikke, äärelinna töölisklassi elamuid ja aadlikke residentse, katedraale, tehaseid, muuseume ja palju muud.

Ajalooliste objektide ja ruumidega kokkupuutel tekkivat positiivset mõju inimese vaimsele tervisele on analüüsitud mitmete uuringute käigus. Meditsiiniteadlane Enzo Grossi väidab, et kunsti ja kultuuri positiivset mõju tervisele ja isegi elueapikkusele kinnitavad erinevad pikaajalised uuringud.⁵⁷ Siiski peab selliste keskkondade tegelikke toimimismehhanisme veel põhjalikumalt analüüsima.⁵⁸

Nii teaduslikud kui uudismeedia artiklid on viidanud muuseumide ja galeriide külastamise heale mõjule. Kuid see ei piirdu vaid stressi vähendamise ja vaimse tervise probleemidega. Erinevad visuaalsed kunstid võivad aidata ka neid, kes saavad palliativset ravi tõsiste eluohtlike seisundite, kasvajate, diabeedi ning krooniliste haiguste leevendamiseks.⁵⁹ Positiivsena võib näha ka seda, et kokkupuude kunsti ja kultuuriga võib patsientide tähelepanu haigusest põhjustatud valult kõrvale juhtida.

Muuseumid on üha enam teadlikud võimalustest oma tegevuse kaudu inimeste tervist ja heaolu parandada.⁶⁰ Lois H. Silvermani sõnul on muuseumid inspiratsiooni ja tervenemise kohad. Tema arvates saavad muuseumid panustada inimese tervisesse mitmel moel. Näiteks soodustavad need lõögastumist, mis võib tuua esile olulisi muutusi inimese psühholoogias ja tunnetes või ka mõlemas ning soodustada enesevaatlust.⁶¹

Inimesed, kes külastavad regulaarselt muuseume või galeriisid, tunnistavad, et on oma eluga rohkem rahul kui need, kes pole muuseume kunagi külastanud.⁶² Muuseumid ja galeriid võivad toimida rahu ja vaikuse oasina või uusi mõtteid stimuleerivate keskkondadena. Neid saab külastada üksi, kuid kui seda teha sõprade või perega, võimaldab see kogemus tugevdada inimsuhteid ja veeta lähedastega teises keskkonnas aega.⁶³

55 Sacks, Oliver. *Musicophilia: Tales of Music and the Brain*. Alfred A. Knopf, New York, 2007.

56 Bratman, G. N., Hamilton, J.P., Daily, G.C. The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health (2012). Hartig, Terry, Mitchell, Richard, de Vries, Sjerp, Frumkin, Howard. *Nature and Health* (2014) viidatud (viidatud Scopelliti, Massimiliano, Carrus, Giuseppe, Bunaiuto, Marino. Is it Really Nature That Restores People? A Comparison With Historical Sites With High Restorative Potential. *Frontiers in Psychology*, 2019. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02742, lk. 1-12 kaudu); Sternfeldt, Silver. Paigakiindumus ja restoratiivsus Pirita rannaalal. *Magistritöö*, Tallinna Ülikool Loodus- ja terviseteaduste instituut Psühholoogia eriala, 2018.

57 Konlaan, B. B., L.O. Bygren, and S.E. Johansson. Visiting the Cinema, Concerts, Museums or Art Exhibitions as Determinant of Survival: A Swedish Fourteen-Year Cohort follow-Up. *Scandinavian Journal of Public Health* 28:174-178, 2000, p. 174-178 ; Konlaan, B.B., H. Theobald, and L.O. Bygren. Leisure Time Activity as a Determinant of Survival: A 26-Year Follow-Up of a Swedish Cohort. *Public Health* 116:227-230, 2002, p. 227-230 (viidatud Grossi, Tavano Blessi, Sacco (2019) kaudu).

58 Grossi, Tavano Blessi, Sacco (2019) : 5.

59 Solly, Meilan. Canadian Doctors Will Soon Be Able to Prescribe Museum Visits as Treatment. 22. October, 2018. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/canadian-doctors-will-soon-be-able-prescribe-museum-visits-180970599/> (URL viimati külastatud 29.11.2019).

60 Ander, Thomson, Noble et al. (2014) : 1.

61 Silverman, Lois H. *The Social Work of Museums*, Routledge, New York 2010. Mentioned by Ander et al, lk. 2.

62 Study „Calm and Collected“ (2018): 33.

63 Ibid., 35.

See kogemus tekitab uusi vestlusteemasid, õpetab meelelahutuslikus vormis midagi uut ja pakub ka rahulikke hetki iseenda seltsis. Lisaks muuseumide küllastamise heale mõjule on tõestatud, et ka ajalooliste objektide käsitlemine mõnes teises keskkonnas, näiteks haiglas või hoolduskeskuses, võib mõjuda positiivselt. See viitab asjaolule, et kokkupuude stimuleerivate ja huvitavate objektidega ei pea ilmtingimata toimuma ruumis, mis on spetsiaalselt mõeldud selliste esemete eksponeerimiseks ja hoiustamiseks. Siinkohal on olulisel kohal õppimine ja rutiinile ning harjumuspärastele mõttemallidele vahelduse pakkumine.

Aastal 2011 viis Suurbritannia meditsiiniteadlaste rühm läbi ulatusliku museaalide käsitlemise mõju uuringu Londoni, Oxfordi ja Readingi haiglates ja rehabilitatsioonikeskustes. Teadlased kasutasid selleks Londoni ülikooli kolledži muuseumi kogude ning Oxfordi ülikooli muuseumi museaalide laenukaste. Need sisaldasid objekte erinevatest valdkondadest, sealhulgas geoloogiast, zooloogiast, arheoloogiast, kunstist ja egiptoloogias.⁶⁴ Valitud esemed pidid olema kaasaskandmiseks piisavalt väikesed, kombatava tekstuuriga, transportimiseks vastupidavad ja vastasid käsitlemisel nakkuse tõrje kliinilistele nõuetele.⁶⁵ Objektide vaatlemisel osalenud väljendasid seansside tulemusena erinevaid emotsioone ja mõtteid. Paljudele mõjus kogemus virgutavalt ja ärevust leevendavalt. Lisaks sellele nägid patsiendid oma elu uuest vaatepunktist, neil tekkis huvi ja soov uusi teadmisi õppida ning tärkas kuuluvustunne.⁶⁶

Isegi kui Kolga mõisa peahoone pole kasutusel muuseumina, mõjub see osaliselt siiski museaalse keskkonnana. Tulenevalt mõisa ebastabiilsest sisekliimast, ei saa hoones ajaloolisi objekte koguda, säilitada ega ka pikaajaliselt eksponeerida. Seega toimib hoone ise eksponaadina. Restauraator, Cornelius Suure poolt kogutud stukkdetailid on ainsad, mis liigituvad museaalseteks objektideks. Kuna hoones hetkel aktiivset restaureerimistegevust ei toimu, on praeguses vaheetapis põhjendatud kogunenud materjali korrastada ja eksponeerida. See tegevus võimaldaks tutvuda objektidega, mis muidu asuvad kõrgel lae all või seina küljes ning, mida muidu paljud küllastajad ei märkagi.

Muuseumide ja ajalooliste esemete kõrval võivad ka ruumid tekitada head enesetunnet ja stressi vähendada. Eesti ühe juhtiva keskkonnapsühholoogi Grete Arro sõnul on seni peetud vaimselt laetud ja religiooseid keskkondi loomupäraselt mõjusateks, samas on teiste ruumide nagu kodu-, esinduslike- või avalikeruumide sarna mõju alahinnatud.⁶⁷

Üks katsetest, mis keskendus ajaloolise ruumi mõjule, korraldati ühes Itaalia pühamu siseruumis. Rühm Itaalia meditsiiniteadlasi, sealhulgas juba mainitud Enzo Grossi, uuris 150 inimese reaktsiooni, mis tekkis seni teadaoleva Itaalia suurima ellipsikujulise maalitud võlvlae vaatlemisel. Katse toimus Vicoforte pühakojas, Piedmonte piirkonnas Itaalias. Suurepärane 18. sajandist pärit värskelt restaureeritud fresko oli publikule avatud. Katsealused jagati väikestesse rühmadesse ja viidi kaheks tunniks selleks ettevalmistatud grupijuhiga maalitud kuplit vaatama. Enne ja pärast katset võeti igalt isikult süljeproov. Uuringu tulemused näitasid keskmiselt 40 % heaolu tõusu ja 60 % kortisooli taseme langust.⁶⁸

64 Ander, Thomson, Noble et al. (2014) : 4.

65 Ibidem.

66 Ibid., 7-8.

67 Grete Arro intervjuu, 03. 01. 2020.

68 Grossi, Tavano Blessi, Sacco (2019) : 4.

Teadlased järeldasid, et kuigi seni kogutud tõendid ajaloolise keskkonna positiivsest mõjust inimese vaimsele tervisele on endiselt üpris killustatud, sai ka nende eksperimendist siiski järeldada, et kunstil ja kultuuril, sealhulgas ehituspärandil on võime avaldada positiivset mõju inimese füüsilisele ja vaimsele tervisele ning üleüldisele heaolule.⁶⁹

Vastukaaluks tervendava keskkonna mõjudele keskendunud uuringutele tuleb vaadata ka eksperimente, mille eesmärk on olnud analüüsida ajaloolise ehitatud keskkonna restoratiivsust. Seni on paljud uuringud kinnitanud küll looduslike keskkondade restoratiivsust, kuid selleni on jõutud sageli looduse ja mitte atraktiivse ehitatud keskkonna kõrvutamisel. Lähtudes 1989. aastal avaldatud Kaplan ja Kaplani uurimisest,⁷⁰ võib ehitatud keskkond olla restoratiivne, kui see vastab juba eelnevalt mainitud neljale kriteeriumile – lumm, eemalolek, keskkonna avarus ja seotus ning ühilduvus inimese vajaduste ja keskkonna omaduste vahel. Olgugi, et ajalooliste ehitatud keskkondade restoratiivsust on vähe uuritud, on siiski suudetud tõestada, et ajalooline keskkond toetab taastumist ja tekitab meeldivaid ning lõõgastavaid aistinuud.⁷¹ Kaks Itaalias läbiviidud eksperimenti⁷² võrdlesid linnaparkide ja atraktiivsete ehitatud keskkondade restoratiivsust. Saadud tulemused näitasid, et looduslikul ja atraktiivsel ehitatud keskkonnal on sarnased restoratiivsed omadused. Kui ehitatud ajaloolises keskkonnas ilmneb restoratiivsuse mõõde lummuse ja ühilduvuse kaudu, siis loodusliku keskkonna olulisim aspekt on eemalolek. Üks teine oluline aspekt, mis uuringutest nähtub, viitab ajalooliste keskkondade säilitamise vajadusele. Nimelt tõestavad uuringud, et ajaloolise ehitatud keskkonna korrashoid on vajalik, kuna sarnaselt loodusele mõjub see hästi inimese tervisele ja heaolule.⁷³ Ajaloolise keskkonna eest hoolitsemine võib suurendada ka inimeste kuuluvustunnet ja kiindumust teatud paikade vastu.

Tuginedes tervendavaid ja restoratiivseid keskkondi analüüsivatele uuringutele, võib oletada, et ka Kolga mõisal on sarnased omadused. Tegemist on atraktiivse ajaloolise keskkonnaga, mis võimaldab iseseisvat avastamist ning toetab sundimatu tähelepanu teket. Selleks, et Kolga mõisa või sarnaste keskkondade tervendavates ja restoratiivsetes omadustes veenduda, tuleks ka Eestis korraldada selle alaseid keskkonnapsühholoogilisi uuringusi. See pole olnud aga minu magistritöö eesmärk. Pigem olen tuginenud varem koostatud uurimuste tulemustele ja nende valguses Kolga mõisa analüüsinud.

69 Ibid., 5.

70 Kaplan, Rachel, Kaplan, Stephen. The experience of nature: A psychological perspective. Cambridge University Press, 1989 (viidatud Scopelliti, Massimiliano, Carrus, Giuseppe, Bunaiuto, Marino. Is it Really Nature That Restores People? A Comparison With Historical Sites With High Restorative Potential. *Frontiers in Psychology*, 2019. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02742, lk. 1-12 kaudu).

71 Fornara, Ferdinando, Troffa, Renato. Restorative experiences and perceived affective qualities in different built and natural urban places, January, 2009, lk. 8.

72 Fornara, Troffa (2009) : 4 ; Scopelliti, Carrus, Bunaiuto (2019) : 5.

73 Fornara, Troffa (2009) : 8.

Illustratsioon V

4. PEATÜKK

VAHEKASUTUS

4.1. Vahekasutus: kellele ja miks?

Eestis on vahekasutust uurinud Keiti Klavin ja Liina-Liis Pihu. Nende sõnul võivad tühjad hooned tekitada erinevaid probleeme. Kasutuseta ja pikalt kütmata hoone hakkab lagunema, mistõttu võib hoone muutuda varisemisohtlikuks või on soodsaks keskkonnaks hallitussente levikule. Siiki ei ole kõik hüljatud hooned ohtlikud. Järelvalve puudumine muudab hoone ohtlikuks, sest sel juhul on see ahvatlevaks kogunemis- ja rüüstamispaigaks kodututele, tegevusetate noortele ja narkomaanidele. Seetõttu võib kasutuseta hoonest saada paik, kus vandaalitseatakse, pannakse prügi maha, tehakse tuld ja/või varastatakse väärtuslikke detaile. Hetkel pole teada, kui palju on Eestis tühjalt seisvaid hooned. Keiti Kljavini sõnul on tehtud erinevaid algatusi kaardistada tühjalt seisvaid hooned, kuid mingit ammendavat ülevaadet hetkel ei leidu.⁷⁴

Selleks, et hoone ei hakkaks lagunema, tuleks seda hoida kasutuses. Kui pidev kasutus pole võimalik tuleks sellele leida sobiv vahekasutus. Vahekasutus tähendab, et hoonetele leetakse ajutine funktsioon kahe pikemaajalise sihtotstarbelise kasutuse vahepeal.⁷⁵ Selleks antakse hoone üldjuhul üürile soodsatel tingimustel, kuid vastutasuks tuleb investeerida aega ja ressursse selle korrashoidmisse.⁷⁶ Vahekasutusega võivad tegeleda põhimõtteliselt kõik, kel selleks ideid ja ettevõtlikust jagub. Kõige levinumad vahekasutajad on kultuuriasutused, toitlustusasutused, ettevõtted, erinevad organisatsioonid ja ühingud. Kuna Eestis puuduvad positiivsed vahekasutuse näited ja puudub tugistruktuur, ei toimi vahekasutus Eestis seni veel planeeritud ettevõtmisena.

Vahekasutusega kaasneb mitmeid hüvesid, näiteks regulaarne järelvalve, uus identiteet, ruumide puhastamine ja korrastamine. Isegi kui hoonetele leetakse vahekasutus lühemaks ajaks, jääb see ideaalsel juhul meelde positiivse uuenduskuurina. Ka lühiajaline sekkumine võib ümbruskonnale mõjuda käivitavalt ja leida kõlapinda mujal. Hoone vahekasutusest ei võida vaid kasutaja, aga ka omanik ja hoonet ümbritsev keskkond. Aktiivne kasutus pikendab hoone eluiga ja isegi väike investeering võib päästa selle lagunemisest. Kahjuks piirdub hetkeolukord vahekasutamises Eestis enamasti kahe võimalusega: kui on raha, siis hoone restaureeritakse, kui raha pole, jääb hoone seisma või see müüakse maha.⁷⁷ Sarnane olukord on tekkinud Kolga mõisas. Hoolimata sellest, et hoonet üüritakse välja erinevateks üritusteks, seal alalist tegevust ei toimu. Ainult lühikesel suveperioodil on mõisa esimesel korrusel avatud restoran. Hoone omanikul, Anu Koppelil on soov hoone restaureerida,⁷⁸ kuid kuna selleks hetkel ressursse pole, seisab hoone enamasti tühjana.

Vahekasutusega tegelev Ruumiringluse töögrupp toob heade mõisa taaselusutamise näidetena välja Esna mõisa ja Põhjaka mõisa restorani. Nende sõnul ideaalset lahendust mõisale vahekasutuse leidmisel ei ole. See on olenev kontekstist ja inimestest, kes seda hoonet kasutama hakkavad ja ka mõisa eripärast ning asukohast. Iga vahekasutus on rätsepatöö, seetõttu ühte universaalset lahendust pole võimalik välja pakkuda. Ajalooliste kihistuste eksponeerimist peavad nad oluliseks juhul kui nende esiletoomine toetab vahekasutuse ideid.⁷⁹

Tühjalt seisvate mõisahoonete vahekasutamine sõltub Eestis reeglina kliimast. Tavaline mõisakülastaja tugineb ka siin oma harjumuspärastele standarditele, üheks neist on stabiilse temperatuuriga siseruum. Ehitismälestistes on harva ideaalne sisekliima ja pikalt kasutuseta olnud hoones ei tasu seda oodata. Täna oleme silmitsi

74 Keiti Kljavini e-mail, 23.03.2020.

75 Pihu, Liina-Liis. Kelle asi on ohtlikud hooned? Sirp, 21.10.2016, URL: <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kelle-asi-on-ohtlikud-hooned/> (viimati külastatud 30.03.2020).

76 Kljavini, Keiti, Kurik, Kaija-Luisa. Kuidas vahendada tühja ruumi? Sirp, 22.04.2016, URL: <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kuidas-vahendada-tuh-ja-ruumi/> (viimati külastatud 30.03.2020).

77 Ibidem.

78 Anu Koppeli e-mail, 17.02.2020.

79 Ruumiringluse e-mail, 23.03.2020.

kliimasoojenemisega, energia- ja tervisekriisidega. Soov on liikuda uute energialiikide kasutuselevõtu poole, me ei saa enam hoonete juures palju energiat kulutada, nii et arhitektuur peab leidma viisid sellega hakkama saamiseks.⁸⁰

Inimeste harjumustest tingituna kasutatakse muidu tühjasid mõisakeskuseid praegu vaid suviti restoranidena ja kultuurisündmuste korraldamiseks. See on publiku seisukohalt kõige soodsam aeg. Külmadel aastaegadel on tülikas ja ka ohtlik suuri kasutuseta ruume kütta, et neis oleks mugav aega veeta. Samas võib ka eesmärgipärane külmas ruumis viibimine olla nauditav. Külma aistmine siseruumides on kontrastiks harjumuslikule mugavusele ja see lõhub kujunenud mõttemalle sooja ruumi olulisusest. Kuna pikaajaline külmas ruumis viibimine on ebamugav, peaks midagi selles keskkonnas inimest motiveerima seal rohkem aega veetma või kutsuma teda enda piire teadlikult nihutama.

Lähtudes Kolga ja paljude teiste mõisate situatsioonist võib eeldada, et riikliku kaitse alla võetud ajalooliste hoonete puhul on vahekasutusse võtmine pärsitud karmide muinsuskaitse ettekirjutuste tõttu. Siiski kinnitavad nii Muinsuskaitseameti ehituspärandi nõunik Anita Jõgiste⁸¹ kui ameti endine ehitusmälestiste peainspektor Triin Talk,⁸² et vahekasutus ajalooliste ruumide puhul on lubatud ja ka tervitatav, kui hoone kehand jääb puutumata. Seetõttu võib väita, et ajaloolisesse keskkonda vahekasutuse leidmine ja integreerimine on disainiprobleem. Vahekasutuse poolt räägib ka see, et see sekkub hoone kehandisse vähem kui restaureerimine, mis on mahajäänud hoonete puhul üks kahest eelistatud stsenaariumist.

80 Rahm, Philippe. Arhitektuur on taasavastamas oma algfunktsiooni. Ehituskunst #59: Kliima : Külma avõitu. Climate: Coldish, Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk. 9.

81 Intervjuu Anita Jõgistega, 16.01.2020.

82 Intervjuu Triin Talkiga, 10.01.2020.

4.2. Mõisakeskkonna vahekasutamine

Hoonete hülgamisel on erinevaid põhjuseid, näiteks muudatused ühiskonnas, liiga kõrged halduskulud, hoone haldaja vajadustele liiga suureks või kitsaks jäämine. Tühjade hoonete uuesti kasutuselevõttu piirab aga sobiva otstarbe puudumine.

Tühjaks jäänud mõisatele uue otstarbe omistamisega tehti algust juba peale Maaseaduse rakendamist. Ka nõukogude ajal jätkus aktiivne mõisate ümberehitamine ja erinevaid riiklikke ning kohalikke huve teeniv kasutamine. Nendes tingimustes ei piirdutud mõisaruumile uue otstarbe andmisel üksnes ruumi kasutusviisi ja nimetuse uuendamisega, vaid ehitati ruume ka ümber. See tähendas suurte ruumide vaheseinte abil väiksemateks jaotamist või vastupidi väikeseid tube jaotavate seinte lammutamist, et luua suuremaid mahte.

Kolga mõisa puhul on selle olukorra näiteks nõukogude ajal hoone haldajaks olnud Kirovi kolhoosi tellitud peahoone põhiplaan. Sellel on näha, et ruumidele omistatud uued funktsioonid varasematega ei kattu. Plaanil kajastuvad ka mitmed nõukogude ajal hoone esindusruumidesse ehitatud vaheseinad. Tänapäevaks on need küll likvideeritud, kuid neist võib näha jälgi põrandatel ja lagedel.

Kuna ümberehitusega kaasnevad suured muudatused hoone struktuuris, on oluline selle lähtepunkt erinevate meediumide abil dokumenteerida. Sarnaselt füüsilise vormi jäädvustamisele plaanide ja fotode näol, tuleks üles tähendada ruumiga seotud narratiiv, et seda saaks vajadusel hiljem uuesti esile tuua. Informatsioon ruumi otstarbest ja kujundusest on teatud tingimustel vastupidavam kui füüsiline materia. Näitena võib siinkohal viidata peaaegu kõigile Eesti mõisatele, sest pole ühtegi mõisa, mille sõjaeelsed interjöörid oleksid koos inventariga tänaseni säilinud. Alles on aga suur hulk ajaloolisi ülevõtteid ja kirjalikke ülestähendusi. Need on piisavalt kõnekad, mistõttu tuginevad neile kõik eesti mõisaurijad ja mitmed sisearhitektid, kes on töötanud ajaloolise ruumiga.

Olukorras, kus algsest miljööst on alles vaid erinevatele pindadele kinnituvad viimistluskihid või neile viitavad aspektid, on keeruline endale olnut ette kujutada. Siiski on piiratud kujul võimalik taas luua side oleviku ja mineviku, ruumi vahel. Ajaloostav sisekujundus koos mööbli ja kangastega ei ole ainus võimalus olemasoleva ja dokumenteeritud ruumi säilinud informatsiooni vahelvahendamisel. Seda võib pigem vaadelda kui esteetilist naudingut pakkuva kiire lahendusena, mis pärandi tasalülitab. Selleks, et ruum pakuks rikkalikumat kogemust, on sellesse vaja sisse tuua mingi muu mõõde, mis tekitaks ka teisi meelelisi aistinguid. Antud juhul pean silmas erinevaid valgusefekte, tekstuure, heli, lõhnu ja maitseid.

Tiit Remm toob välja erinevaid mõisaruumi ümbertähendustamise võimalusi. Ümbertähendustamise asemel võiks siinkohal kasutada ka sõna ümbermõtestama. Tänapäeval võib seda vaadelda kahe-suunalise protsessina. Esimeseks on mõisakeskustele uue funktsiooni andmine peale nende võõrandamist. Sel puhul võõrutati mõisad nende algsest funktsioonist koduna. Teiseks suunaks on tänapäevane soov mõisale tema esindusliku maaresidantsi identiteet tagasi anda. Selle tendentsi tunnustajateks on näiteks mõisaruumide sisustamine antiikmööbliga ja varasemate omanike traditsioonide esiletoomine. See protsess toetub aga hägustunud materjalile või selle fragmentidele, mistõttu on tegemist autentsuse ihalusega, aga mitte autentsuse endaga. Mõisast on saanud toode, mitte orgaaniliselt edasiarenev üksus.

Semiootilise analüüsiga seoses toob Tiit Remm⁸³ esile neli viisi, kuidas mõisaruume ümbermõtestada:

Esiteks toob ta välja mõisaruumi aktuaalsuse kao ja nähtuse hääbumise uues kontekstis. See tähendab, et sellises olukorras kaob nii eristuv objekt, kui selle tähendus ja seos selle keskkonnaga. Hääbumiseks võib sel juhul pidada erinevaid protsesse – sissepääsude otstarbe muutmist, ruumide esialgse otstarbe teisenemist, ruumi-mahtude ümberehitamist, kõnekate viimistluskihtide eemaldamist või katmist, esialgsete vaadete sulgemist ja uute avamist.

Teiseks oluliseks ümbermõtestamise protsessiks on esmaselt tähenduselt teisele ja teiselt esmasele tagasi liikumine. See tähendab mingi aspekti muutumist sümboolsemaks või praktilisemaks, või ka millegi sakraliseerimist ja profaneerimist.⁸⁴ Seda protsessi võib mõista kahte moodi. Ühest küljest on tegu hoonele uue funktsiooni omistamisega ja siis sellele aja möödudes algse otstarbe tagasiandmisega, näiteks esindushoonest kontoriks ja vastupidi. Teisalt tundub, et Tiit Remm viitab siin mõisaruumile liigse au ja hiilguse omistamise tendentsile. Tänu sellele on mõisast saanud tänapäeval kena müügiartikkel, ilus keskkond, kus pulmi ja muid pidusid pidada. Sellisel juhul täidab mõis vaid meelelahutuse eesmärki. Meelelahutusel on algse mõisaeluga olnud puutepunkt, kuid tegemist on pealse selle olnud kodu ja majandusüksusega. Ajaloolisesse konteksti kui vaid kommertslikku keskkonda suhtumine labastab pärandit ja annab oletustele vaba voli.

Kolmandaks protsessiks on Remmi arvates tähenduste asendumine või lisandumine ning paralleelse, järgneva või hierarhilise tähenduse korrastuse moodustamine.⁸⁵ See on järjepidev protsess, mis ilmneb kõikide hoonete puhul, olgu need kasutuses või mitte. Protsessi lõpuks võib pidada hoone varemestumist, millest tavaliselt tagasiteed pole. Muude, ka tühjalt seisvate hoonete puhul toimib tähenduste lisandumine ja korrastamine edasi. Nende sõnade valguses võib väita, et Kolga mõisa väljarentimine foto- või filmivõtete jaoks, selles muuseumi ekskursioonide korraldamine esiteks lisab hoonele tähendusi ja teiseks aitab varasemaid korrastada.

Viimase, neljanda protsessina toob Remm välja objekti koos selle tähendusega re-kodeerimine ajalooliselt tähenduslikuks objektiks. Selle puhul lisandub tänapäevasele ja ajaloolisele kodeerimisele ka hinnangu omistamine markeeritud ajaloolisele tähendusele.⁸⁶ Antud protsess võimaldab küll erinevaid kihistusi esile tuua, kuid tunnistab ajaloolist kui kõige olulisemat. Minu jaoks tähendab see uue ja vana kihistuse selget eristamist ning olnu ausat esiletoomist.

Minu magistritöö eesmärgiga haakuvad eelnevalt nimetatud mõisaruumi ümbermõtestamise protsessidest kolmas ja neljas. Nende puhul ei kaotaks Kolga mõis enda märgilist tähendustkeskkonnana. Sellele omane semiootiline tähendus väljenduks selgemini ja neile lisanduks uus, varasemat traditsiooni esile toov kasutusvaliteet, mis oleks tõlgitud kaasaegsele kasutajale suupärasesse keelde.

Mõisale vahekasutuse leidmisel on kaks üksteisele vastanduvat varianti: varasemaid kihistusi disainlahenduses eirav või neid kaasav variant. Tuginedes Tiit Remmi tekstile, ei pea ajaloos varem kujundatud ruumi taaskasutamisel ja ümbermõtestamisel kaasama varasemat. Tema arvates võiks see toimida ideoloogilise vastanduse kaudu.⁸⁷ Minu arust on ideoloogiline vastandumine mõisa keskkonnaga ja mõisnike klassiga praeguseks aegunud. Selle asemel tuleks pigem minna materiaalse eristumise teed. See tähendab, et varasemad ja uued kihistused eristuksid üksteisest materjali ja tehniliste lahenduste abil. Kui ruumile varem omistatud otstarve pole

83 Remm (2017) : 127.

84 Ibidem.

85 Ibidem.

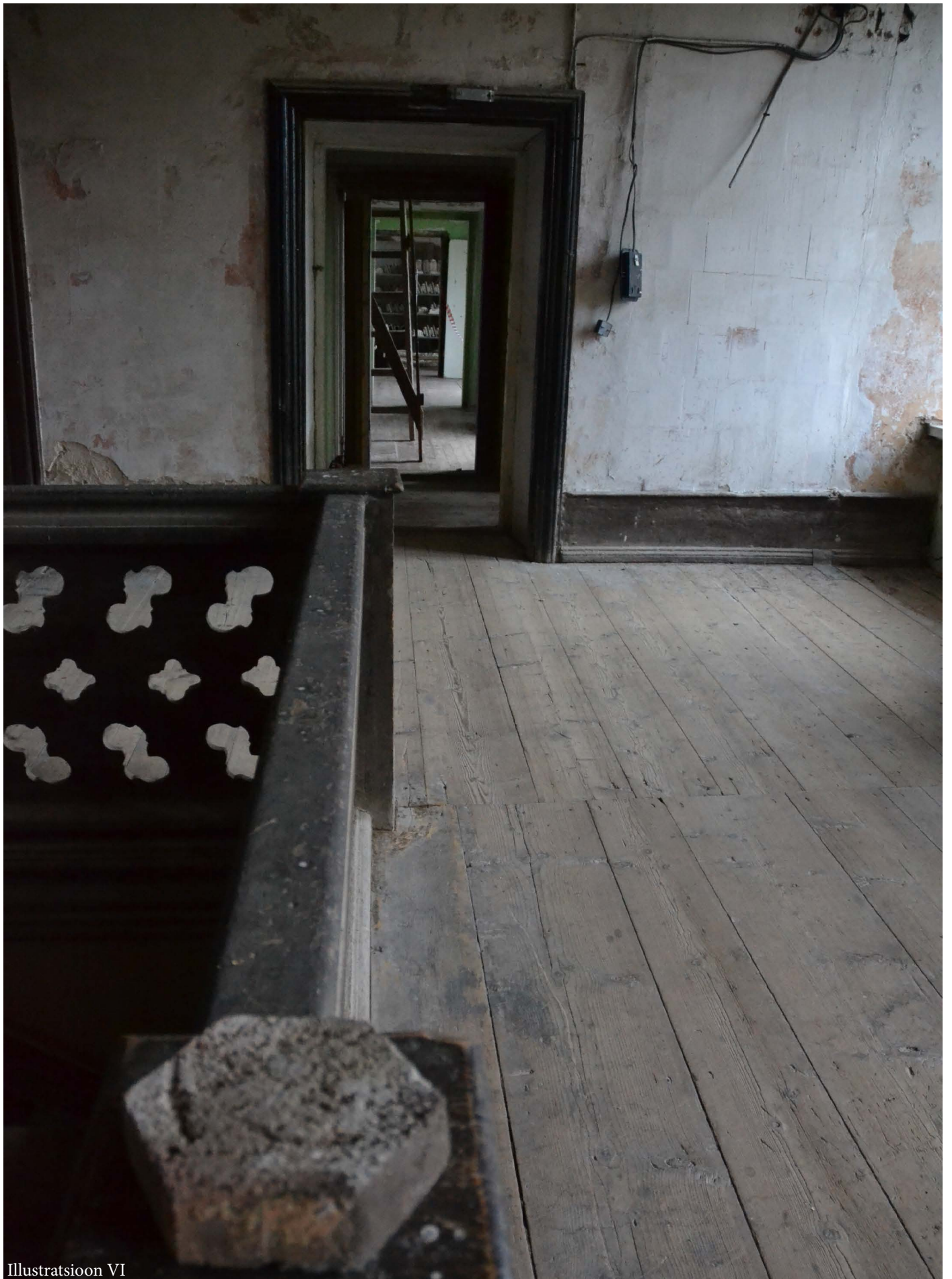
86 Ibid., 117.

87 Ibid., 117.

jätkusuutlik, võivad ruumi asukoht, parameetrid ja viimistlus sellele ikkagi viidata. Siiski tuleb silmas pidada, et ruumile uue kasutusväärtuse lisamisega teiseneb ja hägustub ruumi algne otstarve ning selle semiootiline mõõde.

Samas on varasema informatsiooni kaasamise puhul tegemist omamoodi arheoloogiaga, mis rikastab kesk-konda hästi ununenud uute teadmistega. Ruumi varasema tähenduse esile toomine aitab seda siduda laiemal kultuurikonteksti ja asukoha narratiiviga. Vastavalt Tiit Remmile pole kasutusvõimalused üksi, vaid mitmel moel korrastatud ehk üks kasutus seostub teisega ning kasutuse muude aspektidega. Kasutusvõimaluste kor-rastused ja millegi kasutusvõimaluse äratundmine on seotud kultuurilise kontekstiga,⁸⁸ mis on tinglik, õpitud ja piiratud. Sellele toetudes võib öelda, et ruumi ajaloolistele kihistustele viitamine annab võimaluse edaspi-disteks tõlgendusteks. Siiski ei saa tõlgendamine toimuda suunatud tegevusena, see on vabatahtlik. Ruumiga seotud kihistuste märkamine ja neist arusaamine on seotud sundimatu tähelepanuga. Seda võib teha, kuid samas võib seda ka eirata.

88 Ibid., 119.

Illustratsioon VI

5. PEATÜKK

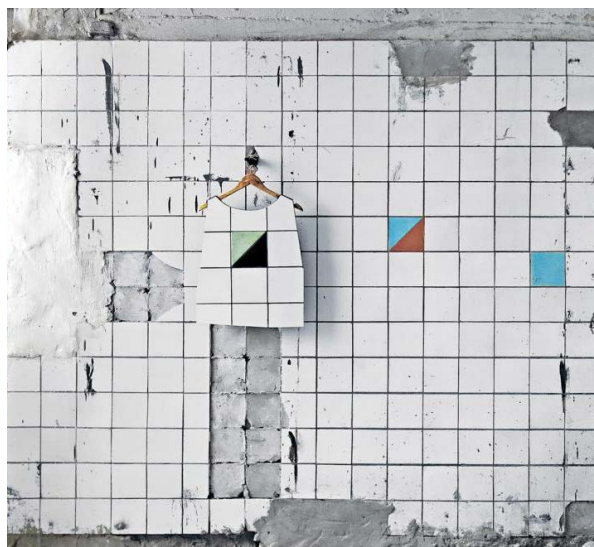
DISAINKONTSEPTSIOON

Minu magistritöö eesmärk on olnud uurida tühjalt seisva ehituspärandi vahekasutust restoratiivse ja raviva keskkonnana Kolga mõisa näitel. Antud peatükis kirjeldan, kuidas olen teoreetilisest uurimusest liikunud disainkontseptsiooni suunas nii, et see täidaks eelnevalt mainitud keskkondadele omaseid kriteeriume ja tooks esile erinevaid mõisa keskkonnale iseloomulikke ajaloolisi kihistusi.

5.1. Teedrajavad projektid

Töö koostamise jooksul tutvusin mitme kunstiku loominguga, mille mõningad aspektid põrkuvad minu kontseptsiooniga. Kõik neist on ühel või teisel moel tegelenud ruumiga, selle mõtestamise ja mõjuga inimesele. Magistritöö raames uuritud kunstnike eesmärgid on olnud küll erinevad, kuid igapäevase loomingulise julgustab ruumi harjumuspärasest erinevalt kogema - küll ajalooliste kihistuste, valguse, lõhna ja muu kaudu. Olen analüüsinud projektid jaganud kaheks alateemaks: ajalooliste kihistuste väärastamine ja meelelised kogemused.

Olgugi, et hüljatud ruumile on võimalik läheneda erinevalt, on järgmiste projektide ühine nimetaja ajalooliste kihistuste väärtustamine. Kunstnike üks katsumustest on olnud kaosest korra loomine ja selle olukorra enda kasuks pööramine.

Kunstnik, Zhanna Kadyrova ja ruumiuurija, James Carey korastavad ruumi ja toovad välja sellest oluliseima. Kadyrova põhiliseks väljendusvahendiks on tööstuslike või avalike ruumide seintel säilinud keraamilised plaadid, millest kunstnik riidesemeid meenutavaid objekte loob. Nii nagu tema tööde seeria pealkiri, „Second Hand“ viitab, on tegemist taaskasutusega. Oma tööga soovib ta väärtustada veel alles olevaid viimistlus kihistusi ja neid enne hävimist dokumenteerida. Ühe sellise (Illustr. 8.) näitena saab välja tuua Kiievi Filmikopias vabrikus loodud installatsiooni, mis valmis mõned kuud enne vabrikukompleksi osalist lammutamist. Selle asemele püstitati uued elamu-, kaubandus- ja meelelahutuskeskused, mille ehitus kustutas viimasedki jäljed varasemast olimest ja ruumist.⁸⁹

Illustratsioon 8. Zhanna Kadyrova installatsioon „Second Hand“, 2017.

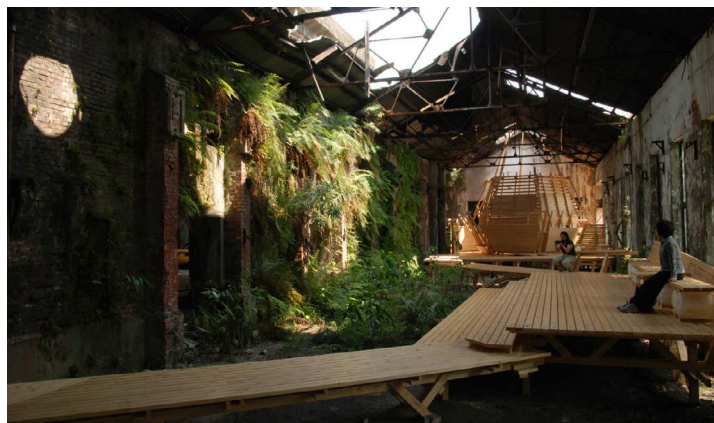
Melbourne'i Fliders Street'i rongijaamas läbiviidud aktsiooni käigus tegeles James Carey ruumiga, mida varem oli kasutatud posti sorteerimiseks ja laste sotsiaalhoolekande teenuste jaoks. Kuna mainitud teenused olid kolitud mujale, jäi ruum kasutuseta ning muutus teiste hoonete tegutsevate asutuste prügimäeks. Oma teose „Domestic Occupation 1“ (Illustr. 9.) loomisel dokumenteeris Carey ruumist leitud esemeid, sorteeris need vastavalt kasutusele (kehahooldus, söömine, töö jne.) ja paigutas need korrektselt riulitele luues omamoodi ekspositsiooni. Korrastamise abil avaldas Carey austust leitud objektidele ja neid kasutanud inimestele.⁹⁰

89 Second Hand. URL: <https://www.kadyrova.com/second-hand-en> (URL viimati külastatud 30.03.2020).

90 Murray, Phip. domestic occupation 1 2012. URL: <http://www.jamescarey.com.au/?portfolio=domestic-occupation-1-2012> (URL viimati külastatud 30.03.2020).

Illustratsioon 9. James Carey, „Domestic Occupation 1“, 2012.

Illustratsioon 10. „Paradise Lost in Time“, 2010.

Sarnase suuna, kuid tunduvalt kommertslikuma maiguga on Taipei City kesklinnas Shihlini paberivabrikusse loodud laudtee, mis kulgeb läbi hoone ja on jagatud erinevate funktsioonidega tsoonideks. Arhitektuuri büroo Interbreeding Field`i loodud sekkumine, „Paradise Lost in Time“ (Illustr. 10.) toob välja looduse poolt ülevõetud ja laguneva hoone poeetilise atmosfääri. Osaliselt hävinenud struktuur võimaldab päikesevalgusel ja vihmaveel tungida siseruumidesse, millest on saanud ideaalne kasvukeskkond paljudele taimedele. Loomulik valgus, vesi, tuul ja muud aspektid tekitavad ruume läbides muidu siseruumides harjumatu aistinguid. See uudne viis vananenud keskkonnaga tutvumiseks pakub võimalust avastada erinevaid vaateid, perspektiive, lõhnu ja temperatuuride kõikumist.⁹¹

Eelmainitud projektide nimistusse saab lisada veel kaks projekti Eestist. 2011. aastal korraldas ruumiurija ja sisearhitekt, Tüüne-Kristin Vaikla Pärnu mudaravila kohaspetsiifilise näituseprojekti „Spatial Snapshot / Ruumiline stoppkaader“. Enne ulatuslike renoveerimis- ja ehitustöid pidas ta oluliseks ärgitada inimesi mõtlema ajaloolise hoone väärtuslikest aspektidest ja selle funktsionaalsest ning pragmaatilisest kasutusest. Hüljatud hoonest sai lava, mis võimaldas luua sideme hüljatud hoonega. Tühjalt seisnud ruumid aktiveerusid valguse ja varju, vaikuse ja heli ning niiskuse lõhna abil. Nende eesmärgiks oli juhtida külastaja tähelepanu akustikale, materiaalsusele ja ruumilistele elementidele.⁹²

Nii Kadyrova, Carey kui Vaikla oleks kui hüljatud ruumide sanitarid – nad uurivad, puhastavad ja dokumenteerivad. Kellegi poolt mahakantud hoonete väärdamise kaudu avaldavad nad austust objektidele, ruumidele ja inimestele, kes neid kord kasutanud on. Kaose korrastamisel loovad nad muidu defineerimata situatsioonist mingi kindla liikumissuunaga tegevuse, olukorra või ruumi. Antud projektid on aidanud fikseerida olukorda, enne kui kõik muutub. Ka Kolga mõisa puhul näen, et enne hoone restaureerimist ja püsivama otstarbe leidmist, on oluline korrastada ja fikseerida seni kogunenud informatsioon. Isegi kui restaureerimine teenib head eesmärki, on sellel tegevusel ka varjukülg. Restaureerimine on ulatuslik sekkumine, mis hävitab või katab kinni hulga säilinud nõ sekundaarset informatsiooni. Materjali paljusus on aga antud juhul just see, mis muudab ruumi kõnekaks. Sel juhul on minu töö puhul tegemist ennetava faasiga, mis fikseerib tekkinud olukorra. Kuna Kolga mõisa omanikul on soov hoone restaureerida, on minu töö informatsiooni korrastamise ja ruumiliste võimalustega mängimise eesmärgil põhjendatud.

Selleks, et inimene ruumis soovitud trajektoori pidi liiguks või pööraks valitud aspektidele tähelepanu, võib

91 The Paradise Lost in Time . Interbreeding Field. Archdaily, 17.05.2011. URL: <https://www.archdaily.com/135333/the-paradise-lost-in-time-interbreeding-field> (URL viimati külastatud 30.03.2020).

92 Vaikla, Tüüne-Kristin. Re-Purposing Space: The Role and Potential of Spatial Intervention. Ruumi ümbermõtestamine: ruumilise sekkumise roll ja järelmõju. Dissertationes Academiae Artium Estoniae 22, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 2017, lk 110 – 111.

harjumuspäraste viitade asemel kasutada ka efemeersemaid laadi indikaatoreid, nagu valgus, heli ja lõhn.

Saksa kunstniku Horst H. Baumann 1977. aasta Documenta jaoks loodud valgusinstallatsiooni, „Laserscape“i (Illustr. 11.) on näha vaid öhtupimeduses. See on maailma esimene püsiv installatsioon linnaruumis. 2007. aastal uuendatud süsteem ühendab erinevaid Kasseli ajaloo seisukohalt olulisi maamärke. Üks kiirtest ühendab Hesseni maakonna muuseumi linna serval mäe otsas asuva Heraklese kujuga, mis on Kasseli sümbol. Teine installatsiooni asukoht on Orangerie lustiloss, mille katuselt saavad alguse kolm valguskiirt. Neist igaüks jookseb piki lossi ees laiuva barokkpargi põhitelge ja ühendab lossi kaugemal asuvate pargitsoonide või -ehitistega.⁹³ Peale selle, et installatsioon on vaatamisväärsus, viitab see olulistele suhetele linnaruumis.

Kiired märgistavad ajaloolisi vaatesihte ja ühendavad maamärke, mis muidu linnulennult vaadatuna sulanduksid ümbritsevasse keskkonda. Valguse abil on antud juhul loodud süsteem, mis esitab kunstniku nägemust olulistest ajaloolistest ja kultuurilistest seostest. Sama ideed edasi arendades saaks valgusvihkudega luua ka muid hooneid ühendavaid vaadetelgi ja narratiive.

Illustratsioon 11. „Laserscape“, 1977 / 2007.

Valgus on ajutine ja habras, kuid siiski väga jõuline vahend tähelepanu köitmiseks. Sellele viitab Norra kunstnik, Anne Katrine Senstad, kelle loodud valgusinstallatsiooni, „Radikaalne Valgus“ selle aasta alguses (26.01 – 12.03.2020) Kai Kunstikeskuses eksponeeriti. Senstadi sõnul on valgus meedium, millega tähelepanu tõmmata, et end paremini müüa ja esile tõsta. Näitusel esitatud videos ütleb ta, et samal ajal kui meid pommitatakse pidevalt tohutu kiirusega, on oluline ära tunda enda tõeline sisemine mina ja olla sellega, täitmata end müra, vaatamängu ja draamaga. „Radikaalse Valguse“ eesmärk on luua mõtisklusruumi, mis on meist igale ühele vajalik. Antud installatsiooni puhul pole tegemist valguse kui suunava nähtusega, nagu eelmainitud Kasseli „Laserscape“, vaid ruumilise kogemusega, mis külastaja endasse mähhib.⁹⁴

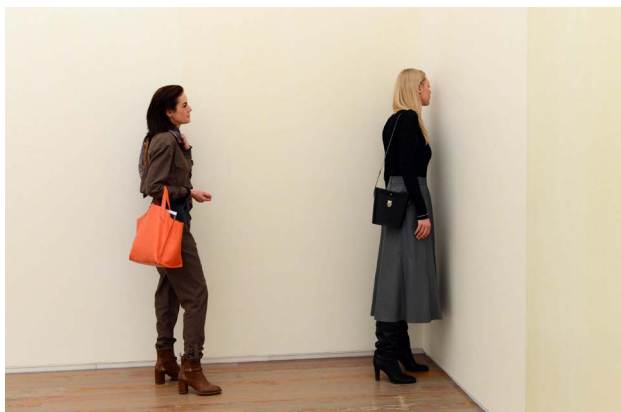
Kolga mõisas soovin valgust tähelepanu juhtimiseks kasutada neljas kohas. Valgus tõmbab tähelepanu ja viitab olulisele informatsioonile. Hüljatud ruumis loob valgus inimliku mõõtme ning võib panna end ruumis koguni turvalisemalt tundma.

Lisaks valgusele võib ruumis liikudes juhendada ka lõhnadest. Lõhnal on tugev seos meie mälega. Kindla kontekstiga – koha, inimese, olukorraga - seotud lõhna uuesti tajumine võib vallandada varem kogetud emotsioone või mälestusi. Samas on lõhnu keeruline salvestada: nende püüdmiseks ja hoiustamiseks puudub tõhus viis. Haistmise valdkonnas peame enamasti tuginema vaid kirjeldustele ja memuaaridele.⁹⁵ Berliinis töötava lõhnaekperdi, Sissel Tolaasi asutatud Re_Search Lab tegeleb erinevate lõhnade kogumise ja haistmise uurimisega.

93 Laserscape. Horst H. Baumann, documenta 6, 1977. Kassel Marketing. URL: <https://www.kassel-marketing.de/jp/documentax/documenta-out-door-exhibits/laserscape> (URL viimati külastatud 30.03.2020).

94 Radical Light. URL: <https://kai.center/en/exhibition/radical-light/> (URL viimati külastatud 12.03.2020).

95 Classen, Constance, Howes, David, Synnott, Anthony. Aroma: The cultural history of smell, Routledge, UK, 1994, lk.3 tsiteeritud <https://www.researchcatalogue.net/view/7344/7350/40/40> kaudu (URL viimati külastatud 03.04.2020).

Tänaseks on selle asutuse arhiivis 6730 erinevat lõhna. Lisaks kogumisele tegeleb Re_Search Lab ka interdistsiplinaarsete projektidega. Üheks neist oli projekt „SWEAT FEAR/FEAR SWEAT“, mille raames koguti andmeid kahekümne mehe hirmuhigi lõhna kohta.⁹⁶ (Illustr. 12.) Projekti raames kasutatud masinad dokumenteerisid higi molekulide keemilist koostist. Kogutud materjali põhjal taasloodud lõhnad kanti üksteise kõrvale ühe Berliini galerii seinale. Lõhnade aktiveerimiseks tuli seinapinda puudutada, mistõttu pidid galeriikülastajad ruumi varasemaga võrreldes teisi kasutama.

Illustratsioon 12. „SWEAT FEAR / FEAR SWEAT“, 2005.

Marta Vaariku, Kadi Adrikordi, Sille Pihlaku ja teiste eesti kunstnike poolt 2019. aasta septembris Kolga mõisasse loodud kõiki meeli hõlmav performance` sugemetega etendus „Frustra“ kaasas muuhulgas ka lõhna. Kunstnike eesmärk oli avada maskullinseid ja feminiinseid mõttestruktuure ning lahustada sotsiaalseid norme. Frustra põhines autorite isiklikel lugudel ning mõisa arhitektuuril ja ajalool.⁹⁷

Meelelisi aistinguid kaasab ka Anija mõisa uus ekspositsioon, mis avatakse 2020. aasta augustis. Kaasaegsete tehniliste lahenduste abil on võimalik pea kõikides mõisa ruumides midagi kogeda. Magamistoas on kuulda norskamist, söögitoas tuleb kastrulist prae või kaneelirullide lõhna ning interaktiivsed ekraanid mängivad erinevaid helifaile. Anija mõisa meeli kaasav ekspositsiooni on seni Eesti mõisates tehtud väljapanekute seas ainulaadne. Esitletav informatsioon toetab ja täiendab muidu tagasihoidliku kujundusega interjööre. Ruumidesse kavandatud sekkumised toimiksid ka teistes mõisates, mis viitab sellele, et need kajastavad mõisa keskkonda üldiselt ja vähem Anija mõisat kui otsest inspiratsiooni allikat.

Kolga mõisasse plaanitud meelelisi aistinguid tekitavad installatsioonid tuginevad Theophile von Bodisco (1873 - 1944) kirjeldustele mõisa olustikus. Mõisasse planeeritud helifaile kasutan erinevate meeleolude tekitamiseks, inimese informeerimiseks ruumi esialgse otstarbe kohta ja kõrvuti asuvate ruumide akustiliselt sidumiseks. Lõhna installatsioonide kontseptsioon järgib sarnast ideed – lõhnad viitavad kas teatud ruumi kasutusele või siis inimesele. Installatsioonide paremaks mõistmiseks ja laiahaardelisema informatsiooni kaasamiseks võib pikemas perspektiivis kaasata audiogiidi.

5.2. Metoodika

Magistritöö koostamisel kombineerisin teoreetilisi ja praktilisi töövõtteid. Laias laastus võiks minu metoodika jagada kolme etappi: erialase kirjanduse analüüs, mõisa ruumides eksperimentide korraldamine ja neist tuleva informatsiooni integreerimine disainkontseptsiooni.

Magistritöö praktiline osa koosneb Kolga mõisas iseseisvalt läbiviidud eksperimentidest ja analüüsi tulemusel väljatöötatud disainkontseptsioonist. Eesmärgiga mõista Kolga mõisa materiaalseid ja mittemateriaalseid kihistusi, korraldasin mõisa siseruumides nelja külastuse käigus eksperimente, millel oli iga kord erinev iseloom ning sekkumisaste.

Esimese külastuse raames tutvusin hoone põhiplaani ja erinevate tsoonide eripäraga. Selle alla liigituvad

96 Tolaas, Sissel. SWEAT FEAR / FEAR SWEAT 2005 URL: <https://www.researchcatalogue.net/view/7344/7350/40/40> (URL viimati külastatud: 03.04.2020).

97 Mõttus, Mariliis. Kiirkohting. Marta Vaarik. Müürileht. Nüüdiskultuuri häälekandja. Nr. 88, september 2019, lk 32.

ruumide mahud ja järjestus, vaated, valgustatuse aste, viimistluseks kasutatud materjalid, olemasolev mööbel ja kogutud ajaloolised detailid. Selles etapis oli oluline ära kaardistada tsoonid, kus oma töö turvaliselt läbiviia kartmata varinguid või pähe kukkuvaid krohvitükke. Kolga mõisasse kaasavõetud kopeerpaberi rulli, mõisast leitud ehisliistude, põrandakivide ja üksikute toolide abil uurisin võimalikke liikumistrajektoore. Toolide paigutamise ruumi erinevatesse paikadesse mängisin läbi oluliste vaadete alguspunktid ja vaatevälja.

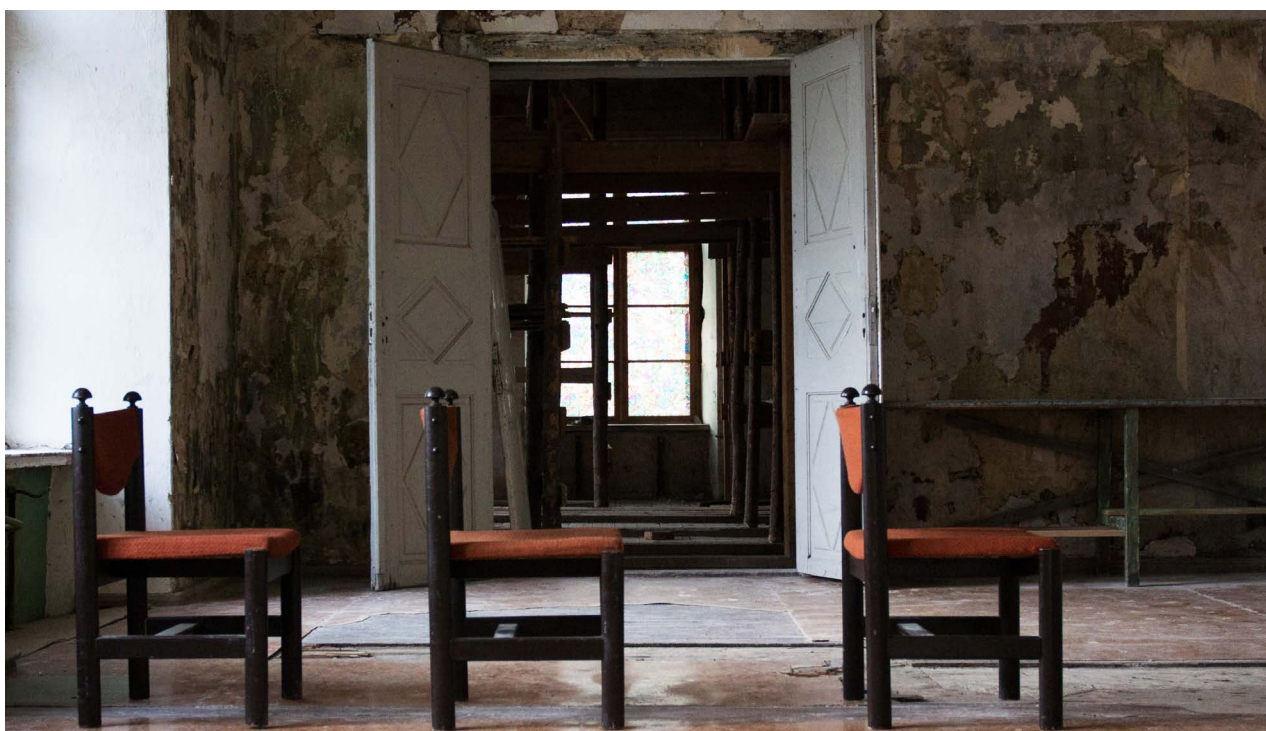

Illustratsioon 13. Valik Kolga mõisast leitud ajaloolisi materiaalseid kihistusi.

Illustratsioon 14. Eksperimendid ruumis liikumist suunavate viitadega.

Teise külastuse eksperimentid toimusid mõisas lapsepõlves elanud Theophile von Bodisco memuaaridest leitud materjali põhjal. Tänu tema meenutustele oli võimalik hakata tajuma hoonesisest dünaamikat ja mõistma erinevate ruumide funktsiooni. Kui esimesel korral oli Kolga mõisa peahoone tundunud väga suurena, oli seekord keeruline mõista, kuidas mõisas elanud kogukond ühe katuse alla mahtus. Lisaks olme ja perekonna traditsioonide kirjeldamisele, mainis Theophile von Bodisco ka erinevate ruumidega seotud valgusefekte ja meelelisi aistinguid, nagu lõhnad ja helid. Memuaaridele tuginedes oli lihtsam mõtestada ruumidest leitud ajaloolisi detaile, nagu seintesse süvistatud kapid, klaasidega vaheuksed, aknaluugid ja vaatesihid läheduses asunud hoonetele. Tänu muuseumi juhataja, Ulvi Meieri tehtud ekskursioonile muutusid loetavaks nõukogude aja sekkumistest jäänud märgid siseruumides. Selleks olid varasemate vaheseinte ja küttekahade asukohad. Samuti viitas põrandavärvi kulumise aste ühes ruumis selgeks varasemale mööblipaigutusele ja põhilistele liikumistrajektoridele.

Illustratsioon 15. Eksperiment toolidega, mille eesmärk oli visualiseerida nõukogudeaegse seina asukohta ja sellest tekkinud efekti.

Kolmanda külastuse jooksul mõtestasin, kuidas ruumidesse nendega seotud informatsiooni presenteerimiseks sekkuda. Olulisteks tööriistadeks said sel korral mõisasse kaasavõetud valgusallikad ning hoones leiduv mööbel. Valgusallikatega mängimine aitas paremini väljasõeluda ruume, kus seda meediumi olulistele aspektidele tähelepanu pööramiseks mõtet on kasutada. Selle eeltingimuseks on pimedusest või tugevast varjust tekkiv kontrast.

Neljanda külastuse eesmärk oli salvestada hoonetele omaseid helisid. Neid soovisin kasutada mõisa neljas ruumis, mille puhul Theophile von Bodisco on oma memuaarides viidanud erilisele helitaustale või helidest tekitatud fenomenile. Selle etapi käigus oli võimalik helisid salvestama tulnud inimese peal katsetada oma raja kontseptsiooni. Selleks valmistasin raja planeeritud mahus varem testitud valgusefektidega ette. Selleks, et raja läbija kontseptsioonist paremini arusaaks, aitasin tal rada läbida ja tehtud sekkumisi mõista ekskursiooni vormis.

Illustratsioon 16. Eksperiment ahjusuhu asetatud valgusallikaga, mille tulemusel tekkis koridori seinale suur valgustatud ala.

Antud eksperiment võimaldas mul mõista mõisasse esmakordselt sattunud inimese vaatepunkti. Raja läbinul tekkinud küsimused ja kommentaarid olid heaks viiteks projekti edasiarendamisel.

Mõisas korraldatud eksperimentide tulemusel tekkinud ideed vormistasin erinevaid meediume kaasavateks installatsioonideks. Nende eesmärk on panna inimest ruumis teatud viisil liikuma, märkama valitud detaile või ilminguid. Heli ja lõhna kaudu soovin tähelepanu viidata ruumidele omastele aspektidele.

5.3. Mõisaruumi materiaalsed ja mittemateriaalsed kihistused

Eksperimentide tulemusel õnnestus mul mõtestada mõisaruumile omased materiaalseid ja mittemateriaalseid kihistusi. Ruumiline kihistuste kogum jaguneb temaatiliselt veel kolmeks: ühiskonna ja arhitektuuri ajaloo, ruumile omasteks ja indiviidiga seotud kihistusteks.

Ühiskonna ja arhitektuuri ajaloo kihistus on neist kolmest kõige laiahaardelisem ja käsleb endas nii ajalisi kui regionaalseid mõjutusi. Mõisate puhul on selleks näiteks ühiskonnas levinud arusaamadest tulenev planeeringute tüpaaž, mis tõmbab selged piirid omaniku ja teenindaja, avaliku ja privaatse, olemise ja töötegemise vahele. Arhitektuuri ajalooline kihistus joonistub välja teatud ajastule omases vormikeeles.

Ruumiliste materiaalsete kihistuste alla saab liigitada erinevaid aspekte, mis on ja on olnud ruumiga seotud. Viiteid nende kohta on olnud võimalik koguda Kolga mõisas kohapeal viibides ja tänu sealset eluolu kirjeldavatele raamatutele. See informatsioon, mis on füüsiliselt ruumis jäädvustunud, on tänapäeval osaliselt loetav kõigile, kes soovivad ja oskavad sellele tähelepanu pöörata. Selle kihistuse alla kuuluvad näiteks ruumide kasutusele viitavad detailid, viimistluskihid ja kulumisjäljed erinevatel pindadel. Need võivad olla väga kõnekad, lastes aimata kuidas on ruumi varem kasutatud, kuhu on mööbel paigutatud ja millistes ruumitsoonides on kõige rohkem liigutud.

Teine, palju hapram, erinevaid meelelisi kogemusi (valgusnähtuseid, lõhnu, helisid, maitseid) kaasanud mittemateriaalne kihistus hääbub koos hoone kasutuse muutumisega. Seda kihistust võib pidada osaks hoonele omasest atmosfäärist. Ühest küljest on säilinud ruumide suurus, materiaalsusest ja vaadetest tulenev atmosfäär, mis mängib vaateleja tajuga. Teisest küljest on varasem suure kogukonna kodune atmosfäär asendunud millegi asisema ja uutele tõlgendustele avatud keskkonnaga.

Antud kategooria alla liigituvad kihistused on pakkunud erinevaid ruumilisi kogemusi ja aistinguid. Need on enamasti tingitud kas teatud tegevusest või erilistest objektidest. Erinevaid meeli köitnud aspektidele pole ruumis enamasti ühtegi viidet. Kui aistinguid tekitanud objekte või inimesi enam ei ole, on ainsad allikad, mis sellistele aspektidele viitavad, kirjallikud. Ühest küljest on kirjallik materjal tänuväärne, kuna tegemist on ainsa kanaliga, mis aitab aimata, milliseid ruumilisi kogemusi üldse on hoone pakkunud. Teisest küljest on siiani säilinud kirjallikud allikad selektiivsed ja kirjeldavad. See tähendab, et tekst ei suuda anda täielikku mõistmist ruumidega seotud aistingutest. Heli, lõhnu ja maitseid ei ole võimalik täpsemate viidete puudumisel ettekujutada.

Illustratsioon 17. Theophile von Bodisco (1873 - 1944)

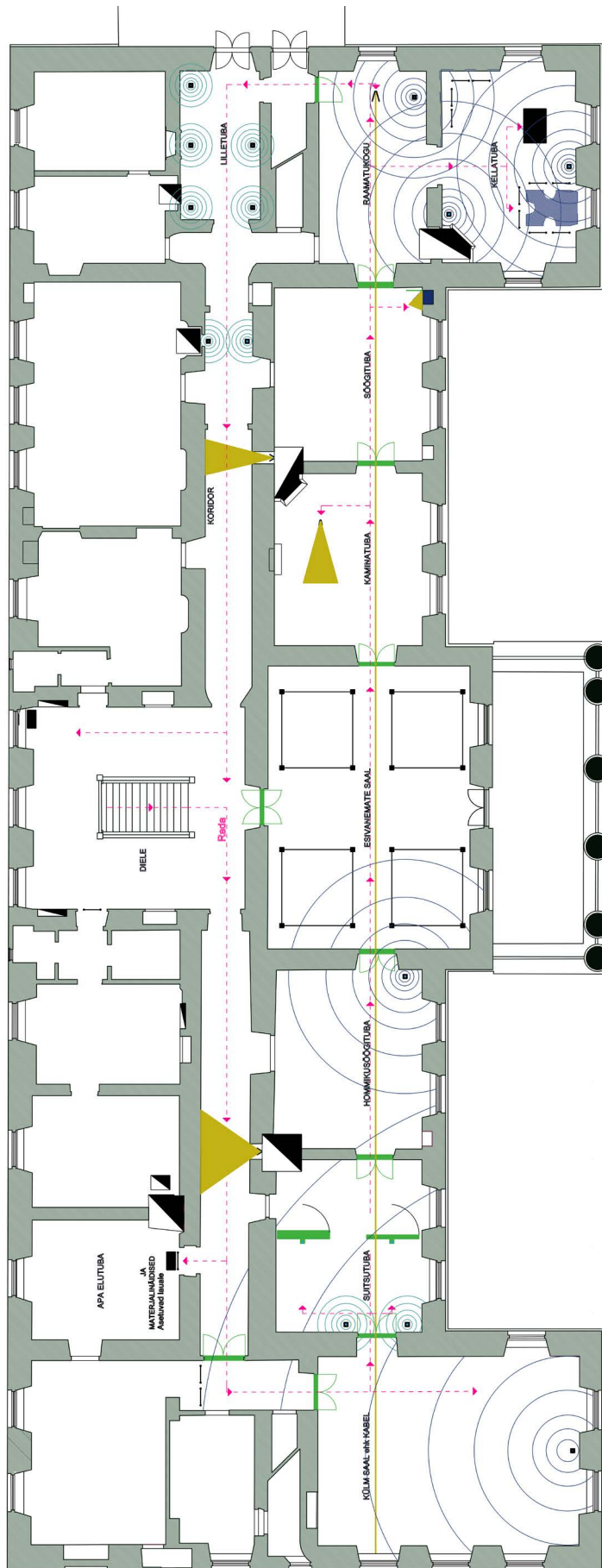
Indiviidiga seotud kihistus on kahest eelnevast tüübist kõige efemeersema iseloomuga. See väljendub kas isiku elutegevusest ruumis salvestunud viidetena või kandub meieni mingil dokumenteeritud kujul. Kolga mõisa puhul on peale mitmeid ajaloo keerdkäike keeruline ruumides leiduvaid viited seostada kindla persooniga. Seega nagu juba eelnevalt mainisin tuleb antud juhul toetuda kirjandusele.

Oma magistritöö puhul keskendun mõisaruumis leiduvatele ja teatud persoonidega seotud kihistustele.

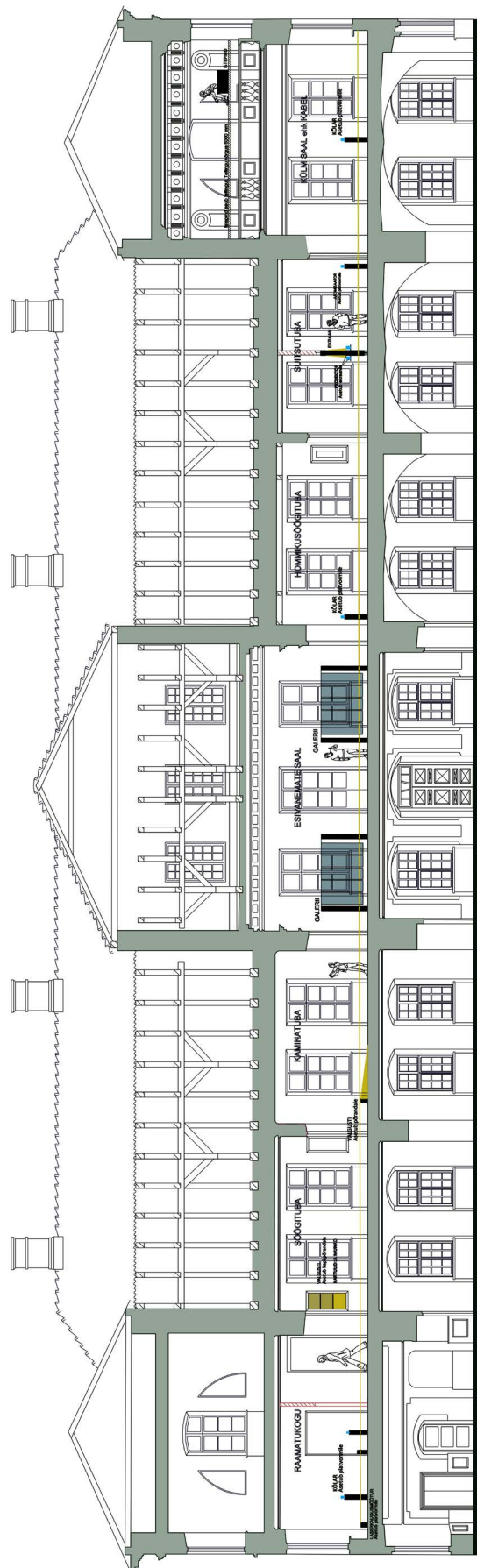
Materiaalse kihistuse valitud aspektide välja toomiseks sekkusin viide ruumi. Nendeks olid koridor, perekonnapea krahv Carl Magnus von Stenbocki ehk Apa isiklik elutuba, suitsutuba, kaminatuba ja söögituba. Nende ruumide eripära esile toomiseks kasutasin erinevaid meediume, millest edaspidi juttu tuleb.

Kolga mõisaga seotud mittemateriaalsest kihistusest - erinevatest meelelistest aistingutest ja nähtustest - leidub viiteid mõisas lapsepõlve veetnud, Theophile von Bodisco⁹⁸ raamatutes, mida eelnevalt juba maininud olen. Tema poolt väljatoodud mittemateriaalsed ruumilised aspektid hõlmavad endas valguse, helide ja lõhnade kirjeldusi. Kirjeldatud meeleliste aistingute taasloomiseks sekkusin seitsmesse ruumi. Nendeks olid külm saal ehk kabel, suitsutuba, hommikusöögituba, raamatukogu, kellatuba, lilletuba ja koridor.

98 Von Bodisco (2001), Von Bodisco (1997).

Illustratsioon 18. Kolga mõisa sisekaemusliku raja plaan.

Illustratsioon 19. Kolga mõisa sisekaemusliku raja lõige.

5.4. Kolga mõisa sisekaemuslik rada

Järgnevalt kirjeldan iga rajal läbitava ruumi sekkumist ja toon välja selleks vajaliku varustuse.

Illustratsioon 20. Ahjusuhu asetatud valgusti väljavalgustatud pind parempoolse koridori seinal.

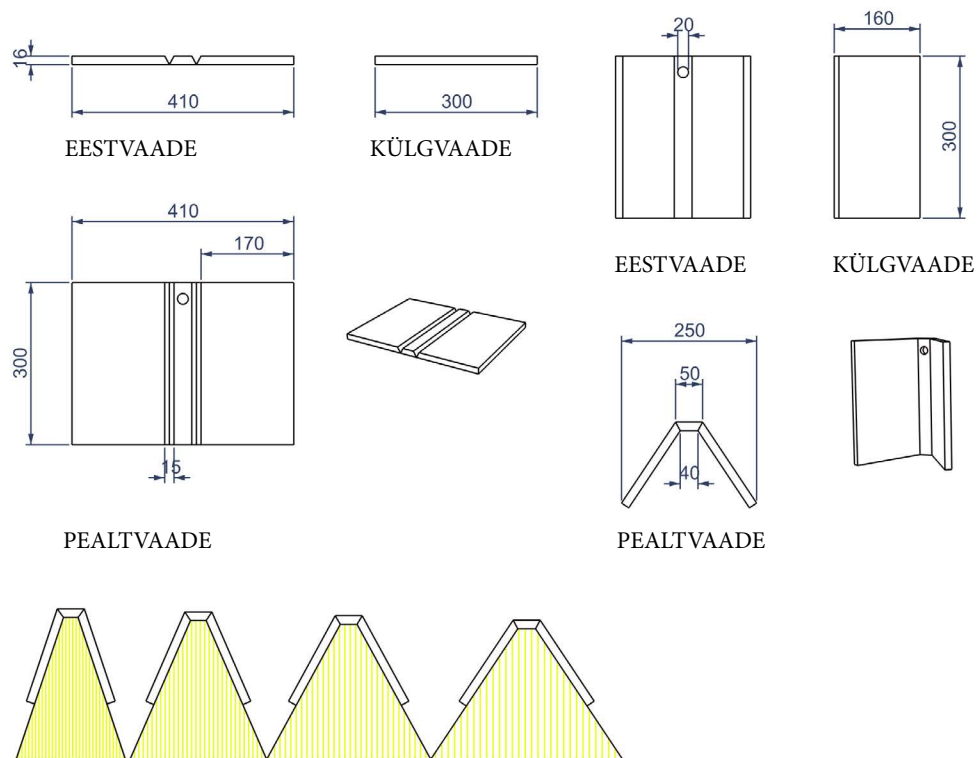
Koridor

Kolga mõisa sisekaemuslik rada algab mõisa esinduskorruse vaheruumis ehk dieles. Sealt avanevad kahele poole pikad ja pimedad võlvitud laega koridorid. Kirjanduses on viidatud seal olnud ahjusuudele, mis süüdatuna pimedasse ruumi kodust valgust heitsid. Siiski pole kusagil täpsustatud kui palju neid ahjusuid oli. Seetõttu tekib ettekujutus paljudest tulekumast võbelevatest valgusvihkudest, mis koridori põrandale helki heidavad. Tõde on see, et mõlemas koridoris on vaid üks ahjusuu. Tegemist on aga võrdlemisi suurte ja sügaval müüri sees asuvate avadega.

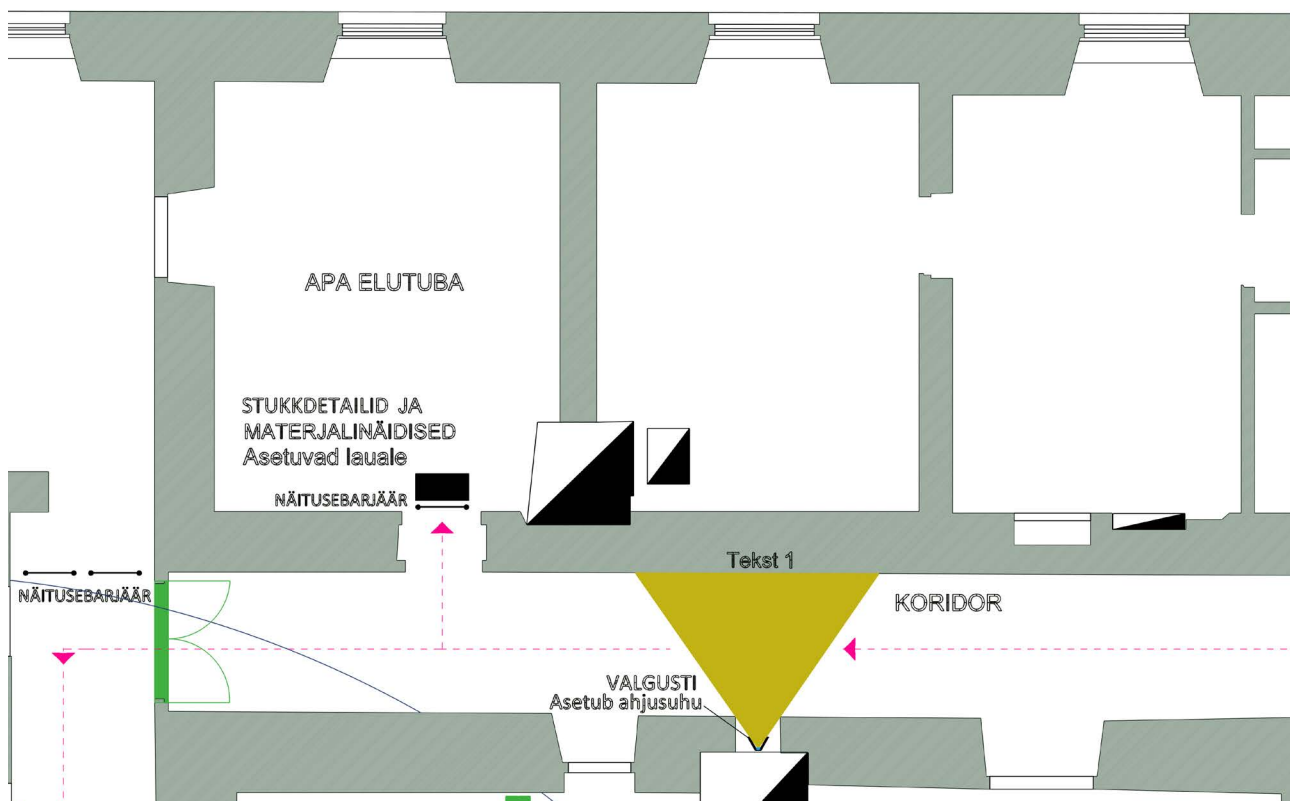
Kirjeldatud fenomeni taasloomiseks asetasin eksperimendi käigus mõlemasse ahjuavasse taskulambi, mis kinnitus kärgpapist valmistatud kesta külge. Selle tulemusel joonistus põrandale lai valgusvihk ja seinale kaarja ülaservaga valgustatud pind. Seda efekti saab kasutada seinale teksti esitamiseks või mõne objekti eksponeerimiseks. Valgusvihk muudab muidu süngena mõjuva pika ja pimedada koridori näiliselt turvalisemaks.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- mustast Re-Boardist valmistatud valgustikest (vt. illustratsioon 21)
- taskulamp LED-pirnide ja konksuga
- tekstiilile või paberile trükitud tekst, mis kinnitub koridori seinale valgustatud alale

Illustratsioon 21. Valgustikesta joonis.

Illustratsioon 22. Parempoolse koridori ja Apa elutoa installatsioonide paigutus.

Illustratsioon 23. Apa elutoa isetekkeline museaalne keskkond.

Apa elutuba

Dielest paremale jääva koridori ääres asub kaks ruumi, mis olid 19. sajandi lõpus von Stenbockide armastatuima perekonnapea, krahv Carl Magnus von Stenbocki ehk Apa käsutuses. Tänapäeval on neisse kahte kogutud mõisa erinevatest ruumides pärit stukkdetaile. Nende kogumisega tegeles 1980ndatel aastatel mõisas restau raatorina töötanud Cornelius Suur. Osa kogust säilitatakse riulitel või laual, osa on ladustatud põrandal. Need kaks ruumi on ainsad, mis viitavad sellele, et mõis on kasutusel muuseumina.

Siiski pole neis ruumides ühtegi viidet, mis kutsuks hoone külastajat korrale ja paneks väärtuslike objektide keskel ettevaatlikult käituma. Kuna hoones puudub erinevate avalike ürituste ajal järelvalve, võib sellest ruumist objekte kaduma minna.

Nendest aspektidest lähtuvalt soovisin rõhutada ruumi museaalsust ja takistada sellele juurdepääsu. Ruumi kogu nendud stukkdekoori saab seljuhul vaadelda vaid ukse pealt. Barjäärina toimib ukse ette asetatud laud, millel on eksponeeritud mõisaruumide viimistlemiseks kasutatud materjalinäidised (tammepuit, kips, telliskivi) ja assortii stukkdetailidest, millega lähemalt tutvuda. Iga detaili juurde kuulub seletus, millega on tegemist ja mil lisest ruumist see on pärit. Assortii mõte haakub Theophile von Bodisco kirjeldusega oma vanaisa, Apa rituaalist peale lõunat kõik mõisas elavad lapselapsed enda juurde koguda, need pikkuse järjekorras üles rivistada ning igaleühele tükk šokolaadi anda. Stukkdetailide assortii sümboliseerib Theophile kirjeldatud rituaali kahel moel – viitena magustoidule ja erinevate ühikute suuruse järgi süstematiseerimisena.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

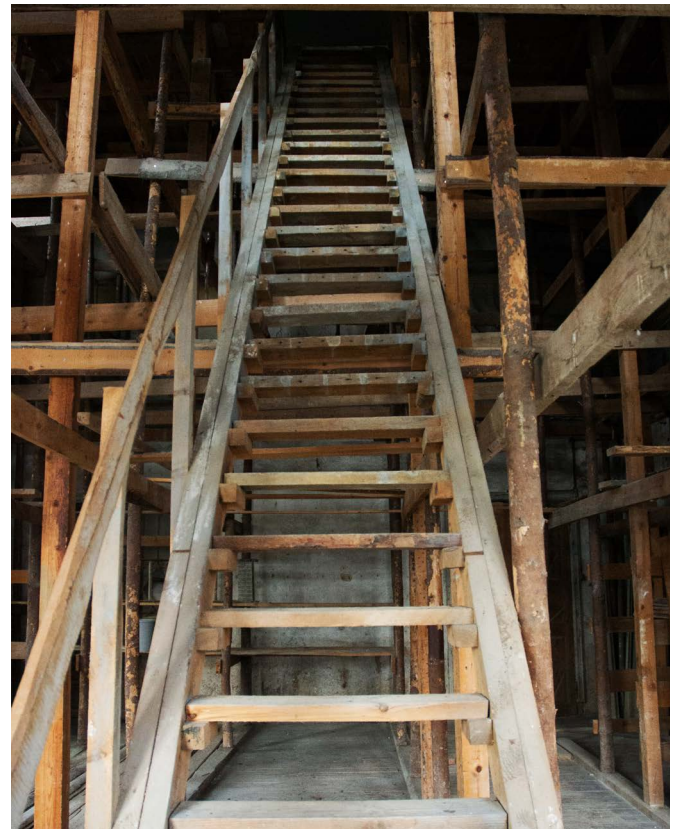
- mustast Re-Boardist valmistatud laud materjalinäidiste ja stukkdetailide jaoks (vt. illustratsiooni 46)
- materjalinäidised katsumiseks: Loksa tellis, kips, tammepuit. Näidiste mõõdud 40 x 40 x 150 mm. Näidiseid tuleb varuga valmistada.
- stukkdetailid või nende koopiad

Kabel

Koridori lõpust vasakule pöörates jõuab külastaja mõisa esindusruumidesse. Esimene neist on külm saal ehk kabel. Tuginedes Theophile von Bodisco kirjeldusele toimusid siin tema vanaisa matusetalitused. Ta kirjutas, et seniks kuni kõik pereliikmed Eestist, Venemaalt ja mujalt Kolgale kogunesid, oli surnukeha asetatud külma saali, mis oli hoone ainus kütteta ruum. Seoses Carl Magnuse suurte teenetega kohaliku koolihariduse arendamisel, käisid Kolga majoraadi haldusalasse kuuluvate külade köstrid ja kooliõpetajad oma vana peremehe juures kirikulaule laulmas. Theophile von Bodisco on oma vanaisa lahkumistalituste kohta öelnud, et enne matuseid lauldi kabelis nii päeval kui öösel. Maja oli justkui monotoonsesse sügavasse Eesti meeste laulu uppunud. Selle olukorra markeerimiseks lõin koostöös helispetsialisti, Bertil Tüviga kohaspetsiifilise helitausta. Oluline osa helitaustaga keskkonna tekitamisel on läbi kahekorruse ulatuval ruumil, millel on omamoodi akustika. Kolga kabelis alustati 1980ndatel aastatel restaureerimise ja konserveerimise, mida lõpuni ei viidud. Seetõttu täidab seda ruumi veel tänagi puidust tellingurägastik, mis takistab algse akustilise kogemuse teket. Samas võib tellinguid vaadata ka positiivsest küljest, sest need võimaldavad Kolga külastajal tõusta kõrgusesse ja kogeda ruumi nii nagu seda mõisaajal polnud võimalik teha. Kõrgel lae all istumine ümbritsetuna maalingutest ja stukkrosettidest loob kombinatsioonis heliga ainulaadse ruumikogemuse. Kui taaskord tagasi tulla Carl Magnuse matusetalituste juurde, oleks praeguses olukorras võimalik sümboolselt kujutada koorilaulu saatel taasseminekut.

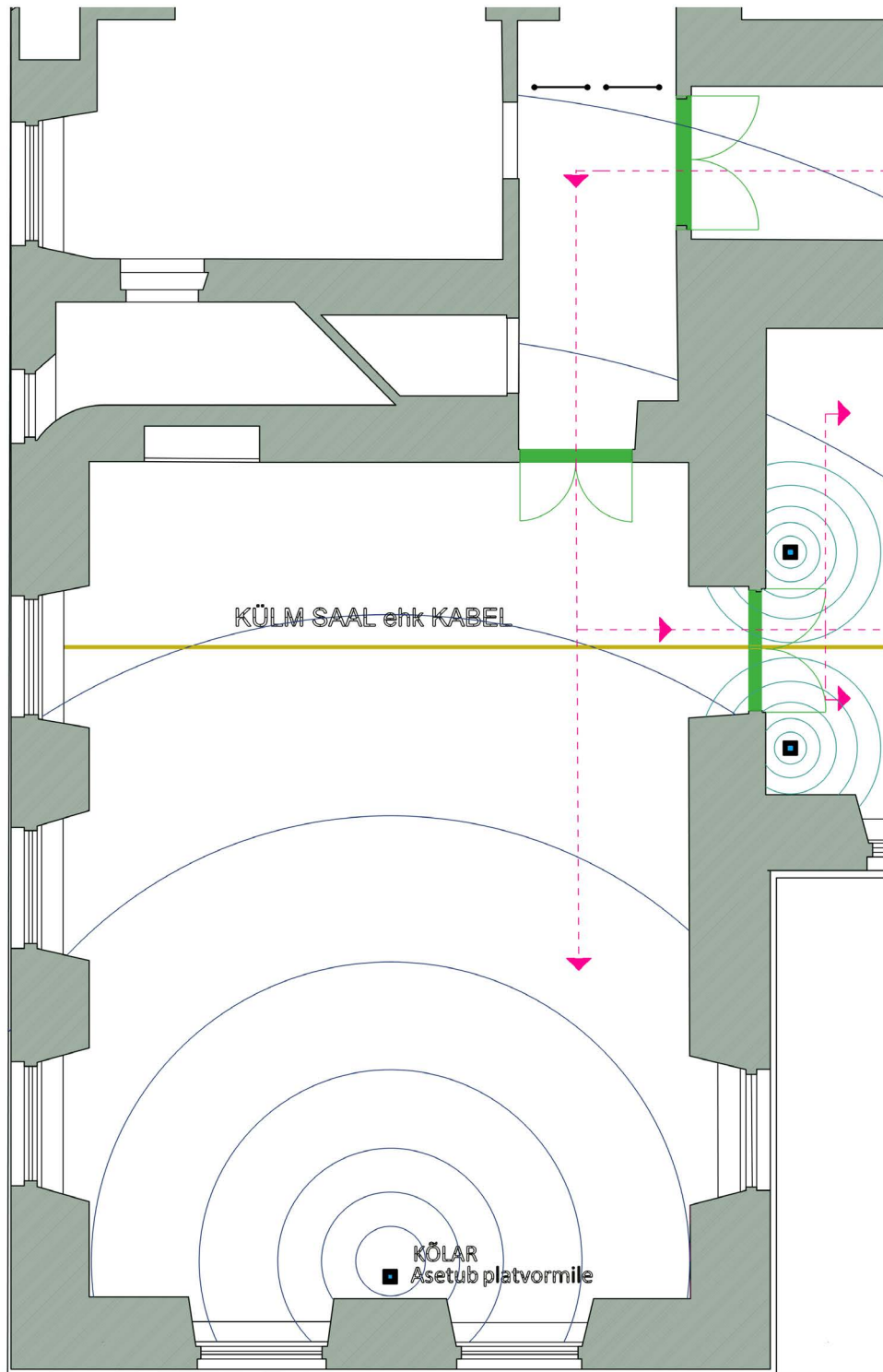
Illustratsioon 24. Kõlari asetus külmas saalis.

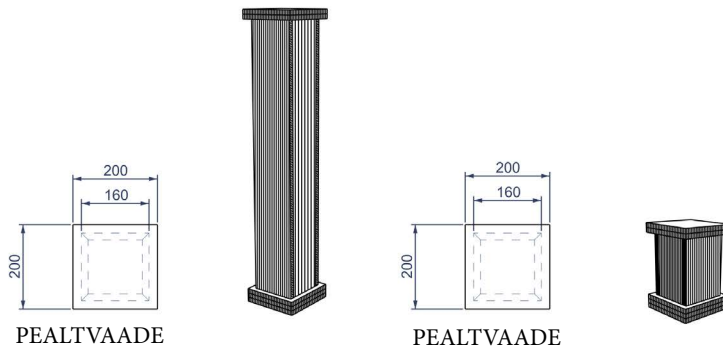
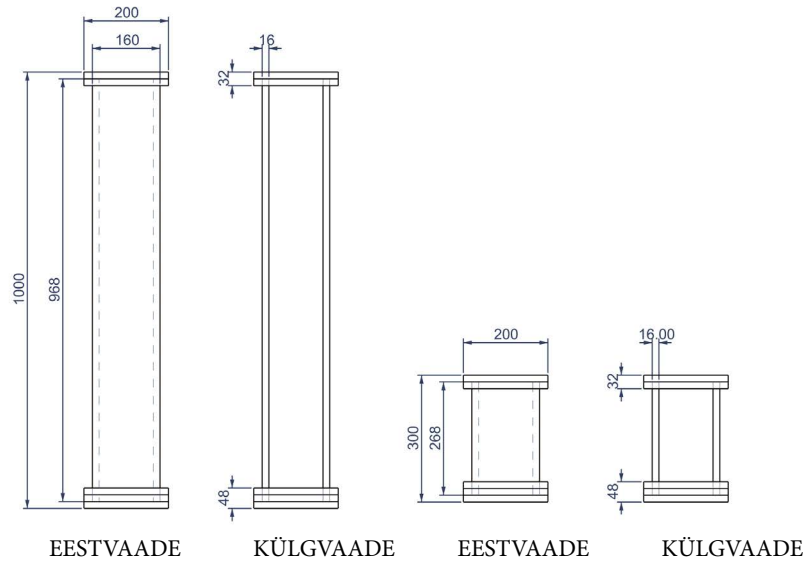
Illustratsioon 25. Külma saali lae alla viiv tellingutrepp.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

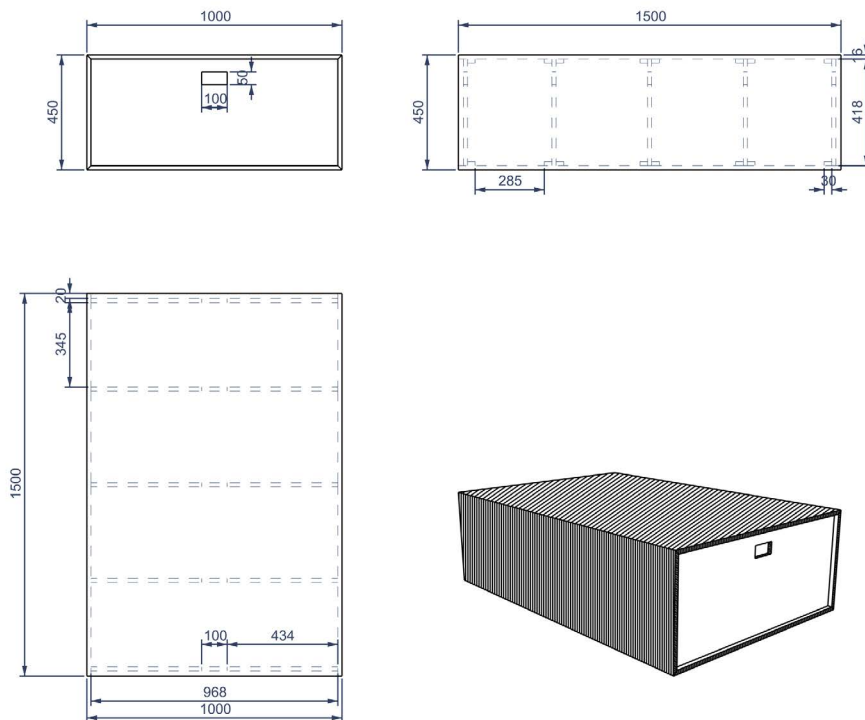
- mustast Re-Boardist valmistatud postament juhtmevana kõlari jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- juhtmevaba kõlar sisseehitatud mp3 mängija/sd kaardiga. Võimalik mudel on Blaupunkt juhtmevaja kõlar BT03
- 10 minutit kestev helifail
- mustast Re-Boardist valmistatud istepind tellingute peal (vt. illustratsiooni 28)

Illustratsioon 26. Külma saali ehk kabeli installatsioonide paigutus.

Illustratsioon 27. Kõlarite ja aromisaatorite asetamiseks mõeldud postamendi joonis.

Illustratsioon 28. Istepinna joonis.

Illustratsioon 29. Suitsutoa ekraanile projitseeritakse film Kolga mõisaga seotud Tsitre suvemõisast ja Loksa tellisetehasest.

Suitsutuba

Külma saali kõrval asub endine suitsutuba, mille põrandal ja lael on selgelt näha jälg varasemast vaheseinast. 1970ndatel asus siin kolmeliikmelise perekonna korter. Korrapärase aukuderida põrandal näitab, kus on asunud korteri põhiline küttekeha, ahi ja selle esine plekk. Seinas olev tahmunud auk on viide vanadele lõõridele, mida kasutati nõukogude aegsest küttekehast suitsu väljajuhtimiseks.

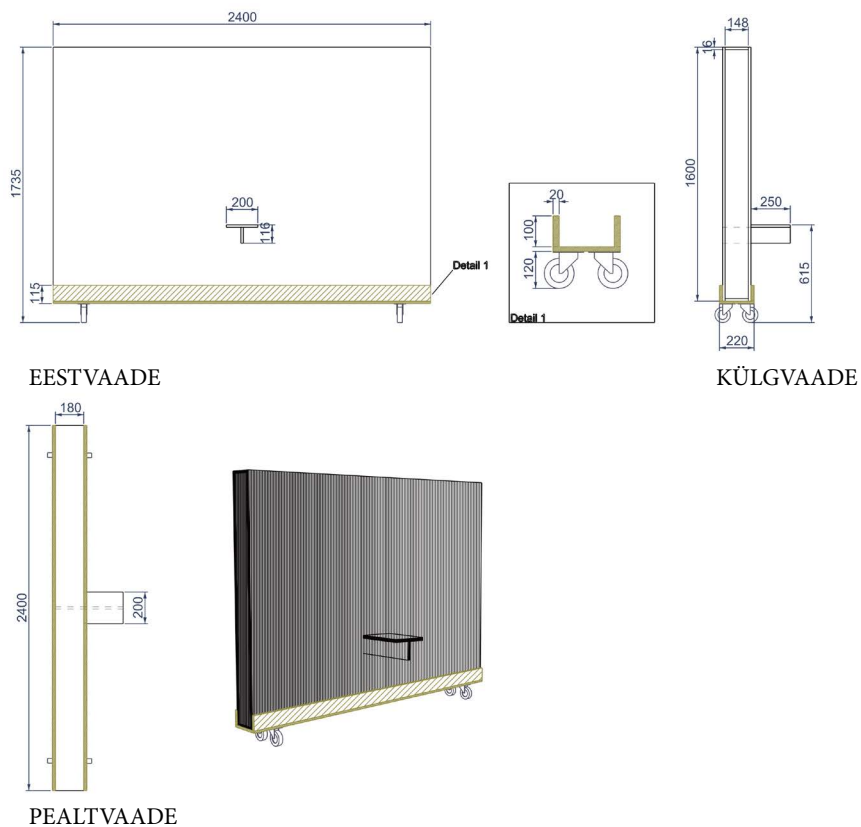
Täna lammutatud vahesein sulges läbi hoone kulgeva anfilaadvaate, mis muidu lasi pilgul rännata läbi seitsme esindusruumi. Nõukogudeaegse olukorra visualiseerimiseks paigutasin eksperimendi käigus vaheseina varasemale asukohale tooliderea. Kuna struktuuralsed muutused mõisa siseruumides on osa ajaloolisest kihistusest, pean oluliseks ka sellele tähelepanu viidata.

Kõige mõjuvam on seljuhul täna taaskord harjumuspäraseks saanud anfilaadvaate sulgemine. Selleks soovin kasutada kärppapist ja puidust ehitatud ratastel ruumijagajat, mis toimiks nii sein kui ekraanina. Ekraanile projitseerin ülesvõtteid kahest Kolga mõisaga tihedalt seotud paigast. Nendeks valisin Kolga lahe kaldal asunud Tsitre suvemõisa ja Loksa tellisetehase, mille 19. sajandi lõpus asutas mõisa majandamisega tegelenud Nikolai von Stenbock.

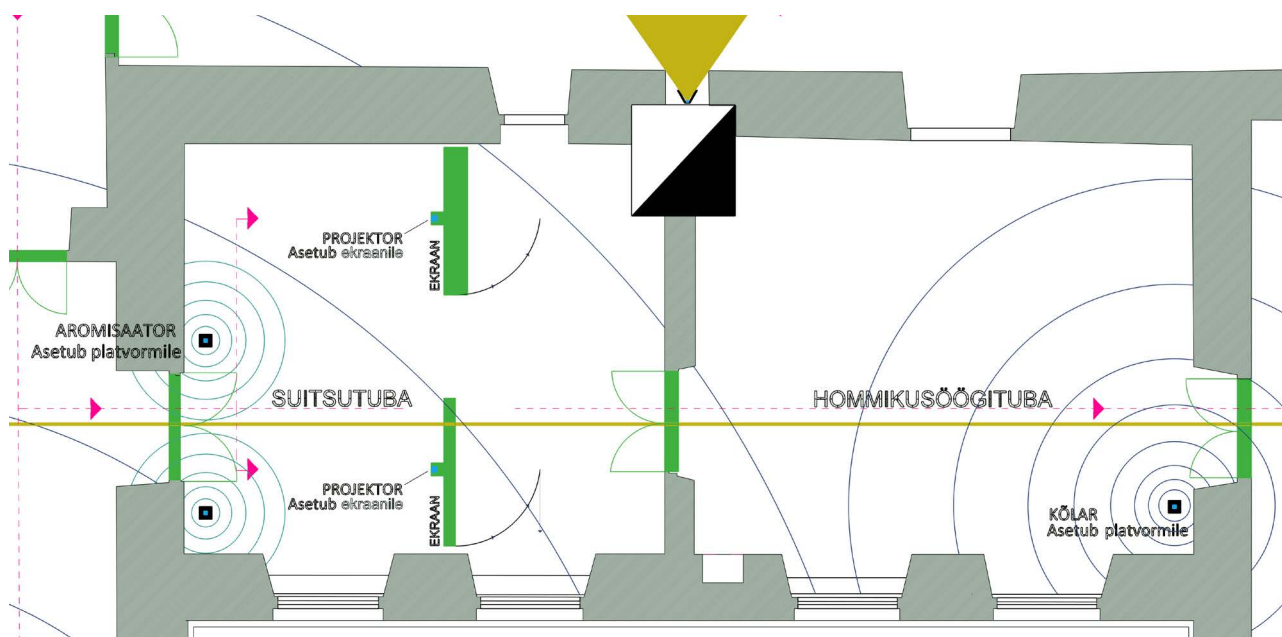
Anfilaadvaate avamiseks peab külastaja ekraani kõrvale lükkama. Sellest tulenevalt on tal võimalik saada esmasest erinev ruumikogemus. Selleks, et viidata ruumi mõisaagsele otstarbele suitsutoana asetan ruumi kaks aromisaatorit, mis levitavad tubakasuitsu lõhna.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- mustast Re-Boardist ehitatud ekraan kahe projektori jaoks (vt. illustratsiooni 29)
- kaks juhtmevaba projektorit sisseehitatud videofaili mängijaga. Võimalik mudel: LSPX P1 ülilähiprojektor.
- kaks mustast ReBoardist valmistatud postamenti aromisaatori jaoks (vt. illustratsiooni 26)
- tubakasuitsu lõhna tekitav essents

Illustratsioon 30. Suitsutoa ekraani joonis.

Illustratsioon 31. Suitsutoa ja hommikusöögituba installatsioonide paigutus.

Illustratsioon 32. Hommikusöögitoa helifail on sissejuhatuseks esivanemate saali installatsioonile.

Homvikusöögituba

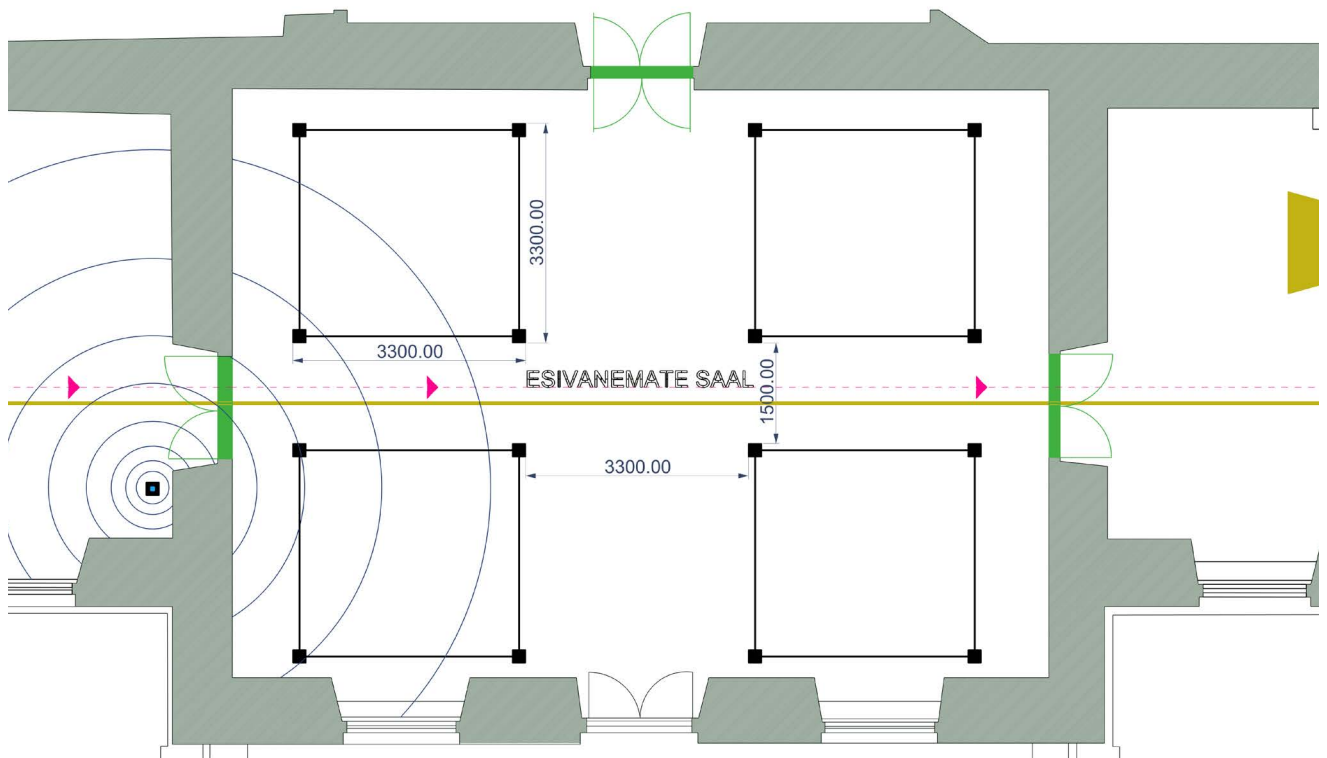
Suitsutoast järgmisel ruumil on olnud mitmeid otstarbeid. See on olnud kasutusel hommikusöögitoa aga ka eelnevalt mainitud Nikolai von Stenbocki kabinetina. Kuna selles ruumis on palju vesteldud küll argistel kui mõisa majandamise teemadel, on selle ruumi jaoks loodud helifail, mis kujutab paljude inimeste korraga läbi-segi rääkimist. Samuti toimib helifail sissejuhatuseks esivanemate saali installatsiooni jaoks. Selleks, et külastaja keskenduks helifailile ning ei keskenduks kõrvalisele informatsioonile, pimendan ruumi kattes selle aknad kinni.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- kaks 242 x 152 mm suursut aknakatet ruumi pimendamiseks
- mustast Re-Boardist valmistatud postament juhtmevana kõlari jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- juhtmevaba kõlar sisseehitatud mp3 mängija/sd kaardiga. Võimalik mudel on Blaupunkt juhtmevaja kõlar BT03
- 10 minutit kestev helifail

Illustratsioon 33. Esivanemate saali asetatud näitusemoodulitel eksponeeritakse von Stenbockide perekonna liikmete andmeid.

Illustratsioon 34. Esivanemate saali näitusemoodulite paigutus.

Esivanemate saal

Hoone kesksel kohal asub esivanemate saal, kus mõisajal rippusid kuulsate perekonnaliikmete portreed. Mööblit oli seal vähe, sest põhiline elutegevus toimus väiksemates tubades. Esivanemate saal teenis eelkõige representatiivset eesmärki. Seal koguneti pühade, pidustuste aga ka matusetalituste ajal.

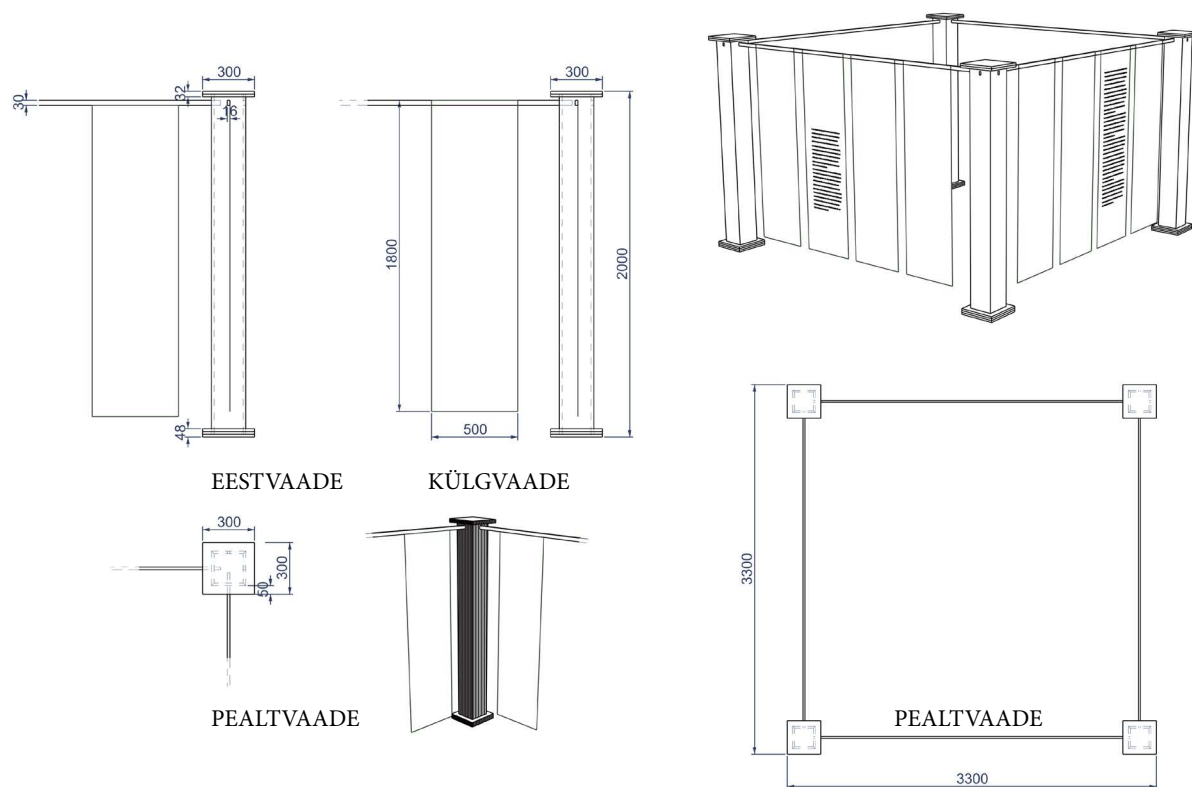
Selle ruumi installatsiooni loomisel inspireeris mind Leila Pärtel poja mõttekäik. Oma Tööraamatus kirjeldab ta Palmse mõisa projekti lähtepunkti järgnevalt. Suur tühi maja. Ainus, mida tead, on sugupuu: sünnid, abielud, surmad, põlvkonnad, ehitused. Võõrad elud, millest on midagi teada, aga mitte seda kuidas nad elasid. Seisad tühjate ruumide ees ja pead looma võrgustiku, teadmata oma tulevase võimalusi ja seda, milliseid tõdesid võib selguda.⁹⁹

Suures osas on sama lugu ka Kolga mõisaga. Ainus ülekülluses olev materjal on von Stenbockide perekonna laiavõraline sugupuu, mille mahtu pean oluliseks visualiseerida. Selleks loon esivanemate saali moodulitest koosneva galerii. Iga moodul koosneb neljast sambast ja nende vahel ripuvatest paberipaneelidest. Moodulid paigutuvad saali nurkadesse, moodustades enda keskele kaks liikumistelge. Üks neist järgib läbi hoone kulgevat anfilaadvaadet ja teine mõisa dielet rõduga ühendav vaatesihti. Kaks ranget sihti sümboliseerivad baltisaksa kogukonnale omast selgelt piiritletud käitumisraamistikku, mis sundis inimest teatud viisil oma otsuseid langetama ja ühiskonnas toimima.

Moodulite saalipoole jäävatele külgedele kinnitatud paberipaanidele on trükitud süsteemitult laialipillutatud von Stenbocki perekonna liikmete andmed. Paljud neist on kunagi ka Kolga mõisa esivanemate saalis viibinud. Soovin installatsiooniga nad vähemalt nimeliselt tagasi sellesse ruumi tuua ja anda külastajale visuaalne ülevaade selle suguvõsa suuruselt.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- mustast Re-Boardist näitusemoodulid (vt. illustratsioon 35)
- kopeerpaberile trükitud info majaelanike kohta: nimi, sünni- ja surma-aasta, abikaasa, lapsed, kui võimalik lisada inimesest fotod

Illustratsioon 35. Esivanemate saali näitusemooduli joonis.

Illustratsioon 36. Kaminatõa põrandale asetatud valgusti väärtuslikke põrandalaudu välja valgustamas.

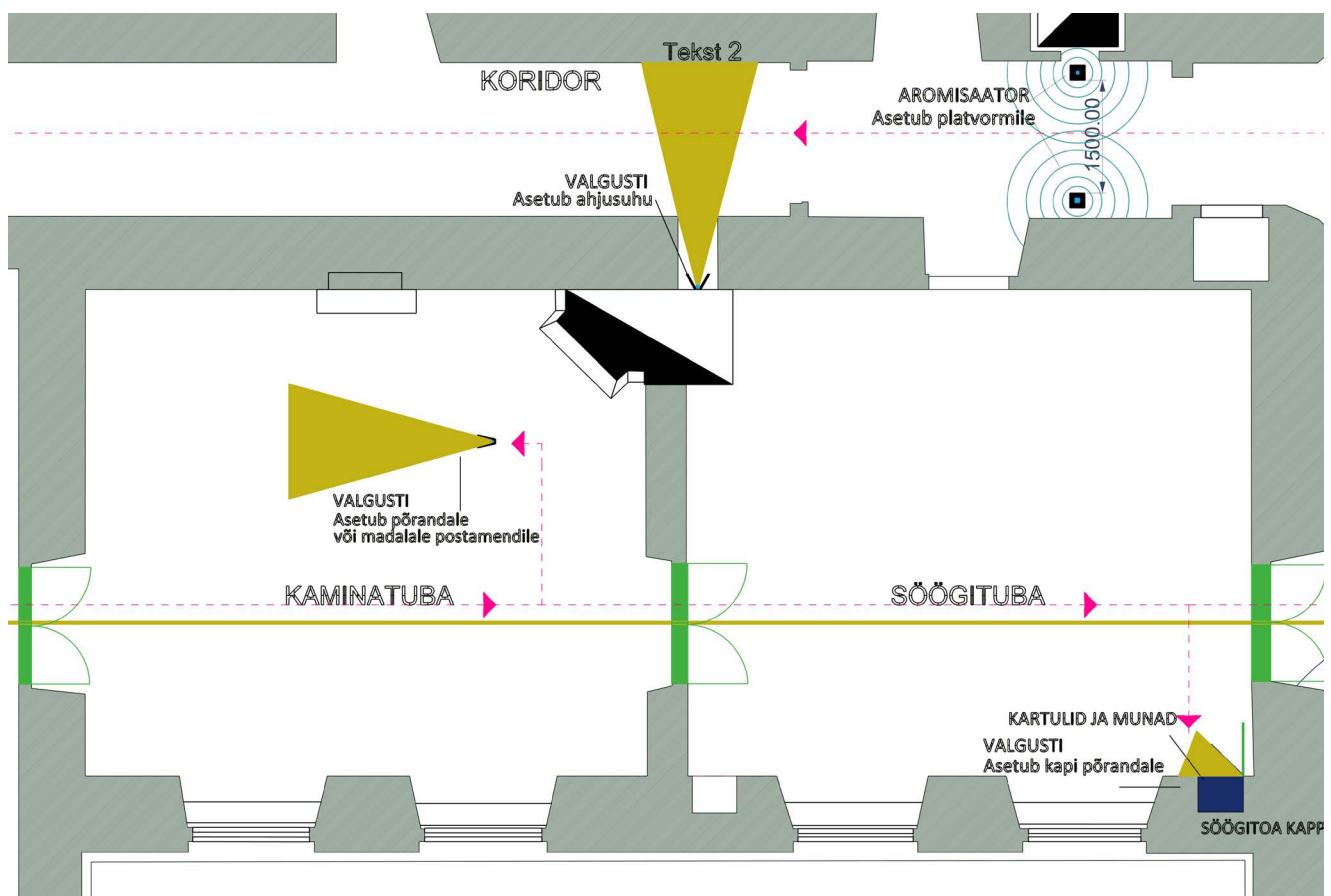
Kaminatuba

Esivanemate saalist otse edasi liikudes jõuab külastaja niinimetatud sinisesse kabinatuppa. Tänaõeks pole varasemast sinisest viimistlusest midagi alles. Ruumi nimetusele viitab vaid marmorist kamin ja nurgas seisev uhke kahhelahi. Kaminatuba on mõisas ainus ruum, mille akendel on luugid. Nende sulgelmisel on võimalik ruumi pimendada. See tekitab muidu teiste valgusrikaste esindusruumidega võrreldes nähtava kontrasti. Pimendatud ruumis soovin valgusinstallatsiooniga tähelepanu juhtida 18. sajandist pärit maalitud põrandalaudadele, mida muidu ruumist-ruumi kulgedes tähele ei pane. Ilmselt on nende puhul tegemist ühe vanima Kolga mõisas säilinud viimistluskihiga, mille maaling on Eesti kontekstis haruldane. Põrandalaudade osaliseks väljavalgustamiseks kasutan käärgpapist valmistatud kestale kinnituvat taskulampi. Käärgpapist kesta ava muutões on võimalik reguleerida valgusvihu laiust ja valguse intensiivsust.

Kui ruumi aknaluugid avada, kaob tekkinud efekt ja välja valgustatud informatsioon nihkub tahaplaanile.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- mustast Re-Boardist valmistatud valgustikest (vt. illustratsioon 21)
- taskulamp LED-pirnide ja konksuga

Illustratsioon 37. Kaminatua ja söögitoa installatsioonid paigutus.

Söögituba

Kaminatua kõrval asub söögituba, milles leiduvad arhitektuursed detailid viitavad sellele, et tegemist on külaliste võõrustamiseks mõeldud ruumiga. Üks neist on söögitoa ja koridori vahele jääv klaasitud vaheuks. Selle kaudu oli võimalik teenindaval personalil kontrollida, milline on õhtusöögi kulg, millal on vaja koristada kasutatud nõud ja serverida järgmine käik. Teine oluline viide on kaks müüri sisse süvistatud kappi, kus hoiti nõusid ja muid lauakatmiseks vajalikke esemed.

Kui neid aspekte mitte teada või tähele panna, võib endist söögituba pidada ka mõneks muu otstarbega ruumiks. See tähendab, et neil üksikutel detailidel on oluline roll ruumiidentiteedi kandjana veel tänagi. Mainitud kapid on tagasihoidliku kujundusega, mistõttu jäävad need ruumisviibijatele tihti märkamatuks. Olukord muutub, kui kappi asetada valgusallikas, mis tõmbab tähelepanu ja viitab muidu hüljatud ruumis tahtlikule sekkumisele.

Soovin ühte seinakappi kasutada valgustatud vitriinina. Sisuna eksponeerin kartuleid ja mune, kuna need on kaks toiduainet, mida Theophile von Bodisco oma memuaarides esile tõstis. Üks lugu räägib näiteks krahv Nikolai von Stenbocki armastusest oma kanade vastu. Peale igat õhtusööki kogus krahv kokku kõik ülejäänud kartulid, pressis need kahvliga laiaks ja toitis need isiklikult oma kanadele. Kanad tänasid teda hea kvaliteediga munadega. Kolga kanade mune müüdi teiste hulgas ka Maiasmoka asutaja, kondiiter Georg Johann Studele, kes nendest Tallinas hõrgutisi valmistas. Peale munade ja kartulite, lisan ekspositsiooni kirjelduse Kolga mõisnike muudest söögiharjumustest.

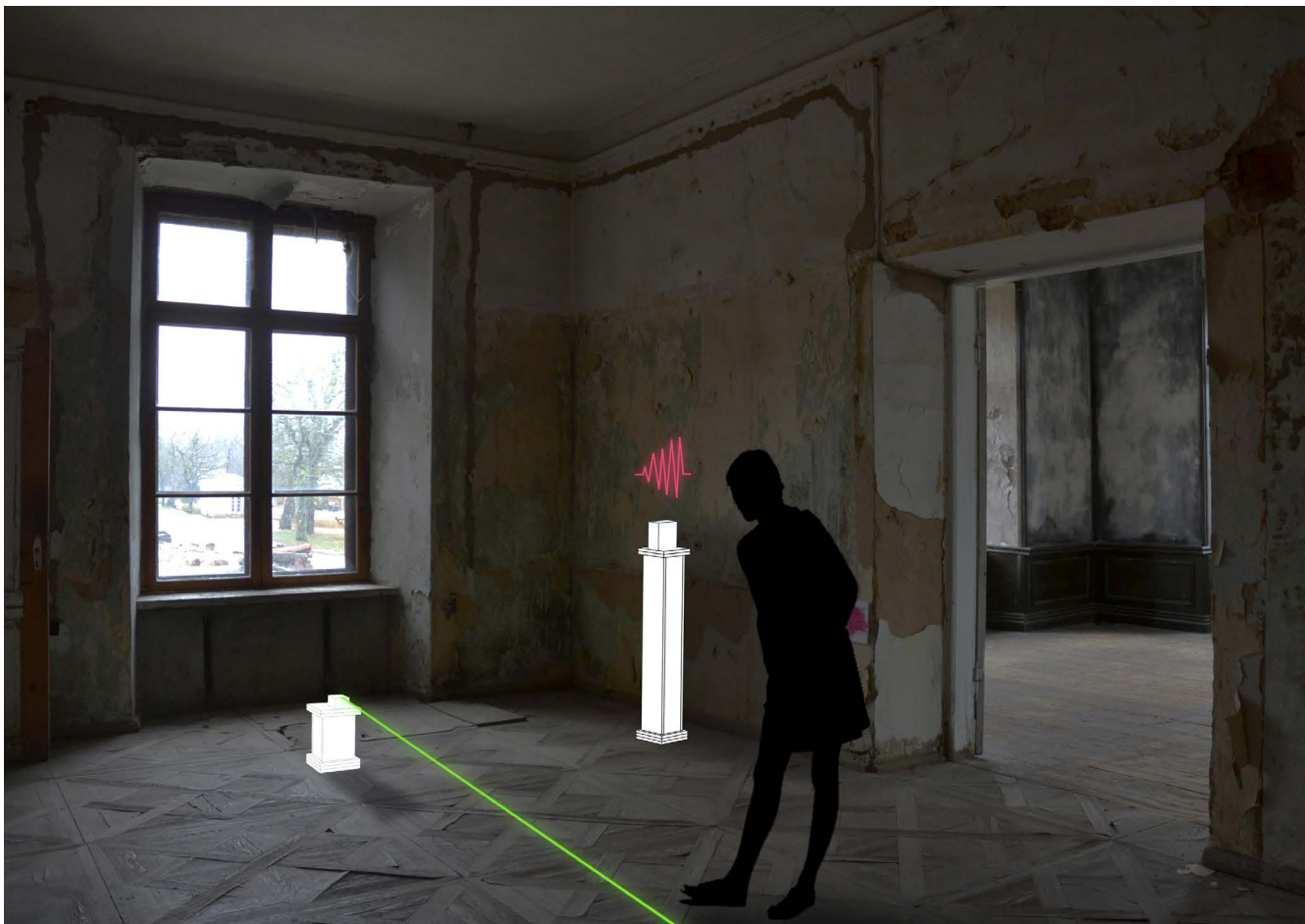
Illustratsioon 38. Söögitoa valgustatud seinakapp munade, kartulite ja ukse külge kinnitatud menüüga.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- mustast Re-Boardist valmistatud valgustikest ja LED-pirnidega taskulamp (vt. illustratsioon 21)
- taskulamp LED-pirnide ja konksuga
- munarestid munade ja kartulitega
- nimekiri hooajalistest toiduainetest, mida palju Kolgas söödi

Raamatukogu

Söögitoast edasiliikudes jõuab külastaja raamatukokku. Seal tuleb end ümberpöörata ja vaadata piki anfilaadvaadet tagasi hoone sügavusse. Kolga mõisa anfilaadvaade on Eesti mõisatest pikim, ulatudes kuuekümmet meetrini. Vaatesihi paremaks defineerimiseks asetan raamatukogu toa lõppu laserkaugusmõõturit, mille kiir ulatub hoone teises otsas asuva külma saalini ja seob järjestikku asetsevad ruumid mõtteliselt kokku. Teine selle installatsiooni konseptuaalne aspekt on seotud Kolga raamatukogu raamatuvalikuga, kuhu on kuulunud hulgaliselt valgustusajastu kirjandust ja entsüklopeediaid. Läbi hoone kulgevat valguskiirt võib seega vaadelda kui valgustusajastu sümbolit ja informatsiooni levikut läbi kõikide eluvaldkondade. Madalale postamendile asetatud laserkaugusmõõtur tuleb külastajal ise sisselülitada. Selle ekraanil näeb ta tekkinud kiire pikkust. Raamatukokku olen loonud ka taustahelifaili, millest kostub raamatukaante kokkulöömist ja lehekülgede pööramist. Kuna hoones ühtegi mõisaaegset raamatut ei hoita, soovisin vähemalt nende pealkirjad originaalkeeles sisselugeda.

Illustratsioon 39. Raamatukogu tuba laserkaugusmõõdiku ja kõlari postamendiga.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

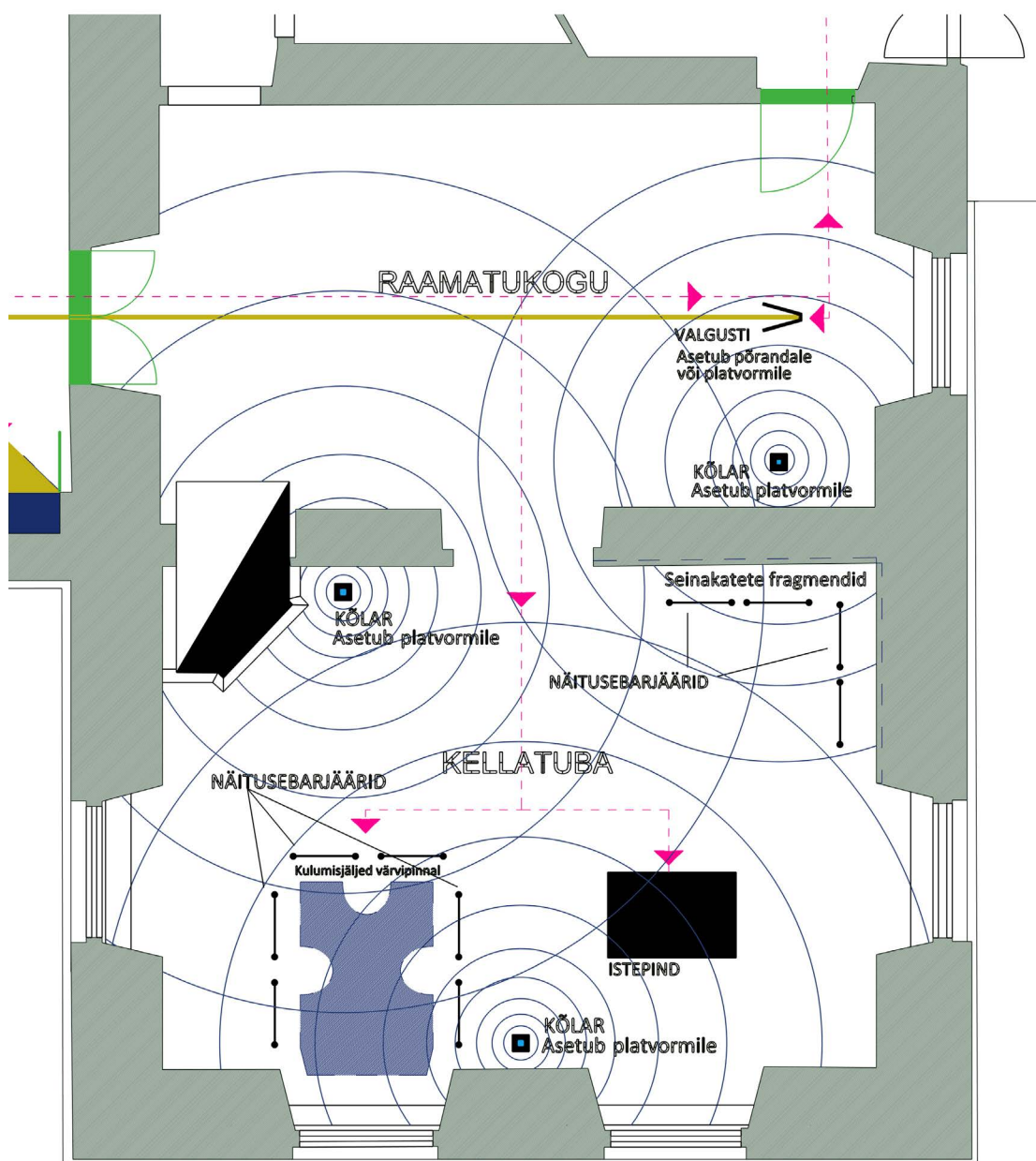
- 300 mm kõrgune mustast Re-Boardist valmistatud postament juhtmevana kõlari jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- laserkaugusmõõtur 60 meetri pikkuse laserkiire tekitamiseks. Võimalik mudel on NKTECH Laser Distance Meter Laser Rangefinder 50m-70m-100m
- mustast Re-Boardist valmistatud postament juhtmevana kõlari jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- juhtmevaba kõlar sisseehitatud mp3 mängija/sd kaardiga. Võimalik mudel on Blaupunkt juhtmevaja kõlar BT03

Kellatuba

See ruum on oma nime saanud seal asunud pultkella järgi. Pultkelladele omaselt esitas see teatud mehhanismi üleskeeramisel mingit melodiat. Kolga mõisa kella meloodia oli aga mingi rikke tõttu katkendlik. Kella tiksumisele ja katkendlikule meloodiale lisandus ruumi helitaustale veel toa nurgas asuvas kaminas süüdatud tule praksumine. Sellest lähtuvalt on kellatoa jaoks valminud kaks helifaili. Ühest on kuulda kaminapraksumist ja teisest kellatiksumist, mis kulmineerub kella viie löömisega. Soovin seda kellaega välja tuua, kuna Kolga mõisas joodi kellaviie teed.

Oluline on siinkohal silmas pidada, et kellatöa kõrval asunud raamatukogust kostuvad olmehelid nagu raamatute ettelugemine, nende kokkulöömine, kristallkaussidest pähklite võtmine ning keevast samovarist tee valamine seob need kaks ruumi akustiliselt üheks nagu ka ajal kui mõisas veel elati.

Sarnaselt suitsutoale, oli mõisa kellatuba nõukogude ajal kasutusel kahetoalise korterina. Sellele viitab ruumi poolitavast vaheseinast põrandale jäänud jälg. Kõnekaim viide varasemale kasutusele on muidu pruuniks värvitud põrandal nähtavad kulumisjäljed, mis joonistavad välja ruumis asunud mööbli mahud. Kõige selgem neist on ühe kolmekohalise (töö- või söögi)laua asukoht. Põrandale tekkinud laik viitab mööblieseme gabariitidele ja kolme istuja asukohale. Istujad on kulutanud laua muidu nelinurkse mahu sisse kolm korrapäraselt paiknevat värvitud ala. Kuna see on ainus selge viide mõisas asunud mööbli paigutusele, soovin seda eksponeerida kui museaalset objekti. Selleks piiran juurdepääsu laigule näitusebarjääridega, mis oma tõsiduses mõjuvad antud olukorras naeruväärselt ja tõmbavad külastaja tähelepanu. Ruumi museaalsuse rõhutamiseks paigutan sinna istepinna, millel läbitud teekonnast jalgu puhata ning ruumi vaadelda.

Illustratsioon 40. Kellatöa ja raamatukogu installatsioonide paigutus.

Illustratsioon 41. Kellatuba kõlari, istepinna ja kulunud värvilaigu ümber paigutatud näitusebarjääridega.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- kaks mustast Re-Boardist valmistatud postamenti juhtmevana kõlari jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- kaks juhtmevaba kõlari sisseehitatud mp3 mängija/sd kaardiga. Võimalik mudel on Blaupunkt juhtmevaja kõlar BT03
- kaks 10 minuti pikkust helifaili
- kümme näitusebarjääri
- mustast Re-Boardist valmistatud istepind (vt. illustratsiooni 28)

Lilletuba

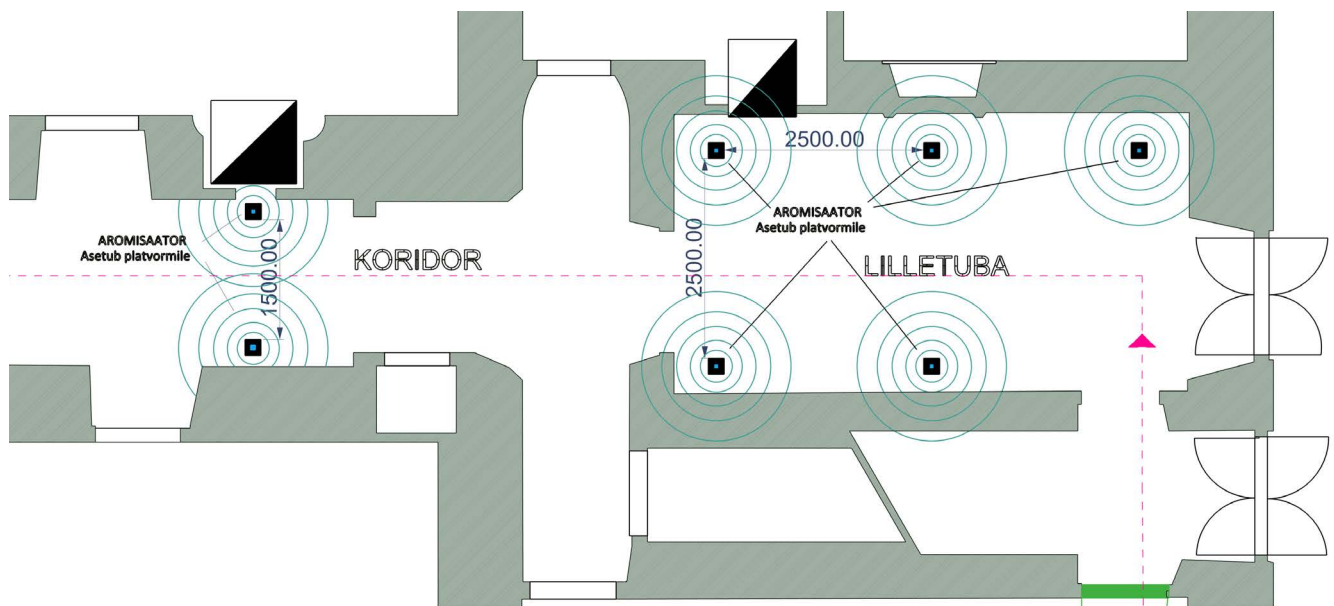
Peale seda kui kellatoas on kell löönud viis, aeg liikuda lilletuppa. Sinna saab kellatoast läbi raamatukogu. Külastaja jõuab nüüd vaheruumi, mille olen ristunud lillitoaks. Päril lilletuba on aga mõisa veranda, kuhu hetkel pole võimalik siseneda. Küll aga näeb seda vaheruumist läbi klaasuste. Kevadeti kui see ruum on olnud täidetud värskete ja tugevalt lõhnavate lilledega, on siin joodud kellaviiteed. Tuginedes Theophile von Bodisco kirjeldustele on kasvuhoonest mõisa ruumidesse toodud hüatsinte, maikellukesi ja nartsisse. Samuti on ta maininud apelsinipuud ja roose. Kõigil neist on tugev aroom. Seetõttu paigutan kitsasse vaheruumi viis postamendile toetuvat aromisaatorit, mis levitavad ruumi mainitud lilledel lõhna.

Illustratsioon 42. Lilletuba aromisaatoritega.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- viis mustast Re-Boardist valmistatud postamenti juhtmevana aromisaatori jaoks (vt. illustratsiooni 27)
- viis aromisaatorit. Võimalik mudel on Stadler Form Aroma Diffusor Julia.
- lõhnaessentsid: hüatsint, nartsiss, roos, apelsinipuu, maikelluke

Illustratsioon 43. Installatsioonide paigutus lilletoas ja vasakpoolses koridoris.

Koridor

Lilletoast otse edasi liikudes jõuab külastaja taaskord koridori. Mõisa koridorid on olnud head lõhna salvestajad. Siin ei ole aknaid, mille kaudu ruumi õhutada, mistõttu jäid erinevad lõhnad siia pikalt püsima. Kirjalikud allikad viitavad ulmekirjanikust mõisaomaniku, Eric von Stenbocki nõrkusele parfüümide vastu. Kuna ta oli alati tugevalt lõhnastatud, võis koridorides pidama jäänud parfüümpilve tõttu tema varasemat kohalolu aimata.

Siin kohal saaks edasi fantaseerida. Kuna koridorid on hoone põhilised teenindavad tuiksooned, toodi neid pidi hoonesse küttepuid ja söögituppa toitu ning sooje jooke. Sellest tulenevalt võisid koridorid lõhnata erinevatel aegadel näiteks parfüümi, värske puidu, kuuma šokolaadi ja ulukiprae järgi. Kuidas puit, praad ja šokolaad lõhnavad, on tänapäevalgi lihtne ettekujutada. Kellegi parfüümi eelistuste kindlaks määramine on täpse viite puudumisel keeruline. Tuginedes Eesti lõhnade asjatundjale, Kai Laidlale, ei lõhna 19. sajandil toodetud parfüümid enam nii varem. Selle põhjuseks on asjaolu, et algsed komponendid on asendunud odavamate ja sünteetilistega.¹⁰⁰ Seega on originaalilähedase olfaktoorse ehk lõhnataju stimuleeriva elamuse loomine võimatu ning tugineb pigem kunstniku enda tõlgendusele olnust.

Koridoris loon külastajale võimaluse kõndida läbi fiktiivse Eric von Stenbocki lõhnapiilve. Selleks paigutan koridori pimedasse lõiku kaks postamendile toetuvat aromisaatorit. Kuna Eric von Stenbock kuulus Oscar Wilde`i lähikonda, on teada, et see seltskond armastas seebiselt ja värskelt lõhnavaid parfüüme. Kai Laidla soovitab selleks kasutada Houbigant`i moemaja Fugere Royale`i.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

- kaks mustast Re-Boardist valmistatud postamenti juhtmevana aromisaatori jaoks (vt. illustratsiooni 26)
- kaks aromisaatorit. Võimalik mudel on Stadler Form Aroma Diffusor Julia.
- parfüüm Houbigant`i Fugere Royale

Illustratsioon 44. Vasakpoolne koridor valgusväljaga.

Illustratsioon 45. Diele materjalinäidiste lauaga.

Diele

Koridorist väljudes jõuab külastaja taaskord dielesse. See on Kolga mõisa sisekaemusliku raja viimane ruum. Siit avaneb mõisa taga asuvasse majandushoovi kolm akent, millest otse välja vaadates näeb mõisaaida ja selle taha jääva karjakastelli varet. See koht viitab materiaalsuse kaduvusele ja aitab aimata selle hoonetekompleksi korrastamise töömahtu. Samas aitab läbitud rada mõista seda, et ka lagunev keskkond võib olla kõnekas ja nauditav.

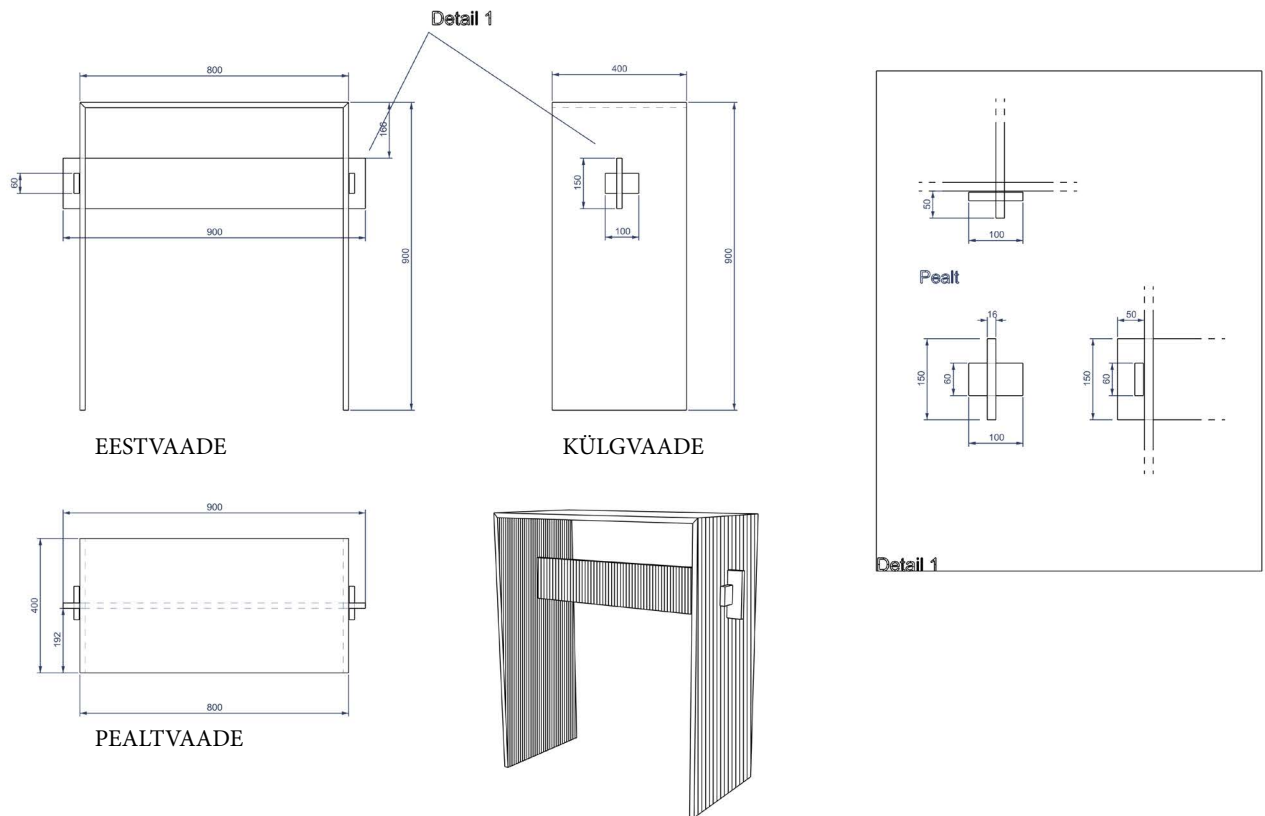
Ühe akna ette paigutan mustast kärppapist valmistatud laua, millele asetan mõisa ehitamiseks vajalike materjalide – kipsi, telliskivi, puidu – algaine. Selleks on savi, kipsipuru ja põlenud puidutuhk, mida tihti kasutatakse väetisena. Sellega soovin sümboolselt sulgeda raja sissejuhatavas faasis alanud materiaalsuse teema.

Sekkumiseks vajaminev varustus:

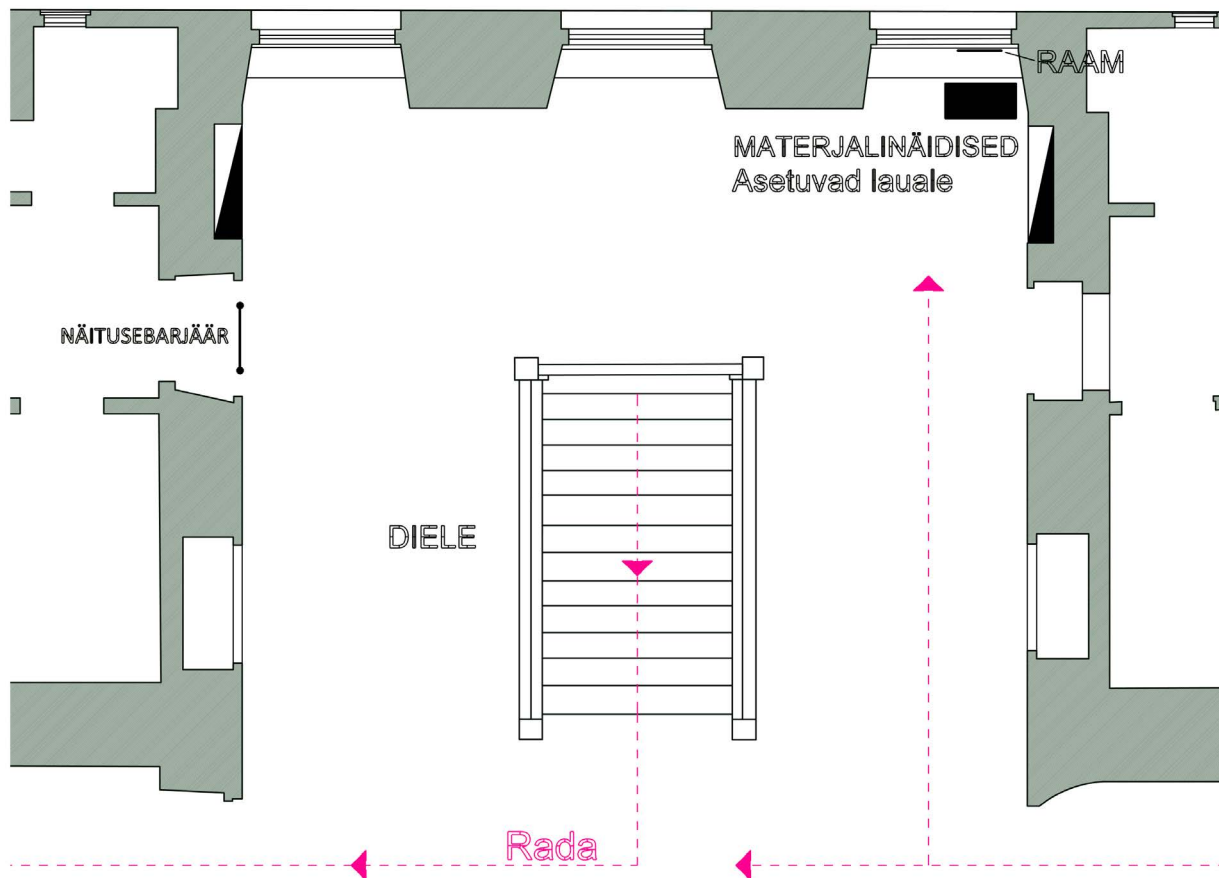
- mustast Re-Boardist valmistatud laud materjalinäidiste ja stukkdetailide jaoks (vt. Illustr. 46)
- materjalinäidised katsumiseks: telliskivide valmistamiseks kasutatud punane savi, kips, põlenud puit.

Näidiseid tuleb varuga valmistada.

- tühi raam aknale riputamiseks

Illustratsioon 46. Re-Boardist valmistatud laua joonis.

Illustratsioon 47. Installatsioonide paigutus dieles.

Ruumilised rituaalid

Rituaal on toiming, millele on omistatud teatud tähendus ja mida korratakse konkreetses olukorras iga kord samal viisil.¹⁰¹ Kolga mõisa ruumilisteks rituaalideks pean ruumimahtude ja vaadete sulgemist või avamist, ruumide valgustamist või pimendamist mingi tegevuse paremaks läbiviimiseks. Sisekaemusliku raja külastaja ülesandeks on näiteks uste avamine ja suitsutoas asuva ekraani kõrvale lükkamine, et näha mõisa terviklikku anfilaadvaadet.

Uste sulgemine võimaldab visuaalset ja tunnetuslikku eraldumist suuremast kogumist. Ühest küljest muutub ruum privaatsemaks, teisalt kaovad ära visuaalsed sillad kõrval asuvate ruumidega. Uste avamine aga muudab hoone sotsiaalsemaks, sest külastajal on seljuhul võimalik segamatult ruumist-ruumi, olukorrast-olukorda liikuda. Avatud vaatesihid võimaldavad aimata, mis toimub teistes ruumides. Muuseumi või muu avaliku asutuse toimiva ajaloolise hoone puhul oleme harjunud nägema kõiki uksi avatuna. Siiski koduses keskkonnas, sealhulgas mõisates, on uste ja vaadete avamise ning sulgemise teel mängitud privaatsuse ja sotsiaalsuse piiri- mail. Andes külalisele võimalus ruume üksteise järel avada aitab muuta kujunenud arusaamasid mõisaruumist ja selle kasutusest.

Külastaja poolt avatud ukseid tuleb peale tema lahkumist sulgeda, et järgmine/järgmised külastajad saaksid sama ruumikogemuse. Samuti on oluline kontrollida rajal kasutatava elektroonika (kõlarite, aromisaatorite, projektorite) akutaset. See eeldab rajahaldaja regulaarset sekkumist.

Raja ajaline pikkus

Kolga mõisa sisekaemuslikku rada soovin testida 2-3 kuud, kuid kui Kolga muuseum soovib seda pikendada ning ka omanik on sellega nõus, võib rada jääda avatuks kauemaks.

Raja läbimise kiirus oleneb külastajast. Selleks võib minna 20 minutit, aga ka tund aega. Rajale planeeritud helifailid on 10 minuti pikkused ja videofailid on 5 minuti pikkused. Need on programmeeritud korduma. Tautaheli faile ei pea kuulama terves ulatuses, need loovad atmosfääri.

Liikumistrajektor

Liikumistrajektor kulgeb läbi Kolga mõisa teise korruse koridoride ja esindusruumide. Külastajal on võimalik korraks sissekiigata ka ühte isiklikku ruumi, milleks on krahv Magnus von Stenbocki elutuba. Muidu jäävad privaatseks kasutuseks mõeldud ruumid külastajale suletuks nagu ka mõisa ajal. Varasemasse magamistubade tsooni ei luba hetkel siseneda ka sealsete ruumide avariiline olukord. Liikumistrajektorist saab ülevaate illustatsioonil 17.

Raja informatiivsemaks muutmiseks on võimalik kaasata audiogiidi, mis tutvustaks hoone eluolu tuginedes ajaloolistele allikatele. Samas võib rada läbida audiogiidi abita.

Mööbel

Mööbli valmitamiseks kasutan kasepuitu ja OÜ Lexplasti 16 mm paksust musta Re-Boardi, mille plaadi mõõtmed on 3200 x 1600 mm. Musta tooni olen valinud sooviga visuaalselt eristuda Kolga mõisa ajaloolisest keskkonnast, kus musta tooni pole kasutatud.

101 Ozenc, Kursat. Introducing Ritual Design: meaning, purpose, and behavior change. Ritual Design Lab, 2016. URL: <https://medium.com/ritual-design/introducing-ritual-design-meaning-purpose-and-behavior-change-44d26d484edf> (URL viimati kasutatud 04.04.2020).

KOKKUVÕTE

Eestis leidub arvukalt tühjalt seisvaid ajaloolisi hooneid, millest paljud on mõisad. Põhjuseid, miks need on hüljatud, on erinevad, kuid enamasti on see seotud hoone korrastamiseks vajalike vahendite nappuse või neile sobiliku otstarbe puudumisega. Sarnaste funktsioonide ülekülluse või asustuse hõreduse tõttu pole võimalik igasse mõisasse rajada kooli, hoolekanduasutust, konverentsikeskust, hotelli või muid teenuseid pakkuvaid asutusi. Kui hoonet pole võimalik püsivalt kasutuses hoida, tulevad kõne alla erinevad vahekasutused. Enamasti on need Eestis külma ja niiske kliima tõttu hooajalised. Tavaline on see, et soojadel aastaegadel korraldatakse mõisates erinevad avalikke sündmuseid, nagu kontserdid, teatrietendused, ekskursioonid ja õpitoad, avatakse ajutised restoranid ja kohvikud. Sügise saabudes jäävad aga paljud mõisakeskused taas tühjaks.

Üks minu magistr töö eesmärkidest on otsida tühjalt seisvatele mõisatele vahekasutust, mis toimiks ka külmal ajal ja pööraks tähelepanu asukohale omastele väärtustele. Oma kontseptsiooni loomisel tuginesin keskkonnapsühholoogia kahele alasuunale, mis uurivad tervendavaid ja restoratiivseid keskkondi. Need mõjuvad inimese vaimsele tervisele lõõgastavalt ning stressi alandavalt.

Tervendava keskkonna kriteeriumidest juhendatakse üldjuhul kas tervishoiuasutuste või lõõgastavate avalike ruumide loomisel. Viimastel aastatel on hakatud samade omaduste avaldumist uurima ka ajaloolistes ja muuseumialsetes keskkondades. Uuringud on andnud positiivseid tulemusi ning viitavad nende keskkondadega kokku puutunud inimeste suurenenud vaimsele heaolule.

Kõige restoratiivsemaks keskkonnaks on seni peetud loodust. Mitmed looduse restoratiivsusele viitavad uuringud vastandavad aga loodust ja mitteatraktiivsele ehitatud keskkonnale, mis ilmselgelt ei mõju lõõgastavalt. Sarnaselt tervendavatele keskkondadele on viimase kümne aasta jooksul korraldatud mitmeid uuringuid, mis analüüsivad ajaloolise ehitatud keskkonna restoratiivsust. Selle tulemusel on jõutud järeldusele, et nii loodusel kui ajaloolisel keskkonnal on sarnased restoratiivsed näitajad. Oma magistr töö jooksul kõrvutasin tervendava ja restoratiivse keskkonna kriteeriume mõisa keskkonnaga ning leidsin nende vahel palju ühilduvaid jooni.

Kuna mõis on oluline osa Eesti kultuuriloos ja identiteedi kujunemises, on mõisu palju uuritud. Mõisatega on mul ka isiklik seos. Konservatorina olen aastate jooksul uurinud ja säilitanud mitmeid ajaloolisi mõisa interjööre. Põhjus, miks soovisin magistr töö raames uurida just mõisahoonet, tuleneb selle keskkonna rikkalikust semiosfäärist ja materiaalsest ning mittemateriaalsest kihistusest, millele töö kontseptsiooni loomisel tugineda. Siiski ei välista see lahendus tulevikus muule ehituspärandile sarnaselt läheneda.

Magistr töö uurimisobjektiks valisin Lahemaa rahvusparkis asuva Kolga mõisa, mis on Eesti üks suurematest mõisaansamblitest. Valik langes Kolga mõisale erinevatel põhjustel. Esiteks asub mõis Tallinnast umbes neljakümne minutilise teekonna kaugusel, mistõttu oli alati lihtne vajadusel mõisasse sõita. Samuti oli oluline mõisa peahoone võrdlemisi hea seisukord, mis võimaldas hoones turvaliselt toimetada. Tänu mõisaomaniku, Anu Koppeli ja Kolga muuseumi juhataja toetavale suhtumisele, oli mul võimalik koha peal järelevalveta vastavalt oma ajakavale tööd teha.

Eelpool mainitud materiaalse kihistustena pean silmas mõisa hoonekehandit, säilinud funktsionaalseid detaile ja viimistluskihte. Mittemateriaalse kihistuse uurimisel tuginesin lapsena mõisas elanud Theophile von Bodisco memuaaridele, kus autor kirjeldab mõisaagset olustikku ja toob välja mõningad ruumidega seotud meelelised aistingud.

Mind kõnetas vastuolu Kolga mõisa praeguses kasutuses. Ühest küljest on tegemist eravalduses oleva hoonega,

kus korraldatakse erinevaid kommertsliku maiguga sündmuseid. Teisalt on tegemist Kolga muuseumi kõige olulisema eksponaadiga. Need kaks otstarvet üksteist ei välista, kuid võivad üksteist siiski mingitel tingimustel segada. Kui hoones oleks muuseumi väljapanek, ei oleks seal nii lihtne korraldada erinevaid avalikke üritusi või kunstiprojekte. Teisalt Kolga kultuuriajaloolist olulisust silmas pidades, on mõisa kui arhitektuuri monumendi väärtuse rõhutamine siiski oluline. Seega lisaks sobiva vahekasutuse leidmiseks püüab minu magistritöö leida tasakaal museaalse ja kommertsliku keskkonna vahel.

Magistritöö disainkontseptsiooni arendamisel tuginesin mitmete kunstnike tööle. Mind inspireerisid Tüüne-Kristin Vaikla, Zhanna Kadyrova ja James Carey poolt hüljatud hoonetes läbiviidud projektid, mis rõhutasid ja juhtisid tähelepanu erinevatele ruumides säilinud väärtustele. Tüüne-Kristin Vaikla loodud „Spacial Snapshot / Ruumiline stoppkaader“ ja James Carey „Domestic Occupation 1“ on mainitustest konseptuaalselt minu tööle kõige sarnasemad. Mõlemad korrastavad ja dokumenteerivad oma uurimisobjekti erinevaid väärtuslikke kihistusi enne suuremat ehituslikku sekkumist. Kui James Carey korrastab ja süstematiseerib ruumist leitud materjali seda riulitel eksponeerides, juhib Tüüne-Kristin Vaikla olulistele ruumilistele aspektidele tähelepanu lõhna, valguse ja audiovisuaalsete installatsioonide abil. Lisaks sellele inspireerisid mind teosed, mis kaasasid erinevaid meelelisi aistinguid. Headeks näideteks pean Kasseli erinevaid maamärke ühendavat valgusinstallatsiooni, „Laserscape`i“ ja Anne Katrine Senstadi loodud valgus- ning heliteost, „Radical Light“, mille kohta autor ise ütleb, et teost peab kogema selle eksistentsi seest.

Sarnaselt väljatoodud projektidele korrastab Kolga mõisa sisekaemuslik rada mõisa ruumides leiduvat materiaalselt ja mittemateriaalselt teavet ja toob seda meeleliste installatsioonide abil esile. Olgugi, et see on loodud kohaspetsiifilise sekkumisena, saab samu tööprintsipe rakendada ka mujal. Lisaks ruumiga seotud informatsiooni talletamisele ja edastamisele, rõhutab see kontseptsioon Kolga mõisa siseruumide ravivaid ja restoratiivseid aspekte.

Nagu minu magistritöö teoreetilises osas selgub, leidub pea kõikidele tervendava ja restoratiivse keskkonna kriteeriumidele vaste ka mõisaruumis. Sisekaemuslik rada on väheste väliste stressoriteta teekond mõisa sise-muses, kust avanevad vaated loodusesse. Tegemist on rajaga, millel leidub huvitavaid ja harivaid aspekte, mis mõtted igapäeva muredelt kõrvale juhivad. Raja restoratiivsus väljendub võimalusega aega veeta rutiinsest keskkonnast eemal. Mõis on lummas keskkond, mis sundimatult haarab inimese tähelepanu. Selle keskkonna suurus nii füüsilises kui vaimses mõttes pakub külastajale palju avastamisrõõmu.

Kuna tegemist on efemeerse lahendusega, rikastab see mõisa keskkonda sellesse füüsilist märki jätmata. See korrastab ja presenteerib mõisas nii füüsiliselt säilinud kui kirjalikest allikatest kogutud mittemateriaalselt teavet, mis edastatakse erinevate installatsioonide abil.

See lahendus panustab hoone museaalsusse, aga samas võimaldab Kolga mõisas ka edaspidi kommertslike sündmuseid korraldada. Disainkontseptsioon süstematiseerib ja dokumenteerib seni mõisa ruumiga seotud informatsiooni ning toob selle esile erinevaid aistinguid tekitavate installatsioonide abil. Võrreldes teiste mõisates levinud vahekasutustega, pole antud raja toimimiseks kliimast tingitud temperatuur enamasti määrav. Välistatud on vaid väga suure pakasega päevad, mil elektroonika tõrgub toimimast. Selleks, et rada toimiks on vaja minimaalset sekkumist näiteks muuseumi töötaja poolt, kes peaks hoolitsema tehnilisevarustuse akude laadimise eest ja selle suurte miinuskraadide puhul soojemasse siseruumi toimetama. Helifaile mängiva tehnika võib pikemas perspektiivis asendada ka audiogiidiga, mille külastaja muuseumist mõisa peahoonesse kaasa saaks võtta.

Kolga mõisasse planeeritud raja sisekaemuslikkus väljendub mitmel viisil. Hoone ja selle ajaloo tutvumine

on andnud mulle sisekaemusliku kogemuse selle materiaalistest ja mittemateriaalistest kihistustest. Samuti olen vaadelnud mõisapärandit kui lõõgastavat ja restoratiivset keskkonda. Raja külastaja puhul võib eristada kahte sisekaemust – esiteks mõisa siseruumide kaemist ja teiseks ruumis kogetu põhjal enesega dialoogi astumist.

Tuginedes jaapani arhitekti, Kazuyo Sejima mõttekäigule aitab see keskkond inimesel suhestuda arhitektuuriga, arhitektuuril inimesega ja aitada inimesel suhestuda iseendaga.¹⁰²

Lähtuvalt mõisaruumi kasutuskvaliteedi analüüsist, kompab rada ka Kolga võimalikke tulevikustsenaariume. Olgugi, et tegemist on kohaspetsiifilise sekkumisega, saab selle loomise metoodikat rakendada ka teistes sarnaste omadustega keskkondades.

102 Etherington, Rose, Venice Architecture Theme Announced. Dezeen, 20. jaanuar, 2010, <https://www.dezeen.com/2010/01/28/venice-architecture-biennale-theme-announced/> (URL viimati külastatud 23.04.2020)

SUMMARY

Path of Introspection. Intermediate use for Kolga manor.

There are numerous empty historical buildings in Estonia, several of which are manors. Reasons for abandonment are different, but most commonly is it caused by the lack of suitable purpose and financial resources to renovate a building. Due to the abundance of similar services and sparsity of population in rural areas, not all manors can be used as schools, care facilities, conference centers, hotels or other service providers. If a building cannot be used permanently, an intermediate use should be considered instead. Owing to the cold and humid climate of Estonia, most of the intermediate uses are seasonal. During the warm seasons manor houses host various public events, such as concerts, theater performances, tours and workshops. Temporary restaurants and cafés are opened. With the drop of temperatures manor centers are left empty again.

A goal of my master thesis is to develop an intermediate use for empty manors that would function even during cold seasons and draw attention to the values inherent to the historical location. During developing my concept, I relied on two subthemes of environmental psychology, that study healing and restorative environments. Their properties have a relaxing and stress-relieving effect on a person`s mental health.

The criteria of healing environment are generally followed either for creating health care institutions or relaxing public spaces. In recent years, the manifestation of the same properties has begun to be studied in historical and museum environments. Studies have yielded positive results and suggest increased mental well-being of people exposed to such environments.

Nature has so far been considered the most restorative environment. However, several studies referring to the high restorativeness of nature have compared nature with unattractive built environments, that obviously do not have relaxing effect. Similarly to healing environments, a number of studies have been conducted over the past decade to analyze the restorativeness of historical built environment. As a result, it has been concluded that both nature and historical built environment have similar restorative characteristics. During my master thesis, I compared the properties of healing and restorative environment with manorial atmosphere and was able to find several compatible features that they share in common.

As manors are an important part of Estonian cultural history and identity, they have been researched in multiple studies. Due to my professional background as a conservator, I have been working with researching and preserving interiors of noble residences for over ten years. The reason why I wanted to work with manorial environment in the framework of my master`s thesis is due to the rich semiosphere of this particular environment and tangible and intangible layers on which to base the concept of my work. However, my concept does not preclude a similar approach to other types of historical structures in the future.

I chose to work with Kolga manor situated in Lahemaa National Park, which is one of the largest manor ensembles in Estonia. The choice was made due to various reasons. Kolga manor is located about forty minutes drive from Tallinn, which made it easy to make regular study trips to the manor. Another important aspect was the relatively good condition of the main building, as it was safe to work within in. Thanks to the supportive attitude of the manor owner, Anu Koppel and the director of Kolga Museum, Ulvi Meier, I was able to work on the site independently without supervision.

The above-mentioned material layers include of the manorial building, preserved functional details and finishing layers. In case of researching the intangible layers, I relied on the memoirs of Theophile von Bodisco (1873

- 1944), who lived in the manor as a child. In her memoirs she described the life at the manor and pointed out emotional sensations related to some of the rooms.

I was inspired by the current contradictory use of Kolga manor. On one hand, it is a privately owned building where various commercial events are organized. On the other, the building serves as the most important exhibit of the Kolga Museum. At first these two purposes seem to be contradictory, but in practice they form an interesting and provocative situation. If the building had a proper museum display, it would not be easy to organize various public events or art projects there. On the other hand, regarding Kolga manor's cultural and historical significance, it would be important to emphasize the value of the manor as a monument. Therefore, in addition to finding a suitable intermediate use to the manor, my master's thesis seeks to find a balance between a museal and commercial environment.

During developing the design concept, I relied on the work of several artists. I was inspired by projects carried out in abandoned buildings by Tüüne-Kristin Vaikla, Zhanna Kadyrova and James Carey, who emphasized and drew attention to various values preserved in abandoned spaces. *Spatial Snapshot* created by Tüüne-Kristin Vaikla and James Carey's *Domestic Occupation 1* are conceptually closest to my own. Both organize and document various valuable spatial layers of their research objects before major interventions. If James Carey organizes and systematizes material found in the space by exhibiting it on the shelves, then Tüüne-Kristin Vaikla draws attention to important spatial aspects through smell, light and audio-visual installations. In addition to that, I was inspired by works that involved different emotional sensations. One of them was a light installation, *Laserscape* that connects different architectural landmarks in Kassel, the other is a sound and light installation, *Radical Light* created by Anne Katrine Senstad, who emphasizes the importance to experiencing an artistic work from within its existence.

I named my design concept, *Path of Introspection for Kolga Manor*. It aims to bring together all the previously mentioned aspects. It is a concept that looks at the interior of the manor through the prism of healing and restorative environment while playing with various historical layers of Kolga manor.

As it turns out in the theoretical part of my master's thesis, almost all the properties of healing and restorative environments can be found in a manorial space. Lack of stressors and connection to nature are two the criteria characteristic to healing environment. The introspective trail of Kolga manor is a journey without external stressors, such as loud noise, strong light and crowded spaces. On the other hand one can take glimpses of nature from the windows of the manor. It is a path with interesting and educational aspects that divert thoughts from everyday worries. The restorativeness of the trail is expressed by the opportunity to spend time away from one's routine. The manor is an enchanting environment that effortlessly binds a person's attention. The size of the manorial space is large both physically and mentally, and offers a visitor a lot to discover. As it is an ephemeral solution, it enriches the environment of Kolga manor without leaving any physical trace. It organizes and presents tangible and intangible information of the manor, which is transmitted through various installations.

The design concept contributes to the museal aspects of the building, but at the same time allows the manor owner to continue organizing commercial events. The concept systemizes and documents information related to the manorial space and with the help of sensory installations highlights its educational and restorative aspects. Compared to other intermediate uses of manors, low temperatures are not decisive for the operation of the trail. One should just exclude a few frosty days when the electronics fail to work. In order to keep the trail working, minimal intervention is required from a museum employee, who should take care of charging the batteries of the technical equipment and deliver it to a warmer space in case of low temperatures.

The path consists of one or two installations that emphasize the known aspects of the space. It could either be a scent or a sound that refers to the primary function of the room, such as for example the sound of writing and turning pages in the library. Scent of flowers in the flower-room symbolize various fragrant plants grown in the green-houses of the manor or a scent of a perfume brings back memories of Eric von Stenbock, a celebrated science fiction writer who spent several years in Kolga with his paternal grandfather. Light is used in four spaces to emphasize and draw attention to certain architectural details, such as openings of large stoves or rare painted floor boards from the 18th century. As the exhibition equipment is built of honeycomb boards it's light weight lets one to assemble and disassemble the installations with little effort. Furthermore, as the electronic devices are working on reloadable batteries, no electricity is needed in the building. Making the installation active or inactive is therefore a click away. By switching the devices (light sources, aroma diffusers, loud speakers) in and out, one can either emphasize the chosen properties of the spaces or let them disappear. In the long run, the equipment that plays audio files could be replaced by an audio guide, that could transmit additional information about the trail and the building itself.

The introspective aspect of the Kolga manor path is expressed in various ways. Getting to know the building and its history has given me an introspective about its tangible and intangible layers. Besides it has given me an insight of abandoned manorial spaces as relaxing and restorative environments. In case of a visitor various other introspections could be distinguished – firstly, covering the interior space of the manor, secondly engaging in a dialogue with oneself based on what is experienced in a room. According to the words of a Japanese architect, Kazuyo Sejima, I conclude the essence of the path as follows: it helps a person to relate to architecture, architecture to a person and a person to relate to her- or himself.¹⁰³

The introspective path consists of

103 Ibidem.

Kasutatud kirjandus

Alois, Riegl. The Modern Cult of Monuments: Its Essence and Its Development . Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage. Readings in Conservation, toimetajad Nicholas Stanley Price, M. Kirby Talley Jr. and Alessandra Melucco Vaccaro, The Getty Conservation Institute, The J. Paul Getty Trust, Los Angeles, 1996, lk 71

Alt, Paul L. Sacred Space and the Healing Journey. Annals of Palliative Medicine, DOI: 10.21037/apm.2017.06.09, lk. 284 – 296

Ander, Erica, Thomson, Linda, Noble, Guy, Lanceley, Anne, Menon, Usha and Chatterjee, Helen. Heritage, health and wellbeing: assessing the impact of a heritage focused intervention on health and wellbeing. International Journal of Heritage Studies, 19(3):1-14, January 2014. DOI: 10.1080/13527258.2011.651740 , p. 1-14;

Anita Jõgiste intervjuu, 16.01.2020

Anu Koppeli e-mail, 17.02.2020

Appelbaum, Barbara. Conservation Treatment Methodology. Buitenworth-Heinemann, Oxford, 2007

Bratman, G. N., Hamilton, J.P., Daily, G.C. The impacts of nature experience on human cognitive function and mental health (2012)

Classen, Constance, Howes, David, Synnott, Anthony. Aroma: The cultural history of smell, Routledge, UK, 1994, lk.3

Eesti mõisaportaali URL:<http://www.mois.ee/arv/> (URL viimati külastatud 09.01.2020)

Etherington, Rose, Venice Architecture Theme Announced. Dezeen, 20. jaanuar, 2010, [https:// www.dezeen.com/2010/01/28/venice-architecture-biennale-theme-announced/](https://www.dezeen.com/2010/01/28/venice-architecture-biennale-theme-announced/) (URL viimati külastatud 23.04.2020)

Fornara, Ferdinando, Troffa, Renato. Restorative experiences and perceived affective qualities in different built and natural urban places, January, 2009, lk. 8

Grete Arro intervjuu, 03. 01. 2020

Grossi, Enzo, Tavano Blessi, Giorgio, Sacco, Pier Luigi. Magic Moments: Determinants of Stress Relief and Subjective Wellbeing from Visiting a Cultural Heritage Site. Cult Med Psychiatry (2019) 43:4-24, p. 4 – 24

Hartig, Terry, Mitchell, Richard, de Vries, Sjerp, Frumkin, Howard. Nature and Health (2014)

Hein, Ants. Hüljatud mõisad. Ghost Manors of Estonia. Exhibition Catalogue, January – February 1996. Hattorpe, Tallinn, 1996, lk 23. Hein, Ants. Eesti mõisad: 250 fotot aastaist 1860 – 1939. Herrenhäuser in Estland : 250 Ansichten aus den Jahren 1860 – 1939. Estonian Manor Houses: 250 Photos from 1860 – 1939. Tänapäev, Tallinn, 2009. lk 7

Ivo Lambingu e-mail, 24.03.2020

Jansson, André. „This is not ruit tourism“: exploring the spreadable city. Conference paper: Locating Imagination conference, Rotterdam, Netherlands, 5-7 April, 2017. URL: www.researchgate.net/publication/317328512 (URL viimati külastatud 18.04.2020)

Jeong, Tae Jong. Sustainable Use of Cultural Heritage in the Formation of Healing Environments: A Case Study of a Healthcare Facility on a Historic Urban Site. *Sustainability*, 2019, 11, 1866; DOI:10.3390/sul11071866, www.mdpi.com/journal/sustainability, lk. 1 - 19

Joye, Yannick, van den Berg, Agnes E. Chapter 6. Restorative Environments. *Environmental Psychology: An Introduction*. Edited by Linda Steg, Agnes E. van den Berg, Judith I. M. de Groot, Wiley-Blackwell, Chichester, U.K., 2013, lk. 58

Järveldid, Mari. Stress tervisehäirete põhjustajana. *Eesti Arst – Eesti Arstide Liidu Ajakiri*, Aprill 2004, URL: <https://eestiarst.ee/stress-tervisehairete-pohjustajana/> (URL viimati kasutatud 31.03.2020), lk. 2-3

Kaplan, Stephen. *The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework*.

Kaplan, Rachel, Kaplan, Stephen. *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press, 1989

Keiti Kljavini e-mail, 23.03. 2020

Kljavin, Keiti, Kurik, Kaija-Luisa. Kuidas vahendada tühja ruumi? *Sirp*, 22.04.2016, URL: <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kuidas-vahendada-tuhja-ruumi/> (viimati külastatud 30.03.2020)

Konlaan, B. B., L.O. Bygren, and S.E. Johansson. Visiting the Cinema, Concerts, Museums or Art Exhibitions as Determinant of Survival: A Swedish Fourteen-Year Cohort follow-Up. *Scandinavian Journal of Public Health* 28:174-178, 2000, lk. 174–178

Konlaan, B.B., H. Theobald, and L.O. Bygren. Leisure Time Activity as a Determinant of Survival: A 26-Year Follow-Up of a Swedish Cohort. *Public Health* 116:227-230, 2002, lk. 227–230

Korpela, Kalevi. Place attachment. In *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology*, edited by S. Clayton, Oxford University Press, New York, 2012, lk. 148-163

Laserscape. Horst H. Baumann, *documenta* 6, 1977. Kassel Marketing. URL: <https://www.kassel-marketing.de/jp/documentax/documenta-outdoor-exhibits/laserscape> (URL viimati külastatud 30.03.2020)

Lindfors, P., U. Lundberg. Is Low Cortisol Release an Indicator of Positive Health? *Stress Health* 18:153-160, 2002, p. 153–160

Malkin, Jain. *The Business Case for Creating a Healing Environment*. BUSINESS BRIEFING: HOSPITAL EN-

GINEERING & FACILITIES MANAGEMENT, 2003. lk. 1 – 5

Sacks, Oliver. Musicophilia: Tales of Music and the Brain. Alfred A. Knopf, New York, 2007

Sakallaris, Bonnie R., MacAllister, Lorissa, Voss, Megan, Jonas, Wayne B.. Optimal Healing Environments. Global Adv Health Med. 2015;4(3):40-45. DOI: 10.7453/gahmj.2015.043 lk. 40 – 45

Maiste, Juhan. 101 Eesti mõisa. Varrak, Tallinn, 2014, lk 11

Mastandrea, S., Maricchiolo, F., Carrus, G., Giovannelli, I., Giuliani, V., Berardi, D.. Visits to figurative art museums may lower blood pressure and stress. Arts Health, 2018. March 5:1-10 DOI: 10.1080/17533015.2018.1443953, lk. 1-10

Murray, Phip. domestic occupation 1 2012. URL: <http://www.jamescarey.com.au/?portfolio=domestic-occupation-1-2012> (URL viimati külastatud 30.03.2020)

Mõttus, Mariliis. Kiirkohting. Marta Vaarik. Mürileht. Nüüdiskultuuri häälekandja. Nr. 88, september 2019, lk 32

Ozenc, Kursat. Introducing Ritual Design: meaning, purpose, and behavior change. Ritual Design Lab, 2016. URL: <https://medium.com/ritual-design/introducing-ritual-design-meaning-purpose-and-behavior-change-44d26d484edf> (URL viimati kasutatud 04.04.2020)

Pihu, Liina-Liis. Kelle asi on ohtlikud hooned? Sirp, 21.10.2016, URL: <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kelle-asi-on-ohtlikud-hooned/> (viimati külastatud 30.03.2020)

Radical Light. URL: <https://kai.center/en/exhibition/radical-light/> (URL viimati külastatud 12.03.2020)

Pärtelpoeg, Leila. Tööraamat. A Life`s Work. Eesti Sisearhitektide Liit, Greif, Lohkva, 2011, lk 75

Rahm, Philippe. Arhitektuur on taasavastamas oma algfunktsiooni. Ehituskunst #59: Kliima : Külmavõitu. Climate: Coldish , Eesti Kunstiakadeemia, 2018, lk. 9

Remm, Tiit. Mõisaruumi ümbertähendustamisest. Acta semiotica estica, nr. 14, detsember 2017. <https://de.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=JVactasemioticaest201712.2.10> (URL visited on 11. January 2020), lk. 117 – 131

Ruumiringluse e-mail, 23.03. 2020

Ruumiringluse e-mail, 23.03. 2020 Rüütel, Eha. Loovteraapia kontseptsioonist, rakendamisest ja tõendus põhisusest. Eesti Arst 2017; 96(11):661-668 URL:<https://eestiartst.ee/loovteraapia-kontseptsioonist-rakendamisest-ja-toenduspoohisusest/> (URL viimati kasutatud 4.04.2020), lk. 665

Scopelliti, Massimiliano, Carrus, Giuseppe, Bunaiuto, Marino. Is it Really Nature That Restores People? A Comparison With Historical Sites With High Restorative Potential. Frontiers in Psychology, 2019. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02742, lk. 1-12

Illustratsioonid

Tiitellehede illustratsioonid

- I Detail Kolga mõisa diele interjöörist. Kadri Kallaste, 2019.
- II Anfilaadvaade esivanemate saalist. Kadri Kallaste, 2019.
- III Seinamaalingu fragment raamatukogust. Kadri Kallaste, 2019.
- IV Vaade piki koridori. Kadri Kallaste, 2019.
- V Sissepääs mõisavalitseja eraaeda. Kadri Kallaste, 2020.
- VI Vaade dielest mõisaomanike isiklikesse ruumidesse. Kadri Kallaste, 2020.

Tekstisisesed illustratsioonid

- 1. Plaanitud uurimisobjektide asukoht. Kadri Kallaste, 2020.
- 2. Kolga mõisa peahoone. Tundmatu autor. Foto tehtud ilmselt 19. sajandi lõpus. Kolga Muuseumi fotokogu.
- 3. Raikküla mõisa peahoone. Tundmatu autor, 1950. Allikas: www.raikkylamois.ee (URL külastatud 19.05.2020)
- 4. Kirna mõisa peahoone. Margus Vilisoo. Allikas: <https://www.puhkaeestis.ee/et/kirna-mois> (URL külastatud 19.05.2020)
- 5. Kolga mõisa kaminatuba 19. sajandi lõpus. Tundmatu autor. Foto ilmselt tehtud 19. sajandi lõpus. Kolga Muuseumi fotokogu, autor teadmata.
- 6. Kolga mõisa kaminatuba praegu. Kadri Kallaste, 2019.
- 7. Mõisa ehisdetailide kogu. Kadri Kallaste, 2019.
- 8. Zhanna Kadyrova installatsioon Second Hand, 2017. Tundmatu autor, 2017. Allikas: <https://www.kadyrova.com/second-hand-en?lightbox=dataItem-jj2ni9lb2> (URL külastatud 19.05.2020)
- 9. James Carey, Domestic Occupation 1, 2012. Tundmatu autor, 2012. Allikas: <http://www.jamescarey.com.au/?portfolio=domestic-occupation-1-2012> (URL külastatud 19.05.2020)
- 10. Paradise Lost in Time, 2010. Tundmatu autor, 2010. Allikas: <https://www.archdaily.com/135333/the-paradise-lost-in-time-interbreeding-field> (URL külastatud 19.05.2020)
- 11. Laserscape, 1977 / 2007. Tundmatu autor, pildistamise aeg teadmata. Allikas: http://drhart.ucoz.com/index/installation_details/0-37 (URL külastatud 19.05.2020)
- 12. SWEAT FEAR / FEAR SWEAT, 2005. Sissel Tolaas. The Fear of Smell – The Smell of Fear, 2006 to today. Installation view at the Museum Tinguely, Basel, 2015. Foto: Peter Schnetz. Allikas: <https://www.tinguely.ch/en/press/press-material/2015/bellehaleine.html> (URL külastatud 19.05.2020)
- 13. Valik Kolga mõisast leitud ajaloolisi materjaalseid kihistusi. Kadri Kallaste, 2019.
- 14. Eksperimendid ruumis liikumist suunavate viitadega. Kadri Kallaste, 2020.
- 15. Eksperiment toolidega, mille eesmärk oli visualiseerida nõukogudeaegse seina asukohta ja sellest tekkinud efekti. Kadri Kallaste, 2020.
- 16. Eksperiment ahjusuhu asetatud valgusallikaga, mille tulemusel tekkis koridori seinale suur valgustatud ala. Kadri Kallaste, 2020.
- 17. Theophile von Bodisco (1873 – 1944). EAA.1674.3.157.1
- 18. Kolga mõisa sisekaemusliku raja plaan. Kadri Kallaste, 2020.
- 19. Kolga mõisa sisekaemusliku raja lõige. Kadri Kallaste, 2020.
- 20. Ahjusuhu asetatud valgusti väljavalgustatud pind parempoolse koridori seinal. Kadri Kallaste, 2020.
- 21. Valgustikesta joonis. Kadri Kallaste, 2020.

22. Parempoolse koridori ja Apa elutoa installatsioonide paigutus. Kadri Kallaste, 2020.
23. Apa elutoa isetekkeline museaalne keskkond. Kadri Kallaste, 2020.
24. Kõlari asetus külmas saalis. Kadri Kallaste, 2020.
25. Külma saali lae alla viiv tellingutrepp. Kadri Kallaste, 2020.
26. Külma saali ehk kabeli installatsioonide paigutus. Kadri Kallaste, 2020.
27. Kõlarite ja aromisaatorite asetamiseks mõeldud postamendi joonis. Kadri Kallaste, 2020.
28. Istepinna joonis. Kadri Kallaste, 2020.
29. Suitsutoa ekraanile projitseeritakse film Kolga mõisaga seotud Tsitre suvemõisast ja Loksa tellisetehasest. Kadri Kallaste, 2020.
30. Suitsutoa ekraani joonis. Kadri Kallaste, 2020.
31. Suitsutoa ja hommikusöögitoa installatsioonide paigutus. Kadri Kallaste, 2020.
32. Hommikusöögitoa helifail on sissejuhatuses esivanemate saali installatsioonile. Kadri Kallaste, 2020.
33. Esivanemate saali asetatud näitusemoodulitel eksponeeritakse von Stenbockide perekonna liikmete andmeid. Kadri Kallaste, 2020.
34. Esivanemate saali näitusemoodulite paigutus. Kadri Kallaste, 2020.
35. Esivanemate saali näitusemooduli joonis. Kadri Kallaste, 2020.
36. Kaminatoa põrandale asetatud valgusti väärtuslikke põrandalaudu välja valgustamas. Vaade: Kadri Kallaste, 2020.
37. Kaminatoa ja söögitoa installatsioonid paigutus. Plaan: Kadri Kallaste, 2020.
38. Söögitoa valgustatud seinakapp munade, kartulite ja ukse külge kinnitatud menüüga. Foto: Kadri Kallaste, 2020.
39. Raamatukogu tuba laserkaugusmöödiku ja kõlari postamendiga. Kadri Kallaste, 2020.
40. Kellatoa ja raamatukogu installatsioonide paigutus. Kadri Kallaste, 2020.
41. Kellatuba kõlari, istepinna ja kulunud värvilaigu ümber paigutatud näitusebarjääridega. Kadri Kallaste, 2020.
42. Lilletuba aromisaatoritega. Kadri Kallaste, 2020.
43. Installatsioonide paigutus lilletoas ja vasakpoolses koridoris. Kadri Kallaste, 2020.
44. Vasakpoolne koridor valgusväljaga. Kadri Kallaste, 2020.
45. Diele materjalinäidiste lauaga. Kadri Kallaste, 2020.
46. Re-Boardist valmistatud laua joonis. Kadri Kallaste, 2020.
47. Installatsioonide paigutus dieles. Kadri Kallaste, 2020.

